

Bijeenkomst van 11 Maart 1921 te 's-Gravenhage.

Voorzitter: Z. Exc. Luitenant-Generaal b. d. H. KEMPER.

De VOORZITTER: Mijne Heeren! Ik open de bijeenkomst en heet in het bijzonder de heeren, die van elders zijn gekomen, welkom. Wat de huishoudelijke zaken betreft, kan ik me bepalen tot de herinnering aan hetgeen op het convocatiebiljet staat, n.l. dat de vereeniging weer een viertal leden rijker is geworden, t.w. de heeren:

H. W. André Wiltens, Ingenieur, K. P. Innemée, 1e Luit. der Infanterie, Mr. C. L. Torleij Duwel, Directeur v. h. Internationaal Instituut, allen te 's-Gravenhage en J. L. F. Bosch, 1e Luit. b. d. Vrijw. Landstorm te Maastricht.

Gelukkig kunnen we ons dus dadelijk wijden aan het onderwerp van dezen avond, waarvoor zoo groote belangstelling bestaat, dat zich een zevental heeren hebben aangemeld voor het debat. Deze groote lust tot deelneming aan de discussie is wel zeer verblijdend, maar maakt het noodzakelijk voor de debaters om zich zeer te beperken. De inleider heeft mij in deze richting zijn medewerking reeds toegezegd en ik hoop, dat hij tijdsparing meer zal vinden in het aanbrenge van coupures dan in vlug spreken. Want hetgeen weggelaten wordt, vindt men terug in het gedrukt verslag, terwijl te vlug spreken het goed volgen van de voordracht bemoeilijkt.

Ik geef thans het woord aan den kapitein P. W. BEST van den Generalen Staf voor zijn voordracht over:

„ONS VESTINGSTELSEL, BEZIEN IN HET LICHT DER JONGSTE OORLOGSERVARINGEN”.

De heer BEST: Mijnheer de Voorzitter, Mijne Heeren. Allereerst wil ik het Bestuur onzer Vereeniging mijn bijzondere erkentelijkheid betuigen voor de gelegenheid, die mij geboden

is om hedenavond hier te spreken over het onderwerp, dat vermeld staat op het convocatiebiljet en dat, ik twijfel er niet aan, althans in militaire kringen nog de volle belangstelling heeft, die het verdient.

Toen de vrede tot stand kwam, deed zich het eigenaardige verschijnsel voor, dat de landen, die niet daadwerkelijk aan den oorlog hadden deel genomen, het meest openlijk blijk gaven van tegenzin in den oorlog en deswege op het gebied van legervorming de meest ingrijpende beperkingen aan de orde stelden. Nederland, hoewel geenszins zich onbedreigd achtende, meende daarbij niet te mogen of te kunnen achterblijven en zoo zag men hier te lande kort na den wapenstilstand tal van bevoegde of quasi-bevoegde pennen in beweging komen ter zake van het defensie-vraagstuk.

Twee sterke stroomingen, die in dezelfde richting leidden, n.l. van belangrijke inkrimping der uitgaven voor leger en vloot, vielen hierbij aanstonds waar te nemen; de eene vond haren oorsprong in de toekomstige mogelijkheid om de weerkracht aanzienlijk te verminderen door de totstandkoming van den volkenbond, de andere sproot voort uit de vermeende noodzakelijkheid om te bezuinigen ten behoeve van tal van meer of minder urgente, sociale maatregelen.

Ik meen mij ontslagen te mogen rekenen U de beide vorengenoemde hoofdmotieven nader te moeten verklaren of andere, bijkomstige beweegredenen, bijvoorbeeld die van anti-militairistische strekking, in den kring mijner beschouwingen te moeten opnemen.

Volstaan moge worden met de vaststelling van het feit, dat zoowel bij Regeering als bij Volksvertegenwoordiging het streven kwam voor te zitten om de uitgaven voor leger en vloot zooveel mogelijk te beperken, al bestaat over de mate waarin en de wijze waarop dit zal moeten geschieden weinig overeenstemming. Het laat zich begrijpen, dat, waar de weerkracht te land is belichaamd in het leger en het vestingstelsel, op wier beider instandhouding tot dusverre een logisch systeem van landsverdediging voor de meest waarschijnlijke oorlogsgevallen kon worden opgebouwd, de

bezuinigingsgedachte zich niet zou bepalen tot de levende strijdkrachten, maar ook zich zou uitstrekken tot de zoo-genaamde doode weermiddelen. De laatste, meest radicale poging in deze richting is de bekende motie-Ter Laan, beoogende niet meer of minder dan de algeheele opheffing van ons vestingstelsel. Het is mij een groot genoegen te kunnen vaststellen, dat de Regeering, althans tegen dit funeste voorstel krachtig en onomwonden stelling heeft genomen.

De waarde, welke aan ons vestingstelsel in het systeem der algemeene landsverdediging moet worden toegekend, is in den loop der tijden vaak geheel verschillend beoordeeld.

Zoowel aan onderschatting als aan overschatting was zij blootgesteld. Dezen vonden onze linie en stellingen nutteloos voor de defensie, genen achtten ze onmisbaar; weer anderen waren van oordeel, dat hunne instandhouding bepaald schadelijk zou zijn, omdat zij de noodzakelijke verbetering en versterking van de levende strijdkrachten in den weg zouden staan. Tusschen deze scherp uitgesproken meeningen bewogen zich dan nog de opvattingen van hen, die het vestingstelsel te groot, dan wel te klein, of juist groot genoeg achtten.

Zoo was het vóór 1914 en er zijn verschillende teekenen, die erop wijzen, dat onder hen, die geacht kunnen worden tot oordeelen bevoegd te zijn, ook thans, na den grooten oorlog, geenszins eenstemmigheid heerscht omtrent de be-teekenis en de waarde van duurzame versterkingen in het algemeen en van het Nederlandsche vestingstelsel in het bijzonder. Mijne zienswijze legde ik in hoofdtrekken neer in eenige stellingen, welke ik op verzoek van het Bestuur onzer Vereeniging heb samengesteld ter aanmoediging van debat.

De gronden, waarop de toenmalige kapitein van den Generalen Staf W. F. Pop indertijd de noodzakelijkheid be-toogde van een vestingstelsel, waarbij het gebied, ingesloten door de Vesting Holland, krachtig zou zijn te verdedigen, gelden naar mijne meening onverzwakt ook voor het tegenwoordige en voor de naaste toekomst. Ik stel er prijs op,

alvorens deze meening nader toe te lichten, de voornaamste dier gronden, zij het ook zeer verkort, hier weer te geven.

↓
Door de geringe diepte, welke ons land in elke richting heeft, wordt de vrijheid van beweging, die aan het veldleger geschonken kan worden, van huis uit beperkt. Weet men echter het hart des lands tegen een onmiddellijken aanval beveiligd, dan is het veldleger bij een voor onze wapenen ongunstig verloop der krijgshandelingen, ten aanzien van de richting, waarin het in dat geval wenscht te opereeren, minder gebonden.

Voorts hebben de beperkte afmetingen van ons land ten gevolge, dat rekken van den oorlog, indien dit uit een politiek oogpunt noodzakelijk zou zijn, niet anders kan geschieden dan door den vijand te dwingen tot den aanval op duurzaam versterkte stellingen, die aan zijne voorwaartsche beweging gedurende korteren of langeren tijd een hinderpaal in den weg leggen. Immers ontwijken van den vijand, waardoor tijd gewonnen kan worden, is weinig waarschijnlijk.

Het verdedigingsvermogen van de Vesting Holland, omvattende de beide, uit een economisch en politiek oogpunt meest belangrijke provinciën, is van nature en door het stellen van onderwaterzettingen zeer sterk.

Aldus de tegenwoordige Minister van Oorlog in 1902.

↓
En wat hebben ons nu de ervaringen van den wereldoorlog geleerd? Hebben die aangetoond, dat een klein land als het onze, dat in beginsel op het defensief is aangewezen, een doelmatig vestingstelsel kan ontberen? Heeft die oorlog bewezen, dat duurzame versterkingen waardeloos zijn en dat het wel steeds mogelijk of beter zal zijn te gewenschter plaatse den stellingkrijg te voeren met de middelen, waarover het veldleger kan beschikken? Of is de veel verbreide meening bevestigd, dat duurzaam versterkte stellingen een verderfelijken invloed zullen oefenen op de operatiën van het leger te velde? Niet alleen aarzel ik niet deze vragen met een stellig „neen” te beantwoorden, doch hooper in te slagen u in hetgeen volgt aan te toonen, dat de betekenis van ons vestingstelsel, zelfs in zijn tegenwoordigen vorm,

eer is toegenomen dan verminderd, ook met inachtneming van de perspectieven, welke de instelling van den volkenbond heeft geopend.

Wanneer men zich een denkbeeld wil vormen omtrent het nut, dat de verschillende duurzame versterkingen in den afgelopen oorlog voor de onderscheidene verdedigers hebben afgeworpen, kan men niet volstaan met zich af te vragen welk doel met hunne verdediging werd beoogd en wat inderdaad werd bereikt, doch heeft men zich tevens goed rekenschap te geven van de omstandigheden, waaronder zij werden aangevallen en verdedigd. In dit opzicht valt van de sperforten, welke in den oorlog een rol te vervullen hebben gehad, weinig bijzonders op te merken. Op het krijgsbedrijf hebben zij geen invloed van overwegend belang gehad, maar toch moet hieruit niet worden afgeleid, dat zij voortaan elke reden van bestaan missen, want er kunnen omstandigheden zijn, waarbij door de aanwezigheid van een goed aangelegd en goed verdedigd sperwerk aan den aanvaller oponthoud van groote beteekenis wordt toegebracht. Ik kom hier later nog op terug.

Ten aanzien van de vestingen en duurzaam ingerichte stellingen, welke bij de oorlogshandelingen in de afgelopen jaren betrokken zijn geweest, doe ik opmerken, dat reeds kort na de eerste groote gebeurtenissen in België zich vele stemmen verhieven, die ernstigen twijfel opperden aan de waarde en het nut van duurzame versterkingen. Het verdere verloop van den oorlog in Frankrijk en vooral ook van dien op het Oostelijk front deed meer en meer de meening veldwinnen, dat de permanente versterkingskunst geenszins aan de verwachtingen had voldaan, in ieder geval niet de daaraan bestede hooge sommen kon rechtvaardigen en bijgevolg had afgedaan. Dit oordeel was in die dagen vrij algemeen en ook heel begrijpelijk. Het dankte voor een groot deel zijn ontstaan aan de handige wijze, waarop de Duitschers met behulp van de geillustreerde pers de groote uitwerking van het zware worpgeschut op verdedigingswerken van verouderde constructie wereldkundig maakten.

Schijnbaar stelden de feiten geheel in het gelijk hen, die

aan de duurzame versterkingswijze elk vertrouwen ontzegden. Erg bemoedigend waren de verkregen ervaringen op het eerste gezicht dan ook niet, immers:

Luik valt in 13 dagen; de bezetting ontkomt grootendeels. Namen valt in 6 dagen; de bezetting ontkomt.

Antwerpen houdt het; gerekend van den aanvang van het bombardement, slechts 12 dagen uit; de bezetting ontkomt ook hier voor het overgrootste deel.

Maubeuge valt 10 dagen na het eerste schot of 15 dagen na de insluiting; de bezetting capituleert.

De overige Fransche vestingen van het Noordfront worden opgegeven.

De vesting Warschau wordt vrijwillig ontruimd.

De belangrijke vesting Novo-Georgiewsk moet na een kort beleg capituleeren.

De vermaarde kringstelling om Boekarest wordt onverdedigd prijsgegeven; bij deze stelling, nog wel gedacht als laatste, centrale reductie, doet zich het merkwaardige verschijnsel voor, dat aan het Roemeensche veldleger een beslissende nederlaag wordt toegebracht, onmiddellijk voorwaarts van den fortengordel.

Alleen Przemysl houdt het geruimen tijd uit, echter niet wegens hare bijzondere afstootende kracht; ten slotte moet ook deze vesting capituleeren.

Het zou echter zeer verkeerd zijn zonder meer het doodvonnissen uit te spreken over fortten, vestingen, stellingen en al wat de duurzame versterkingskunst meer heeft opgeleverd of kan opleveren, enkel en alleen aan de hand van deze droge opsomming der nuchtere feiten. Immers daaruit kan men zich slechts een denkbeeld vormen omtrent het lot, dat de verschillende vestingen hebben ondergaan, maar zich geen inzicht verschaffen in het strategische of tactische nut, dat zij voor de verdedigers hebben afgeworpen.

Erkent men de juistheid van het beginsel, dat de voortbrengselen der versterkingskunst, van welken vorm en van welken omvang ook, slechts strijdmiddelen zijn, waarvan de legerleiding naar behoefte gebruik maakt, zooals zij zich voor de bereiking van het oorlogsdoel van het leger en van

onderdeelen daarvan bedient, dan aanvaardt men tevens het beginsel, dat die hulpmiddelen bij de oorlogvoering er niet slechts zijn om gebruikt, maar om zoo noodig ook verbruikt te worden. Voor de legerleiding is het daarbij maar alleen de vraag in hoeverre de verbruikte energie, opgehoopt in beton, pantsering, bewapening en last not least in levende strijdkrachten, opweegt tegen de daarmede te bereiken resultaten.

Zet men zich ter beantwoording van deze vraag voor ieder, in den oorlog voorgekomen geval afzonderlijk, dan betreft men hiermede een uiterst moeilijk terrein vol hinderpalen en kronkelwegen, waarin het dikwijls heel bezwaarlijk is den rechten weg te vinden. Immers het vaststellen van het nut, dit is van den werkelijken invloed, welke de verdediging of soms zelfs alleen de aanwezigheid van eenige duurzame versterking op het verloop van de groote oorlogshandelingen heeft gehad, is in vele gevallen niet anders dan een zaak van zuiver persoonlijk inzicht; van appreciatie, waarbij het gevaar groot is, dat de gevormde meening is beïnvloed door de wijze van voorstellen der gebeurtenissen of door de lessen, die anderen uit den oorlog meenen te moeten trekken.

Niet moeilijk valt te onderkennen, dat de Fransche, Duitsche, Russische en Belgische mobilisatie en concentratie zich hebben kunnen voltrekken onder de bescherming van de vestingstelsels aan de onderscheidene grenzen en dat de krachtige versterking van Frankrijks Oostelijke grens de directe aanleiding is geweest voor den Duitschen doormarsch in België.

Evenmin kan twijfel bestaan omtrent het groote nut, dat Oostenrijk-Hongarije en Italië hebben gehad van hunne grensvestingen.

Daarentegen loopen de meeningen zeer uiteen nopens het zuiver strategische nut, dat de Belgische vestingen, dat Maubeuge en vele der Russische duurzame versterkingen voor de betrokken Rijken hebben opgeleverd.

Terwijl sommigen van meening zijn, dat de Belgische Maasvestingen den Duitschers geen oponthoud van belang

hebben berokkend, zijn anderen juist van tegenovergesteld gevoelen. Oordeelen velen de Stelling van Antwerpen van groot voordeel te zijn geweest voor de operatieve handelingen der Entente-legers n.l. door het onttrekken van sterke Duitsche krachten aan de beslissende krijgsverrichtingen in Frankrijk, anderen weer meten het personeele, materieele en vooral moreele verlies, dat deze vesting aan den verdediger heeft opgeleverd, breed uit en meenen, dat daartegenover slechts weinig of geen voordeel kan worden geboekt.

Hetzelfde is het geval met Maubeuge.

Ik wil U niet onthalen op een bloemlezing uit de verschillende betoogen pro- en contra, doch vestig enkel maar uwe aandacht op den onmiskenbaar grooten invloed, welke de niet-aangevallen vesting Parijs op den loop der operatiën op het Westfront heeft gehad. Steunde niet Joffrè's retour-offensief geheel op het bezit der beide duurzaam versterkte vleugelpunten Parijs en Verdun? Maakte de vesting Parijs het niet mogelijk hier de strategische reserve onder MAUNOURY gereed te stellen voor den aanval op den Duitschen rechter-vleugel en is niet de onderschatting van de strategische beteekenis van deze vesting door de Duitschers de feitelijke aanleiding geweest van hun tegenslag?

Wanneer sommige forten en vestingen weinig of geen aanwijsbaar nut hebben afgeworpen, kan dit niet zonder meer worden aangevoerd als een argument tegen de aanwending van de versterkingskunst in tijd van vrede. Dit falen is immers geheel afhankelijk van de algemeene of (en) bijzondere omstandigheden, waaronder de bedoelde versterkingen zijn verdedigd. Het zou toch absurd zijn, wanneer in een verkeerd gebruik van een of ander strijdmiddel aanleiding werd gevonden om het, als zijnde waardeloos, af te schaffen!

Zoo komt men vanzelf tot de vraag: zijn alle gevallen of vrijwillig prijs gegeven, duurzame bevestigingen strategisch goed benut en tactisch goed verdedigd?

Wegens tijdgebrek ben ik tot mijn spijt verhinderd de gemotiveerde beantwoording van dit belangrijke en veel

omvattende vraagstuk onder de oogen te zien en moet ik slechts volstaan met het licht te doen vallen op eenige belangrijke verschijnselen dienaangaande, welke ook voor onze toestanden van groote beteekenis zijn. Ik heb hier in de eerste plaats op het oog het groote verschil in strategisch gebruik, dat van de verschillende vestingen en duurzame stellingen is gemaakt, n.l. het gebruik als zelfstandig verdedigde versterking dan wel als onderdeel van één der legerfronten. Eerstbedoeld gebruik heeft, op een enkele uitzondering na, binnen korten tijd den val der betrokken vesting ten gevolge gehad; vestingen daarentegen, opgenomen in het door de veldtroepen bezette front, hebben, zoolang zij daarvan deel uitmaakten, weerstand geboden. Overgelaten aan eigen krachten werden Luik, Namen, Antwerpen, Maubeuge en de Russische vestingen — deze laatste voor zoover niet vrijwillig ontruimd — spoedig vermeesterd.

Verdun en, voordat de Russen hunne algemeene terugtochtsbeweging aanvingen, ook Warschau, Novo-Georgiewsk, Ivangorod, Grodno, Kovno, Dwinsk e.a. tegenover de Duitsche en Oostenrijk-Hongaarsche grenzen aangelegde vestingen hebben het, zoolang zij behoorden tot het groote front, gehouden. Waaraan moet nu dit verschil in uithoudingsvermogen worden toegeschreven?

Niet aan een verschil in duurzaam verdedigingsvermogen want de genoemde voorbeelden betreffen zoowel verouderde als meer moderne verdedigingswerken.

Uitsluitend aan het verschil in de wijze van verdediging, zeggen zij, die van meening zijn, dat duurzame versterkingen hebben afgedaan en dat langdurige, hardnekkige egenstand even goed of zelfs beter kan worden geboden met behulp van loopgraafstelsels, zooals wij die kennen uit den ruim 4 jaren gevoerden stellingoorlog op het westelijk front. Immers, zoo is de redeneering, opgenomen in de legerfronten, werden de daarvoor in aanmerking komende verdedigingswerken geheel ingevlochten en gedekt door het loopgravennet der voorste of meer achterwaarts gelegen veldstellingen. In dit opzicht schijnt men zelfs, volgens een artikel in de Revue militaire générale van

September 1920, getiteld: „L'avenir de la fortification permanente”, aan Fransche zijde, onder den indruk van het gebeurde met de Belgische vestingen en met Maubeuge, aanvankelijk zóó ver te zijn gegaan, dat de forten om Verdun niet als een wezenlijk bestanddeel van de verdediging werden beschouwd, doch als werken zonder eenige militaire waarde.

Zoo vermeldt de ongenoemde schrijver, dat de fortbezettingen werden opgeheven, dat de verplegingsvoorraden werden verdeeld, het drinkwater tot ieders beschikking werd gesteld en het geschut zonder munitie werd gelaten. De bijzondere oorlogsinstructiën voor fortcommandanten, zooals ook wij die kennen, kwamen te vervallen. Zoo kwam het, dat op 25 Februari 1916, toen de Franschen uit het voorterrein werden verdreven, de aanval niet in de lijn der forten kon worden gestuit en dat de Duitschers zich vrijwel zonder slag of stoot konden meester maken van Douaumont, het meest moderne fort der stelling van Verdun.

Zoo ontzag men zich ook niet om tusschen het fort Vaux en de aangrenzende infanterielooptroep een verbinding tot stand te brengen door in één der caponières eenvoudig een bres te maken. Later gelukte het den vijand door deze bres het fort binnen te dringen. De Franschen zijn van dit verkeerde inzicht geheel teruggekomen, waarvan de hevige gevechten ter herovering van de genoemde versterkingen het onmiddellijke gevolg zijn geweest. Eenmaal weer in het gelukkige bezit der forten, haastten zij zich het zwaartepunt der verdediging opnieuw te leggen in den weerstand der forten.

Het is dus niet uitsluitend te danken geweest aan het tactisch-technische gebruik, dat permanente stellingen, opgenomen in de legerfronten, zooveel meer uithoudingsvermogen aan den dag hebben gelegd dan de zelfstandig verdedigde. Veeleer moet dit worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat de moderne oorlogvoering met haren geweldigen inzet van artillerie- en infanteriemassa's een zóó groot krachtsverbruik met zich meebrengt, zoowel van personeelen als van materieelen en moreelen aard, dat,

hetgeen de verdediger van een ingesloten vesting hiervan voorhanden heeft, in korten tijd is opgebruikt.

Alleen wanneer de gelegenheid bestaat om, zooals bij Verdun het geval was, de geleden verliezen aan personeel en materieel, dus ook aan moreel, geregeld door aanvoer uit het binnenland aan te vullen, is het mogelijk een evenwichtstoestand te scheppen en te handhaven tusschen aanvaller en verdediger.

De gevolgtrekking ligt dus voor de hand, dat in een toekomstigen oorlog het uithoudingsvermogen eener vesting of duurzame stelling niet zoozeer wordt beheerscht door hare fortificatorische waarde dan wel door het strategisch gebruik, dat ervan wordt gemaakt. Deze gevolgtrekking vormt echter op zichzelf nog geen argument voor of tegen het behoud en den aanleg van duurzame vestingstelsels, doch brengt het innige verband naar voren, dat bij de oorlogvoering moet bestaan tusschen het optreden van het operatie-leger en het gebruik dezer stelsels. Omgekeerd stelt zij tevens de noodzakelijkheid op den voorgrond om in tijd van vrede, bij den aanleg of bij de instandhouding van duurzame versterkingen, meer nog dan vroeger reeds het geval was, rekening te houden met de meest waarschijnlijke operatieve handelingen van de veldtroepen.

Een ander belangwekkend verschijnsel in den afgelopen oorlog is de logenstraffing van de veelgebezigde uitspraak, dat vestingen een heillooze aantrekkingskracht oefenen op de gedragingen van troepen in het open veld.

Zelfs schijnt de vraag gewettigd of niet in sommige gevallen te vlug werd besloten tot het prijsgeven van belangrijke, duurzaam versterkte stellingen. Ik denk hierbij o. a. aan het volkomen zich afzijdig houden van de hoofdmacht van het Belgische veldleger bij de verdediging van de Maasovergangen, terwijl toch de strategische grondslag, waarop het Brialmontsche stelsel der „régions fortifiées” berustte, de verbinding tusschen die régions vereischte door een troepenmacht in het vrije veld, totdat hulp van bevriende zijde zou opdagen.

Voorts trekt de aandacht de merkwaardige tegenstelling tusschen den langdurigen, hardnekkigen strijd, om, wat aanvankelijk slechts veldversterkingen waren en het onverwachtsnelle verloop van den strijd om duurzame versterkingen. Vóór 1914 had men den veldoorlog en den vestingoorlog altijd beschouwd als twee geheel afzonderlijke strijdwijzen, ieder met eigen, bijzondere kenmerken. De veldoorlog, dacht men, zou een geheel ander beeld vertoonen, dan de vestingoorlog; de laatste was te beschouwen als een handeling, die in den regel veel moeite en vooral tijd zou vereischen, gene daarentegen zou de groote, snelle beslissingen brengen. Het gebleken verschil in uithoudingsvermogen van veld- en duurzame versterkingen lijkt uit een tactisch-technisch oogpunt te merkwaardiger, daar aanvaller en verdediger zich in beide gevallen op den duur van dezelfde strijdmiddelen bedienden, waaronder vlak- en krombaangeschut van de kleinste tot de grootste kalibers, terwijl bij de permanente versterkingen veel zwaarder dekkingen en doelmatiger hindernissen werden aangetroffen dan bij de veldstellingen.

Zooals reeds werd opgemerkt, gaf een en ander velen aanleiding om, zonder op het wezen der zaak diep in te gaan, de duurzame versterkingskunst in den ban te doen, zulks in de veronderstelling, dat het beter en wel altijd mogelijk zal zijn om, wanneer de algemeene toestand daartoe aanleiding mocht geven, te gewenschter plaatse met de veldtroepen den stellingkrijg aan te binden. Twijfel aan deze mogelijkheid van die zijde wordt dan bestreden door verwijzing naar het ontstaan van het Westelijk front.

Men ziet hierbij echter een zeer voorname zaak over het hoofd, n.l. dat het Westfront, zooals wij dat ruim 4 jaren hebben gekend, aanvankelijk, ondanks de aangelegde loopgraven, een zeer bewegelijk front is geweest, dat eerst verstijfde toen evenwicht der krachten was ingetreden.

Daarna is 4 jaren met onverdroten ijver gewerkt om, met behulp van de belangrijke technische hulpmiddelen en krachten, waarover van weerskanten beschikt kon worden, het weerstandbiedend vermogen der oorspronkelijke veldversterkingen zoo hoog mogelijk op te voeren. Aldus ging

het improvisatorische karakter van de oorspronkelijke, vluchtig versterkte stellingen geheel verloren.

Bij het voeren van een verdedigingsoorlog is het voeren van den hoofdstrijd in loopgraafstelsels uiteraard alleen mogelijk, wanneer de aangevallen partij over den tijd kan beschikken, noodig voor het inrichten van voldoende krachtige weerstandslijnen. Is de aanvaller overmachtig en treedt hij doortastend op, dan is bij een beperkt operatiegebied deze mogelijkheid a priori uitgesloten.

Uitschakelen van den benoodigden tijd kan alleen geschieden door reeds in tijd van vrede de vereischte werkzaamheden te doen uitvoeren ter plaatse, waar met kans op goeden uitslag 's vijands opmarsch kan worden gestuit.

Maar dan zou men juist komen tot datgene, wat de overtuigde voorstanders van den geïmproviseerden stellingkrijg in beginsel wenschen na te laten, n.l. de toepassing der duurzame versterkingskunst, want zooals gezegd, de oorspronkelijke veldwerken werden in den loop van den oorlog geleidelijk zoodanig verzwaard en uitgebouwd, dat zij in weerstandsvermogen weinig of geen verschil vertoonden met de voortbrengselen der permanente versterkingskunst.

Aldus ontoppen zich bedoelde voorstanders niet zoozeer als tegenstanders van de duurzame versterkingskunst in het algemeen, dan wel als bestrijders van fortbouw en wel in het bijzonder van den aanleg van groote eenheidsforten. Met dit standpunt ga ik mee, in zooverre het bevat de erkenning van het beginsel om in den toekomstigen stellingoorlog slechts kleine, verspreid liggende doelen met weinig profiel aan te bieden, welke bovendien zooveel mogelijk aan het gezicht, ook uit de lucht, zijn onttrokken. De plaats, waar de loopgravenstrijd zou kunnen worden gezocht, liet ik bij het vorenstaande in het midden: echter geenszins omdat die plaats een factor van minder belang zou zijn. Het middel toch, kan slechts daar toepassing vinden, waar de beschikbare strijdkrachten toereikend blijken om het geheele, te bezetten front krachtdadig te verdedigen. En aan dezen eisch valt moeilijk te voldoen, want het is bekend, dat de strijd om loopgraafstelsels, die vooral ook in de

diepte wordt gevoerd, zoowel bij aanvaller als verdediger levende strijdkrachten verslindt op een tot dusver ongekende schaal.

Zou men er dus al in slagen om bijv. aan den Gelderschen IJssel, op de Veluwe, of elders, hooge terreinen te vinden, die zich bij uitstek leenen voor het voeren van een hardnekkigen loopgraafoorlog, dan is dat op zichzelf nog niet voldoende, doch dient men zich tevens af te vragen of de zeer groote legermacht beschikbaar zal zijn, die noodig is om hier den eersten stoot van 's vijands hoofdmacht, die gericht zal zijn op front of flank of wel op beide, op te vangen.

De vraag stellen, is ze beantwoorden.

Voor al met het oog op onze toestanden, mogen nog eenige andere, belangrijke verschijnselen van tactisch-technischen aard, welke zich in den grooten oorlog voordeden, niet onvermeld blijven.

Allereerst zij herinnerd aan de groote, afstootende kracht, welke onderwaterzettingen in den jongsten oorlog aan den dag hebben gelegd. De groote beteekenis van de Yzer-inundatie behoeft in dezen kring niet nader te worden toegelicht. Zij is inderdaad een beslissende factor geweest bij den bewegingsstrijd op het Westelijk operatie-tooneel in de eerste oorlogsmaanden; maar ook daarna heeft deze onderwaterzetting dikwijls een voorname, zij het ook stille rol gespeeld bij de verdere acties op het verstarde Westfront.

Het is dan ook met een zekere spijtigheid, dat de generaal BERTHAUT in zijn „L'Erreur de 1914” doet opmerken aan hen, die meenen, dat ook de Fransche noordgrens versterkt en verdedigd had moeten worden, dat het terrein nabij die grens voldoende natuurlijk weerstandsvermogen mist, met name de gelegenheid om over beteekenenden afstand onderwaterzettingen te stellen.

Elders vond ik nog vermeld, dat de Russische vesting Ossowiec de krachtige Duitsche aanvallen glansrijk heeft kunnen doorstaan „da es inmitten seiner Sümpfe unzugänglich war”.

Minder gunstig luidt het oordeel over het nut, dat de

verdedigers van Antwerpen hebben gehad van de overstromingen langs Nethe en Rupel. Dit is echter uitsluitend het gevolg geweest van het weinig doeltreffende gebruik, dat is gemaakt van deze \pm 400 Meter breede onderwaterzetting, die slechts op 3 plaatsen was over te trekken, n.l. bij Lier, Duffel en Waelhem. De aldaar geboden tegenstand werd, onder den invloed van den voorgenomen aftocht van de hoofdmacht, veel eerder opgegeven dan op dat oogenblik noodig was. Op de groote waarde van onderzettingen doet dit voorbeeld dus niets af.

Een bijzonder kenmerk van den strijd om verdedigingsstelsels, hetzij vesting, hetzij loopgravennet, is nog de tentoongespreide, groote activiteit bij de verdediging van het terrein vóór de eigenlijke hoofdweerstandslijn. Die strijd om het voorterrein werd gevoerd door levende strijdkrachten, al of niet in vooruitgeschoven veldwerken, gesteund door verdragend geschut achter de hoofdstelling.

Het doel, dat daarmee beoogd werd, was in de eerste plaats om 's vijands aanvalsmiddelen zoo ver mogelijk verwijderd te houden van de eigen middelen voor de nabijverdediging, omdat hunne instandhouding de hoofvoorwaarde vormt voor het doen mislukken van den stormaanval. Hier doet zich een wezenlijk verschil voor met de opvatting, welke vóór den oorlog werd gehuldigd omtrent de wijze van bestrijding van de aanvallende artillerie. De kanonnen voor het vuur op groote afstanden hadden wel is waar toenmaals tot hoofdzaak 's vijands nadering zooveel mogelijk te belemmeren, doch voor de bestrijding van diens artillerie was meer in het bijzonder het minder verdragende geschut ad II bestemd. Nam men daarbij aan, dat kalioer en lengte van het vestingkanon werd beheerscht door de hoedanigheid der verwachte doelen, thans moet de capaciteit voornamelijk afhankelijk worden gesteld van de schootsverheden, welke 's vijands krombaangeschut kan bereiken.

Ook ten aanzien van de te verrichten opruimingen ten behoeve van het schootsveld hebben de inzichten een niet

onbelangrijke wijziging ondergaan. Eertijds werd het beginsel gehuldigd, dat het aanvalsveld om zoo te zeggen niet genoeg kon worden ontdaan van alle, het uitzicht onderscheppende terreinvoorwerpen. In elk geval moest vóór de hoofdverdedigingslijn een strook worden vrijgemaakt ter breedte van den afstand, waarop het infanterieschot geheel bestrijkend was, d.i. tot \pm 600 meter. Deze opvatting heeft men in den afgeloopen oorlog, onder den drang der omstandigheden, in dier voege moeten herzien, dat opruimingen alleen daar werden verricht, waar de vijand vermoedelijk zijne artillerie zou opstellen. Overigens liet men alles staan, om den vijandelijken waarnemers en leiders van het artillerie- en bommenwerpervuur zooveel mogelijk het uitzicht te benemen op de verdedigingswerken in en achter de hoofdstelling. Vooral zal dit zaak zijn bij onze, veelal geheel open terreinen achter de lijn van hoofdweerstand, ook al zou daardoor het eigen schootsveld eenigszins worden belemmerd.

Op deze aangelegenheid kom ik nog terug bij de bespreking van de doelmatigheid der vigeerende kringenwet.

Eindelijk zij nog de aandacht gevestigd op de gebleken noodzakelijkheid om veelomvattende maatregelen te treffen voor de uitbreiding en instandhouding van de gemeenschappen achter het front, in het bijzonder: wanneer de strijd gevoerd wordt in polderland. Onder de dagelijksche inwerking van 's vijands vuur en van het drukke verkeer met zware voertuigen worden de veelal smalle wegen, dijken en kaden in lage, waterrijke terreinen, zonder een uitgebreiden wegendienst, spoedig geheel onbruikbaar. Wie hiervan meer wil weten, behoeft slechts kennis te nemen van het zeer lezenswaardige werkje van BRETON „Les caractéristiques du front belge”.

Overgaande, aan de hand van het vorenstaande, tot de beantwoording van de vraag of, en zoo ja in hoeverre, de beteekenis van de Vesting-Holland als onderdeel van het stelsel der landsverdediging wijziging heeft ondergaan, zij vooropgesteld, dat de grondslagen, waarop dit stelsel moet

berusten, ten nauwste verband houden met de buitenlandsche verhoudingen, i.c. het al of niet werkzaam worden van den Volkenbond, en met de hoedanigheid, sterkte en uitrusting van het veldleger.

Slaagt de Volkenbond niet, dan zal de scherpe tegenstelling tusschen overwinnaars en overwonnenen vroeg of laat tot een uitbarsting leiden, waarbij redelijkerwijs niet kan worden verwacht, dat het wonder van 1914 zich ten opzichte van Nederland zal herhalen. De omstandigheden, waaronder Nederland dan in een oorlog betrokken kan worden, zullen vermoedelijk geen ingrijpende verandering noodig maken in het tot dusver geldende verdedigingsstelsel. Slaagt de Volkenbond wel, dan zal, zelfs indien hij alle landen gaat omvatten, een Nederlandsche strijdmacht toch nimmer geheel kunnen worden ontbeerd met het oog op de volgende drie gevallen, waarin ons land bij een conflict kan worden betrokken:

a. deelneming aan internationale wapenactie;

b. afslaan van den eersten aanval van een ons grondgebied binnendringenden vijand;

c. handhaving van de neutraliteit bij een geoorloofden oorlog tusschen twee of meer buurstaten.

Aangezien het in de laatste plaats genoemde geval alsdan geheel op den achtergrond geraakt, levert de onder *b* genoemde mogelijkheid, d. i. het opvangen van den befaamden eersten stoot, de grootste gevaren op voor ons land met zijn zoo uiterst gevoelige ligging ten opzichte van de omringende groote Rijken. Het ligt voor de hand, dat in dit geval het opvangen van den eersten schok, aanvankelijk alleen met eigen krachten, daar moet geschieden, waar de meeste kans bestaat op goeden uitslag, dus daar, waar met de onmiddellijk voorhanden middelen de hardnekkigste en langdurigste weerstand aan overmacht kan worden geboden. Noch zichzelf noch den Volkenbond zou men een dienst bewijzen, wanneer door elders stand te houden de overweldiger in de gelegenheid werd gesteld het verzet met één slag voor goed te breken, waardoor te hulp komen van bevriende mogendheden zoo niet onmogelijk, dan toch uiterst moeilijk zou worden

gemaakt. Wanneer eenmaal de Volkenbond van overwegenden invloed wordt op de onderlinge verhouding der Staten, verkrijgt derhalve de Vesting Holland, als zijnde het economisch en politiek belangrijkste landsgedeelte, dat zich bovendien van huis uit bijzonder leent voor het bieden van een hardnekkigen weerstand, verhoogde beteekenis.

Maar ook het vooruitzicht, dat ons veldleger, dat toch reeds in bewapening en uitrusting geenszins op de hoogte van den tijd is, in quantitatieven en kwalitatieven zin vermoedelijk niet onbeduidend zal afnemen, doet de verdediging van het gebied, omvattende de vesting Holland, aan belangrijkheid winnen. Want naarmate het leger zwakker wordt en in oorlogsgereedheid achteruit gaat, neemt de kans op een strategischen overval toe en daarmee de behoefte aan den moreelen en materieelen steun van goed voorbereide en behoorlijk aangeleunde inundatie-stellingen.

Er is een tijd geweest, dat zich in den lande vrij algemeen een ernstig gevoel van onbehaaglijkheid openbaarde ten aanzien van het vestingstelsel. Dat was betrekkelijk kort na de tot standkoming van de vestingwet van 1874, toen het doel der wet: voltooiing van het vestingstelsel binnen den tijd van 8 jaren, zich langzaam maar zeker als een fata morgana begon voor te doen. Immers meer en meer werd het duidelijk, dat de uitvoering van de wet, wat den gestelden termijn betrof, niet alleen praktisch onuitvoerbaar was, doch bovendien ontzaggelijke finantieele offers zou vergen; offers, die vermoedelijk toch nimmer zouden leiden tot de verkrijging van een vestingstelsel, dat technisch geheel „af” genoemd kon worden. Het was te voorzien, dat, wanneer de laatste stelling gemoderniseerd zou zijn, de eerste al weer in het stadium van verouderd zijn zou verkeeren.

Verschillende stroomingen werden toen kenbaar; de één wilde alleen de Stelling van Amsterdam behouden; een ander bovendien de Waterlinie als sperlinie; weer anderen meenden, dat aan de uitvoering van de Vestingwet moest worden vastgehouden, of, dat alleen iets bereikt kon worden met een krachtige verbetering en uitbreiding van de levende

strijdkrachten, omdat deze, gebruik makende van de natuurlijke sterkte van het polderland, den steun van duurzame stellingen best konden missen. Maar al te vaak zag men daarbij over het hoofd, dat bij de verdediging van een klein, open land als het onze, de levende en doode weermiddelen niet los van elkander kunnen worden beschouwd, dat zij elkaar noodig hebben en aanvullen, dat zij als 't ware de beide factoren vormen, die het product opleveren, genaamd Neerlands weerkraft. De geschiedenis is daar om te bewijzen, dat men niet straffeloos de juiste verhouding uit het oog kan verliezen, welke moet bestaan tusschen den omvang van het vestingstelsel, de sterkte der levende strijdkrachten en de geldmiddelen.

Gemeenlijk was de juiste verhouding zoek; dit begon reeds toen de Republiek, nadat het haar in den strijd tegen de Spaansche overheersching gelukt was den vijand over de groote rivieren en uit de buitenprovinciën te dringen, een verdedigingsstelsel aanvaardde, waarbij weliswaar zooveel mogelijk van de bestaande, natuurlijke terreinafscheidingen partij werd getrokken — met name van de uitgestrekte moerassen aan de Oostzijde der Noordelijke provinciën en van de groote rivieren — doch waarbij tevens ver boven de krachten van de weinige, beschikbare troepen werd gereikt. Het bleek toch bij meer dan eene gelegenheid, dat een doorgaande verdedigingslinie van de Dollart tot het verdeelpunt van den Boven-Rijn, verder langs de Waal tot St. Andries en vandaar langs de Zuidzijde van den Bommelerwaard veel te veel omvatte, al te gemakkelijk was te doorbreken en derhalve niets dekte. Dit openbaarde zich in 1624 bij den Spaanschen inval door den veldheer VAN DEN BERG en in 1629 bij den inval onder MONTECUCULI.

Ook later, in 1672, strekte de verdediging zich voorwaarts van de waterlinie nog uit tot tal van buitenposten, die naar verhouding veel troepen verslonden en desondanks niet houdbaar bleken.

Onder COEHOORNS leiding werd overgegaan tot den aanleg van een verdedigingskring van waterliniën en rivieren, zich uitstreckende van de Dollart tot het Zwin. Ofschoon

het, in verband met de groote natuurlijke sterkte van deze lijn en met de wijze van oorlogvoeren in die dagen, wellicht niet onmogelijk zou zijn geweest het omvatte gebied, ondanks zijne uitgestrektheid, met betrekkelijk geringe krachten te verdedigen, bleek toch ook nu weer, dat te veel hooi op de vork was genomen.

De afwerking van de noodige verdedigings- en inundatiewerken alsmede de bewapening en uitrusting eischte zoo hooge uitgaven, dat het nimmer tot de voltooiing van het ontworpen stelsel is gekomen.

Aan de geschetste wanverhouding werd door de vestingwet van 1874 allermint een einde gemaakt, hoezeer ook het streven gericht scheen op de snelle verkrijging van „een zeer geconcentreerd stelsel van defensie”. De gevolgen zijn niet uitgebleven, want bij het uitbreken van den wereldoorlog waren wij in het bezit van een vestingstelsel met een hoofdlinie, waaraan in tientallen van jaren geen noemenswaardige verbeteringen van versterkingskunstigen aard waren aangebracht, en met een reduitstelling, die alleen op de minst bedreigde en van nature sterkste fronten modern kon worden genoemd.

Het is dus wel begrijpelijk, dat, nu bovendien de strategische beteekenis van eene geïsoleerde kringstelling gering is gebleken, stemmen zijn opgegaan, die de waardeloosheid van ons geheele vestingstelsel verkondigen. Oogenschijnlijk hebben zij het gelijk aan hunne zijde. Gelukkig is dat maar schijnbaar, want wanneer men de moeite neemt om onze linie en stellingen te toetsen aan de verschijnselen van den grooten oorlog, welke ik zoeven naar voren bracht, dan zal men ontwaren, dat het nogal meevalt, mits men zich de lessen van den oorlog ten nutte weet te maken en die noodzakelijke verbeteringen doet aanbrengen, welke door de toepassing van de nieuwe beginselen bij het voeren van den stellingkrijg worden vereischt.

Ik vraag thans Uwe aandacht voor eene nadere vaststelling van het begrip: Vesting Holland.

Het woord „vesting” heeft uit den laatsten oorlog een ongunstige beteekenis overgehouden; het roept gemeenlijk

de herinnering wakker aan een sterk verouderde omwalling, waarbinnen nauw besloten een stad of stadje. In het gunstigste geval denkt men aan de een of andere belangrijke stad met enceinte, welke omringd is door een wijden fortengordel, die, in verband met de voortdurende uitbreiding van het te beschermen object en met de steeds toenemende schootsverheden, op een gegeven tijdstip, ten koste van vele millioenen, naar buiten moest worden verplaatst. Aan geen van beide omschrijvingen voldoet echter de vesting-Holland. Met deze benaming toch, geeft men uitdrukking aan een geheel eenig begrip van veel ruimere strekking. Dit omvat namelijk de verdediging van Noord- en Zuid-Holland met een groot deel van de provincie Utrecht, een gebied, waarvan de buitenomtrek wordt gevormd door eene aaneenschakeling van sterke, natuurlijke grenzen en kunstmatige verdedigingsstellingen en welks insluiting aan alle zijden tegelijk niet wel denkbaar is.

In zijn werk „Die Festung in der heutigen Kriegführung”, geschreven vóór den oorlog, drukt von SCHROETER zich ten opzichte van ons vestingstelsel aldus uit: „Die neue Landesbefestigung der Niederlande beansprucht besonderes Interesse nicht nur wegen ihrer Grozartigkeit und Ausdehnung, sondern auch wegen ihrer durch die Eigenartigkeit des Landes bedingten Durchführung im Einzelnen”.

Het ontzag, dat uit deze woorden spreekt, is ook thans, in het licht der oorlogservaringen, niet misplaatst, want het bevat de erkenning van de ongeschokte beteekenis, welke de Vesting Holland voor de landsverdediging heeft behouden. Die beteekenis ontleent zij vóór alles aan de mogelijkheid om de verdediging onbepaalden tijd vol te houden, daar in het kader van den bondgenootschappelijken oorlog toevoer van nieuwe krachten voor de verdediging van den buitenomtrek steeds uitvoerbaar blijft. Zelfs bevat de Vesting Holland voldoende bronnen om zich met eigen krachten geruimen tijd tegenover een groote overmacht staande te houden. En hiermede is aan één der voornaamste eischen, ontleend aan de ervaringen van den oorlog, voldaan.

Nu zou men aan de hand van die zelfde ervaringen wellicht nog van meening kunnen zijn, dat het beloop van de Oostelijke en Zuidelijke begrenzing van de Vesting Holland anders moet wezen dan het thans is. Eene verplaatsing van den hoofdweerstand meer Oostwaarts zal wel geen onverdeelde instemming kunnen vinden, aangezien aldus geen lijn kan worden verkregen, waarvan het afstootend vermogen ook maar in de schaduw kan staan van dat der Nieuwe Hollandsche Waterlinie, terwijl daarenboven iedere vergrooting van den buitenomtrek der Vesting Holland, in verband met de beschikbare strijdkrachten, een verzwakking beteekent van het totale verdedigingsvermogen. Op de onmogelijkheid om buiten het hart des lands een verdedigingsstelsel van voldoende passieven weerstand te improviseren bij het uitbreken van een oorlog met een overmachtigen, energieken tegenstander, mocht ik reeds wijzen, alsmede op de hieruit voortvloeiende noodzakelijkheid, om reeds in tijd van vrede de daarvoor vereischte voorbereidingen te treffen. Maar ook al zou de toepassing van dit laatste niet op finantieele moeilijkheden afstuiten, dan blijft nog altijd het reeds genoemde, overwegende bezwaar, dat voor een uitgestrekte loopgravenstelling in het hoogere terrein de vereischte troepen zullen ontbreken.

Aan de zuiver technische oplossing van dit vraagstuk behoeft overigens niet ernstig te worden getwijfeld. Gaan in Frankrijk niet stemmen op, en waarlijk niet van onbevoegden, die luiden ten gunste van een doorlopend, permanent verdedigingsstelsel langs de geheele Rijksgrens? Een zeer begrijpelijk verlangen trouwens, wanneer men slechts in aanmerking neemt de ontzettende verwoestingen, welke 's vijands inval heeft teweeggebracht. De praktische uitvoering van het denkbeeld moet men zich ongeveer zoo denken, dat een smalle grensstrook reeds in tijd van vrede wordt versterkt door middel van gebetonneerde blokhuisen, waarin opgestelde mitrailleurs en geschut, die een ononderbroken puntdraadversperring kunnen flankeren, welke onder sterkstroom kan worden gebracht. In tijden van spanning zouden dan op de belangrijkste toegangen meerdere ver-

sterkingen moeten worden aangelegd en dekkingsstroepen worden samengetrokken.

De Fransche generaal GASCOTIN geeft geen nauwkeurige omschrijving van het door hem beoogde stelsel, doch merkt daarover slechts het volgende op: „Nous voulons être sûrement les maîtres chez nous, et ce que cette guerre aura prouvé, au point de vue tactique et technique, c'est que la chose est matériellement possible et relativement facile”.

De strategie laat de generaal er echter wijselijk buiten en dit is n. m. m. juist de zwakke zijde van het stelsel, want het onderschat in hooge mate het strategisch kennen en kunnen van den vermoedelijken tegenstander. Verder wil ik op dit merkwaardige streven niet ingaan, want op onze toestanden is het al dadelijk niet van toepassing te brengen in verband met de zeer hooge kosten, welke aan de uitvoering verbonden zouden zijn en die een zoo groot gewicht in de schaal werpen, dat zij ons voor onbepaalde tijd moeten doen afzien van het bouwen van eenig duurzaam werk buiten de reeds bestaande stellingen.

Anderen weer leiden uit de verkregen oorlogservaringen af, dat de gebreken, welke aan de Nieuwe Hollandsche Waterlinie kleven, zoo vele en zoo groot zijn, dat zij geen voldoende waarborg meer kan schenken tegen het doortastend optreden van een overmachtigen vijand, ook al zou het brengen van finantieele offers te harer verbetering niet zijn uitgesloten. Zij, die in dit vernietigend oordeel overeenstemmen, kunnen, omtrent de wijze, waarop de noodige waarborgen dan wel zouden zijn te verkrijgen, een der volgende oplossingen voorstaan:

1e. het bieden van den hoofdweerstand met behulp van toevallige stellingen in polderland;

2e. het bezetten van een door onderwaterzottingen gedekte stelling ter hoogte ongeveer van de Oude Hollandsche Waterlinie;

3e. vasthouden van de provincie Noord-Holland met gebruikmaking van het, door inundatiën gedekte, zuidfront der Stelling van Amsterdam, verlengd door eene vleugeluitbreiding tot aan de Noordzee.

Geen dezer oplossingen lijkt mij aanbevelenswaardig.

Daargelaten, dat mij niet bekend is, waar de in de eerste plaats genoemde polderstellingen, tenzij vrij dicht bij Amsterdam, te vinden zouden zijn, zullen die onvoorbereide stellingen, waarin men het dan beter dan in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie zou moeten kunnen uithouden, in sterkte toch wel zeer ten achter staan bij een duurzaam versterkte lijn, zooals de Nieuwe Hollandsche Waterlinie nog altijd is. Jaren lang en het laatst nog tijdens de mobilisatie heeft men veel geld en veel moeite ten koste gelegd aan het zoo hoog mogelijk opvoeren van haar weerstandsvermogen. Bovendien doet men afstand van de groote afstootende kracht, welke de bestaande linie ontleent aan de te stellen onderwaterzettingen. Weliswaar kan dit uitermate krachtige verdedigingsmiddel onder gunstige omstandigheden eveneens toepassing vinden bij toevallige polderstellingen, doch het laat zich voorzien, dat een voldoende breedte, zich voor het geheele front uitstrekkende inundatie van genoegzame diepte niet in korten tijd is te verkrijgen. Wil men daarvan verzekerd zijn, dan blijft niets anders over dan reeds in tijd van vrede over te gaan tot den aanleg van bijzondere sluizen, kanalen en waterkeeringen.

Men, die van meening mochten zijn, dat de natuurlijke sterkte van ons polderland zoo groot is, dat voor het ter verdediging inrichten van een stelling aldaar slechts weinig tijd van voorbereiding noodig is, zij in herinnering gebracht de onnoemelijke hoeveelheid moeizaam werk, die onder hoogst ongunstige omstandigheden door het Belgische leger aan het Yser-front moest worden tot stand gebracht. Redelijke gronden om aan te nemen, dat ons in een dergelijk geval die moeilijkheden bespaard zouden blijven of dat wij die bezwaren met goeden uitslag zouden overwinnen, zijn er niet.

Uiteraard gelden tot op zekere hoogte dezelfde bedenkingen ten aanzien van het standhouden in een onversterkte stelling ter hoogte van de Oude Hollandsche Waterlinie.

Maar gesteld, dat de vereischte voorzieningen ten behoeve van de hiervoor te stellen onderwaterzettingen geene bij-

zondere kosten in tijd van vrede met zich zouden mee brengen of dat die kosten zonder bezwaar zouden kunnen worden besteed, dan kleeft aan deze stelling — en veel meer nog aan die, genoemd onder ten derde — het groote nadeel, dat de verdediging van het hart des lands een gebied zou omvatten, dat aanmerkelijk kleiner is dan het terrein binnen de bestaande Vesting Holland.

Bedoeld nadeel moet inderdaad hoog worden aangeslagen, want het is een gebiedende eisch, dat niet meer grondgebied zonder ernstigen strijd mag worden prijs gegeven dan strikt noodzakelijk is. Eerstens blijft men aldus in het bezit van een zoo groot mogelijk deel der economische en militaire hulpbronnen, maar bovendien spaart men, althans aanvankelijk, een maximum van het belangrijkste grondgebied voor de ernstige rampen van den oorlog, hetgeen tevens een verruiming beteekent van de gelegenheid om, zoo noodig, in opvolgende stellingen telkens opnieuw krachtig weerstand te bieden.

Niet kan worden ontkend, dat een stelsel van landsdefensie, gegrond op de verdediging tot het uiterste alleen van de provincie Noord-Holland, ten Zuiden begrensd door het verlengde Zuidfront van de Stelling van Amsterdam, dan wel van Noord- en Zuid-Holland, ten Oosten begrensd door eene stelling ter hoogte ongeveer van de Oude Hollandsche Waterlinie, op het eerste gezicht iets aantrekkelijks heeft voor hen, die voorstanders zijn van een zoover mogelijk doorgevoerde concentratie van het vestingstelsel, of voor hen, die het passieve weerstandsvermogen der Nieuwe Hollandsche Waterlinie onvoldoende achten om hier den hoofdstoot op te vangen. Immers de lage en voor inundeeren bij uitstek gunstig gelegen terreinen vóór het Zuidfront der Stelling van Amsterdam kunnen over een groote breedte zonder onderbrekingen onder water worden gezet, terwijl de meeste der daar gelegen forten ten opzichte van de werken der Nieuwe Hollandsche Waterlinie min of meer modern kunnen worden geacht. Aan dit laatste hechte men echter, gelet op de ervaringen van den oorlog, niet al te veel waarde en ook bedenke men wel, dat de defensieve kracht van het

eerstbedoelde front geheel afhankelijk is van den weerstand, die in den niet-permanent ingerichten vleugel naar zee, welke niet door onderwaterzettingen wordt gedekt, kan worden geboden.

Wat het in de tweede plaats beoogde front betreft, is het niet onwaarschijnlijk, dat achter en ongeveer evenwijdig aan de Nieuwe Hollandsche Waterlinie een doorlopende inundatie-stelling kan worden gevonden, die niet langs min of meer breede, droogblijvende accessen kan worden aangevallen; maar boven de reeds opgesomde bezwaren, heeft een zoodanige stelling met uitsluitend sterk passief vermogen nog het nadeel, dat het doen van offensieve ondernemingen van de stelling uit op beteekenende schaal teneenenmale is uitgesloten. Daarom zal een stelling als hier bedoeld toch van zeer groote beteekenis zijn voor de binnenverdediging van de Vesting Holland; zij zou namelijk bezet en verdedigd kunnen worden, wanneer de hoofdlinie niet meer houdbaar blijkt en het tijdstip nog niet is aangebroken, waarop door bondgenootschappelijke hulp of anderszins de krachtsverhouding dermate in ons voordeel zal veranderen, dat tot een grooten tegenaanval kan worden overgegaan. Maar dan is men ook gekomen in een gelijksoortigen toestand als waarin de Belgen verkeerden in 1914 op het kritieke oogenblik in Vlaanderen, toen elke offensieve gedachte uitgesloten was en geen andere keuze bleef dan de benutting van het water als uiterste redmiddel om 's vijands opmarsch te stuiten.

Nu ontveins ik mij niet, dat aan het behoud van de Vesting-Holland in haren bestaanden vorm niet enkel voordeelen zijn verbonden, doch vermeen nochtans, dat de vele belangrijke lichtzijden de schaduwplekken verre overtreffen.

Zoo staat bijvoorbeeld tegenover het nadeel, dat voor de verdediging van haren langen buitenomtrek betrekkelijk veel troepen noodig zijn, het belangrijke voordeel, dat met een insluiting aan meer dan twee zijden (Oost en Zuid of West en Zuid) niet ernstig rekening behoeft te worden gehouden. Daarenboven vereischt de aanval op, of zelfs alleen de afsluiting van een dergelijk front een zeer aan-

zienlijke troepenmacht van de tegenpartij, die des te grooter zal moeten zijn, naarmate de ondernemingsgeest van de aanvoerders en geoefendheid, sterkte en uitrusting van de mobiele macht des verdedigers op hooger peil staan.

Tegenover het nadeel, dat de onderwaterzettingen geen volkomen afsluiting geven, doch min of meer breede accessen vrijlaten, met name bij de Waterlinie, staat het reeds genoemde voordeel van de gelegenheid voor eigen offensieve ondernemingen.

Op de andere, belangrijkste voordeelen, welke aan het behoud van een zóó groot, zóó sterk, en zóó belangrijk landsgedeelte zijn verbonden, werd reeds de aandacht gevestigd.

Alleen zij nog een enkel woord gewijd aan de zeer groote waarde van goed voorbereide onderwaterzettingen ook, of liever juist, bij den op moderne wijze gevoerden verdedigingsoorlog.

Zooals met zoovele zaken van strategischen, tactischen en militair-technischen aard het geval is, biedt hare toepassing niet uitsluitend voordeelen aan den gebruiker. Eén nadeel werd reeds genoemd, namelijk de beperking van eigen offensieve handelingen; maar ook in ander opzicht is zij een tweesnijdend zwaard, want onder water gezet land verschaft niet enkel den verdediger, doch ook den aanvaller een groote mate van veiligheid tegen ondernemingen in front. De gevaren, welke voor den verdediger kunnen voortvloeien uit het overvoeren van inundatiën en uit het stukschieten van waterkeeringen aan eigen zijde, zijn bekend. Ik heb niet kunnen vinden, of, en zoo ja welke, bezwaren dienaangaande aan het IJzer-front werden ondervonden, doch dat zij zich kunnen voordoen staat vast.

Maar daartegenover stelt het aangegeven middel nog steeds een minderheid in staat om een overmachtigen tegenstander het „tot hier toe en niet verder” toe te roepen, wanneer het haar gelukt is den weerstand op de droogblijvende toegangswegen krachtig te organiseeren. Geen der moderne aanvalsmiddelen — en er zijn geduchte, waartegenover wij in het vrije veld weinig vermogen — kan eenige afbreuk

doen aan de groote mate van stormvrijheid, welke eene onderwaterzetting verschaft, zelfs voor het geval het, door gebrek aan tijd of water of aan beide, slechts mogelijk is geweest de daarbij betrokken terreinen drassig te maken.

Wel heeft zij aan beteekenis ingeboet als middel om 's vijands artillerie-vuur verre te houden van de eigen hoofdverdedigingslijn, die grenst aan de inundatie, want de artillerie-techniek heeft tijdens den oorlog dermate vorderingen gemaakt, dat onderwaterzettingen van zoo groote breedte, dat zij niet door een werkzame kogelbaan zijn te overbruggen, niet kunnen worden gesteld. Dit brengt met zich mede de noodzakelijkheid om de ontworpen inundatiën vóór de N. H. W. in dier voege te herzien, dat de breedte daarvan zooveel mogelijk wordt opgevoerd. Voorwaar geen gemakkelijke opdracht, want hoe breeder onderwaterzettingen, hoe meer land tijdelijk onbruikbaar wordt en vooral ook, hoe meer water voor het stellen benoodigd zal zijn.

Aan den IJzer is overtuigend gebleken, hetgeen hier reeds lang bekend was, dat het snel tot stand brengen van een doelmatige overstrooming niet alleen nauwgezette voorbereiding vereischt en voorafgaande, grondige bestudeering van het vraagstuk in zijn vollen omvang, maar ook den noodigen tijd voor de uitvoering der beraamde maatregelen.

Daarom moet bij de verbetering van ons vestingstelsel, voor zoover dat in paraten toestand moet verkeereren, vóór alles het streven gericht zijn op de verbetering van het inundatie-wezen, opdat de tijd, welke noodig is om werkdadige onderwaterzettingen te stellen, tot een minimum wordt teruggebracht.

Hiervan afstappende, ben ik thans gekomen aan een korte bespreking van de voornaamste grief, welke velen tegen onze stellingen in het algemeen en tegen de N. H. W. in het bijzonder, hebben, n.l. de technische onvolkomenheid der fortten. Reeds lang voor den oorlog was het veelal gebruikelijk de beteekenis van de N. H. W. gelijk te stellen met de fortificatorische waarde harer verdedigingswerken. Aanleiding tot deze misvatting gaf de verkeerde voorstelling,

die men zich maakte van de wijze, waarop deze linie zou worden aangevallen en verdedigd. Men dacht zich namelijk het zwaartepunt der verdediging nog veel te veel in het weerstandsvermogen der forten. En aangezien die forten sinds lang geen bomvrijheid meer verschafte, geen steunpunten in den toenmaals gebruikelijken zin konden zijn, meende men, met voorbij zien van de groote beteekenis van den te bieden weerstand in het tusschengelegen terrein en van de krachtige ondersteuning, welke uit het tusschen- en achterliggend terrein aan de forten kon worden gegeven, dat onze hoofdlinie niets meer waard was en dat het moderniseeren harer forten schatten zou kosten, die nimmer ter beschikking zouden staan.

Ondanks de ervaringen van den jongsten oorlog, ziet men dikwerf ook thans weer dezelfde, verkeerde redeneering volgen, met dit verschil evenwel, dat de mogelijkheid, om bomvrije gebouwen te construeeren, die werkelijk bestand zijn tegen voortgezet vuur uit worpgeschut, wordt ontkend of althans zeer ernstig in twijfel wordt getrokken. Wat dit laatste betreft, zij echter gewezen op de merkwaardige ervaringen tijdens de gebeurtenissen bij Verdun, waarbij namelijk gebleken is, dat wel degelijk dekkingen van gewapend beton zijn te maken, die aan den zooeven genoemden eisch voldoen, zonder dat de dikte dier dekkingen de practische toepassing in den weg staat. Niettemin zouden de zeer hooge kosten een bijkans onoverkomelijk bezwaar blijven voor eene *volledige* moderniseering onzer meestbelangrijke, verouderde forten, ware het niet, dat zich andere gezichtspunten betreffende de wijze van aanleg van permanente verdedigingswerken hadden voorgedaan, op de voor naamste waarvan ik reeds de aandacht vestigde. Kort samengevat komen zij hierop neer, dat de middelen voor de nabijverdediging zooveel mogelijk aan 's vijands geschutwerking moeten worden onttrokken, eensdeels door diens vernielingsvuur daarvan zoo ver mogelijk verwijderd te houden, anderdeels door de trefkans van dat vuur zoo gering mogelijk te doen zijn door het aanbieden slechts van kleine, verspreid liggende doelen, welke niet

of moeilijk als zoodanig zijn te herkennen. Wanneer aan deze eischen voldaan wordt, bestaat groote kans, dat de actieve middelen voor de nabijverdediging, aanwezig in de hoofdstelling, op het oogenblik van den stormaanval intact zijn en dien aanval kunnen breken. Op welke wijze 's vijands krombaanartillerie op afstand moet worden gehouden, werd reeds aangegeven. Voor de oplossing van het vraagstuk der doelaanbieding zij herinnerd aan hetgeen als logisch gevolg van den 4-jarigen stellingoorlog ten slotte in en achter de fronten werd tot stand gebracht. In tactisch opzicht betreft dit den aanleg in de diepte van wat men met de uitdrukking „loopgraafstelsels” pleegt aan te duiden; in technischen zin beteekent het in hoofdzaak den bouw van kleine, moeilijk te vernielen werken van gewapend beton, welke bomvrije dekking bieden aan één of meer mitrailleurs of lichte kanonnen met bijbehorend bedieningspersoneel, en zoodanig geplaatst, dat zij elkanders vuuruitwerking kunnen ondersteunen en aanvullen.

Dus geen bindende vormen, geen standaardmodellen, maar aanpassing aan het terrein ook in de details.

In deze richting moet de verbetering van onze tactisch-belangrijke, verouderde forten worden gezocht, onder gebruikmaking van het groote, passieve weerstandsvermogen, dat zij ook nu nog ontleenen aan de aanwezigheid van veelal breede en diepe grachten. Daarbij is het van veel voordeel, dat die forten in den regel een groote oppervlakte beslaan, zoodat gemeenlijk volop gelegenheid bestaat om op tamelijk ver uiteenliggende plaatsen eenige kleine, bomvrije mitrailleuropstellingen te maken. De bestaande gebouwen late men voor wat ze zijn, doch vermijde er in oorlogstijd gebruik van te maken, daar hunne vernieling slechts zou leiden tot nutteloos verlies aan personeel en moreel. Hebben de forten in het algemeen dus hunne waarde als belangrijke steunpunten in de hoofdstelling behouden, als woonforten hebben zoowel de oudere als de meer moderne afgedaan, zoodra de aanvaller blijkt te beschikken over zwaar worpgeschut. In dit verband moge er de aandacht op worden gevestigd, dat het bij de verdediging

van Maubeuge zelfs is voorgekomen, dat uit de forten, gedurende het voorbereidend bombardement, de bezettingen geheel werden teruggenomen, op een enkele mitrailleurbediening na. Het personeel zocht dan tijdelijk beschutting in kort nabij het fort gelegen dekkingen. Het spreekt vanzelf, dat de plaatselijke- en gevechtsonstandigheden een dergelijke wijze van handelen moeten begunstigen.

Sloopen der zware aard- en steenlichamen onzer verouderde forten moet echter ten sterkste worden ontraden, want uit hetgeen bekend is geworden nopens het gebruik van dergelijke werken in den afgeloopen oorlog, moet worden afgeleid, dat zij weliswaar spoedig in puin lagen, doch daarna steeds ijverig werden benut als waarnemingsposten, terwijl achter de puinhoopen dekking werd gevonden, die, aanvankelijk met eenvoudige middelen, later met behulp van de semi-permanente of duurzame versterkingskunst, meer en meer werd verbeterd en uitgebreid.

Aan de hand van hetgeen ik persoonlijk waarnam o. m. bij de bezichtiging van de Deutsche stellingen bij Dixmuiden, waar onder en achter de overblijfselen van een in elkaar geschoten fabriek talrijke dekkingen van gewapend beton waren aangebracht, die blijkbaar het zwaarste vuur hadden doorstaan, zou zijn te onderzoeken in hoeverre het mogelijk moet worden geacht om de bovendekking van één of van enkele der lokalen aan de keelzijde onzer verouderde forten zoodanig te versterken, dat zij bestand zou worden tegen zwaar worpvuur, opdat men van hieruit onuitdoofbaar rugvuur zou kunnen afgeven op een doorgedrongen vijand.

Voorts zou de binnenruimte, het terreplein, door middel van loopgraven en hindernissen geschikt moeten worden gemaakt voor het voeren van een hardnekkige binnenverdediging.

Aldus kan men met zeer bescheiden middelen van een oud fort een steunpunt, een mitrailleurnest in zijn meest eenvoudige gedaante, maken, waarvan de afstootende kracht niet moet worden onderschat.

Nu trekke men niet onmiddellijk den neus op voor een dergelijke oplapperij met de wetenschap, dat het mogelijk

is op versterkingskunstig gebied iets veel mooiers tot stand te brengen, want dan verliest men uit het oog, dat, zoo ooit, dan hier het betere de groote vijand is van het goede. Men begrijpe mij wel, ik vlei mij niet met de hoop, dat in den door mij aangegeven zin spoedig veel tot stand zal worden gebracht. Verre van dien! Gezien de depressie op het gebied van ons krijgswezen en gelet op de groote nooden van de levende strijdkrachten, ben ik mij wel bewust, dat aan het besteden van belangrijke sommen ter verbetering onzer linie en stellingen voorshands niet kan worden gedacht. Dit erkennende, zou het van weinig practischen zin getuigen, wanneer met kostbare plannen werd geschermd; men heeft zich uiteraard te bepalen tot datgene, wat strikt noodzakelijk moet worden geacht en finantieel bereikbaar is. De uitvoering van hetgeen ik voorsta zal trouwens toch nog geld genoeg kosten en daarom zou het alle overweging verdienen dit slechts geleidelijk te doen geschieden, met inachtneming van het volgende.

1. De verbetering van ons vestingstelsel bepale zich voorshands tot de verbetering van het inundatiewezen en tot de wijziging in den aangegeven zin van de forten, gelegen op de voornaamste accessen onzer hoofdlinie, de N.H.W.

2. Jaarlijks worde daartoe bij de vaststelling van de Staatsbegrooting een som uitgetrokken van bijvoorbeeld f 600.000 voor de voltooiing van het vestingstelsel, evenals gebruikelijk was vóór 1914.

Veel is dit waarlijk niet, wanneer men de waardevermindering van het geld in aanmerking neemt, en het genoemde bedrag vergelijkt met het eindcijfer van de geheele oorlogsbegrooting en met de groote waarde, die een goed vestingstelsel voor ons land heeft.

3. Bovendien ware een deel der jaarlijks beschikbaar te stellen bedragen voor oefeningsdoeleinden te besteden aan de practische beoefening van den stellingoorlog op de forten, bedoeld onder 1.

In de eerste plaats betreft dit de oefeningen der pioniers, maar ook de infanterie moet bedreven zijn in den aanleg van eenvoudige werken van gewapend beton. Aldus zouden

de practische oefeningen van den troep tevens dienstbaar kunnen worden gemaakt aan de onmiddellijke verhooging van het verdedigingsvermogen onzer forten.

4. Voorts zou kunnen worden nagegaan of eene regeling is te treffen, waarbij de gelden, voortspruitende uit een eventueelen verkoop van de gronden van verouderde stellingen en werken, welke niet in rechtstreeksch verband staan met de verdediging van het hart des lands, ten bate zouden kunnen worden gebracht van de verbetering der daarvoor in aanmerking komende werken aan den buiten-omtrek der vesting Holland. De huidige regeling is zoodanig, dat, wanneer een of ander oud verdedigingswerk wordt opgeheven en niet meer tot eene klasse wordt gerekend, de verkoop van den vrijkomenden grond komt te behooren tot de werkzaamheid van het Departement van Financiën. De opbrengst komt dan niet ten goede aan de begrooting van het Departement van Oorlog.

Voor het in staat van verdediging brengen onzer stellingen is uiteraard tijd noodig, voor het volledig stellen der onderwaterzettingen zelfs vrij veel. Dien tijd moet o. a. het veldleger verschaffen door, steeds terugwijkende voor overmacht, daar weerstand te bieden, waar het dit kan.

Uit den aard der zaak zal daarbij dikwijls met veel vrucht partij kunnen worden getrokken van voormalige liniën en vervallen, afzonderlijke werken en moeten deze dus niet zonder noodzaak worden verkocht en gesloopt. Blijkt echter het geopperde denkbeeld uitvoerbaar en kan op die wijze aan paraatheid der stellingen gewonnen worden, dan bestaat er alle aanleiding om eene regeling in den aangegeven zin te treffen.

Zou men er aldus in slagen een gestadige verbetering der passieve weermiddelen aan het Oostfront der Vesting-Holland te verkrijgen, een verhooging van het artilleristisch vermogen, welke een actieve verdediging van haren buiten-omtrek mogelijk maakt, mag evenmin achterwege blijven. De middelen toch, waarover het veldleger beschikt, zijn daarvoor ten eenenmale onvoldoende.

Moderne, lange kanonnen van 12 en 15 c.M. schijnen onmisbaar voor het beoogde doel, namelijk het op grooten afstand verwijderd houden van 's vijands krombaangeschut. Aangezien met de aanschaffing daarvan en van de bijbehorende munitie-voorraden groote bedragen gemoeid zijn, op welker beschikbaarstelling het beter is voorloopig maar niet te rekenen, ware in deze richting althans een aanvang te maken door de indeeling bij de landmacht van al het daarvoor in aanmerking komend scheepsgeschut, hetwelk, in verband met de aanhangige vlootplannen, eventueel bij de marine zou kunnen worden gemist. Het verplaatsbaar maken van dit geschut, eerste eisch met het oog op het geringe, beschikbare aantal, zal weliswaar met moeilijkheden gepaard gaan, doch dient voorop te worden gesteld. Op spoorwagens geplaatst, kan het desverlangd ook een zeer nuttige toepassing vinden bij de kustverdediging. Voorts zou dienen te worden nagegaan of, door wijziging van den uitwendigen vorm van het projectiel, de dracht van de kanonnen van 12 en 15 c.M. L. der Vesting-Artillerie op loonende wijze vergroot kan worden. Eindelijk zal men, bij de indienststelling van zwaar kustgeschut op spoorwegaffuiten, dat voor de verdediging van belangrijke punten aan de Noordzeekust onmisbaar is, indachtig moeten zijn, dat de bedding, waarop het schietgestel komt te rusten, snel verplaatsbaar, dus van vakwerkmaterieel moet zijn, zoodat dit geschut zoo noodig ook aanwending kan vinden op een der landfronten.

De uitvoering van een en ander zal natuurlijk gepaard gaan met niet onbelangrijke kosten. Nu moge men over het bekende Defensie-rapport van de R. K. Staatspartij denken zooals men wil, maar met één der daarin gegeven adviezen zal, dunkt mij, ieder onbevooroordeeld lezer wel instemmen, n.l. met den raad om op de jaarlijksche begrooting een vast bedrag van vijf millioen uit te trekken voor de allernoodzakelijkste verbetering en uitbreiding van de artillerie, inbegrepen de munitie. Het is hier niet de gelegenheid om nader in te gaan op de bezuinigingen op andere artikelen,

welke daartegenover worden gesteld, maar hetaangenomen beginsel: bezuinigen tot het toelaatbare om het onmisbare te kunnen aanschaffen, is juist.

Mij rest nog in den kring der beschouwingen op te nemen het standpunt van hen, die, met het oog op het vele, dat nog aan het veldleger ontbreekt, geen enkele uitgave zouden wenschen te besteden aan ons vestingstelsel. Zij gronden hunne meening o. m. op het in den oorlog waargenomen verschijnsel, dat een leger, geschikt voor den strijd in het open veld, ook alleszins bekwaam is om zelfstandig op te treden in duurzame of tijdelijk versterkte positiën, terwijl enkel in den vestingoorlog geschoolde troepen niet bruikbaar zijn in den bewegingskrijg. Stelt men dus, volgens hen, alle pogingen in het werk om het veldleger zóó sterk en zóó toegerust te doen zijn, dat het zich buiten de stellingen kan handhaven, dan vormen deze laatste slechts een min of meer toevallige bate, indien onverhoopt het grootste deel van ons grondgebied moet worden prijsgegeven. Dezen gedachtengang, die er zóó reeds heel smakelijk uitziet, wordt dan nog kracht bijgezet met de bewering, dat op de uitgaven voor de doode weermiddelen aanzienlijk kan worden bezuinigd.

Wat dit laatste betreft, moet ik al dadelijk in verzet komen, want het is mij gebleken, dat voor onderhoud en noodzakelijke herstellingen aan de werken onzer linie en stellingen in de 4 jaren, die onmiddellijk aan den oorlog vooraf gingen, jaarlijks slechts de geringe som is besteed van gemiddeld f 130.000. Als men nu weet, dat de opbrengst van het domein van Oorlog door verpachting enz. toen jaarlijks ongeveer f 50.000 bedroeg, dan blijkt, dat met bedoeld onderhoud slechts een jaarlijksche uitgave van plm. f 80.000 gemoeid is geweest. Ik geloof niet, dater licht een verzekeringsmaatschappij wordt gevonden, die tegen zoo lage premie een zoo hooge uitkeering aan verzekerd defensiebelang zou willen toezeggen. Maar ook tegen de opvatting, dat het oog alleen gericht moet zijn op versterking van de levende strijdkrachten, dient stelling te worden genomen. Immers ons veldleger zal, veel meer nog dan vroeger, aan-

gewezen zijn op de samenwerking met de bestaande stellingen; het zou gemis aan zin voor realiteit verraden, wanneer men dit niet zou willen toegeven en ontkende, dat tusschen de uitgaven voor verbetering van beide een harmonisch verband moet bestaan.

Een stelling is niet sterker dan hare zwakste punten. Dat zijn bij de N. H. W. de breede accessen. Wil men nu ons veldleger bij den strijd om die accessen een goede kans geven, dan moet men het een belangrijken voorsprong verschaffen op een tegenstander, hetgeen bereikt wordt met den voorgestelden maatregel t. a. v. de daar gelegen fortten.

Tot dusverre was nog niet sprake van eenige verbetering aan de drie nog niet genoemde stellingen op den buitenomtrek der Vesting-Holland. Hoe gewenscht ook, acht ik het treffen van belangrijke maatregelen in dien zin, niet het meest noodzakelijk en ook niet in overeenstemming met een oordeelkundige verdeling der beschikbare gelden. Ook hierbij is concentratie noodig. Meer dan onderhoudskosten moeten n. m. m. aan de werken der stellingen van Den Helder, van Hellevoetsluis en van Willemstad voorshands niet worden besteed.

Met betrekking tot een aanval van de zeezijde is in de Vestingwet terecht het beginsel vastgelegd, dat de kustverdediging zich moet beperken tot de rechtstreeksche bescherming en verdediging van het kustgedeelte der Vesting-Holland en daarvan in het bijzonder de maritieme etablissementen benevens de belangrijke watertoegangen, welke naar het hart des lands voeren. De oorlogservaringen hebben aan de gegrondheid van dit beginsel geen afbreuk gedaan, wel eenigermate aan de toepassing daarvan, in zooverre gebleken is, dat de verdediging haar hoofdkracht moet zoeken in de opstelling van zwaar en middelbaar kustgeschut, vereenigd in batterijen, die van zee uit niet zijn waar te nemen en beschermd zijn tegen aanvallen uit de lucht. Zoolang dus den Helder en Hellevoetsluis voor de marine onmisbare inrichtingen bevatten, de eerstgenoemde havenplaats bovendien geschikt lijkt om een belangrijke duikboot-

basis te vormen, en het vaarwater langs Hellevoetsluis nog altijd toegang kan verleen en aan vrij diepgaande oorlogsvaartuigen, moet op de instandhouding der gelijknamige stellingen prijs worden gesteld. Hoewel de verdedigingswerken aan de landzijde verre van modern zijn, moet bij eene beoordeeling van hunne militaire waarde niet worden vergeten, dat een geregeld beleg, waarbij door den aanvaller gebruik wordt gemaakt van de krachtigste strijdmiddelen, welke in den modernen stellingoorlog toepassing vinden, zooals zwaar worpgeschut, hier niet waarschijnlijk is. Een gelande vijand zal, althans voorloopig, slechts kunnen beschikken over klein kalibergeschut, mitrailleurs e. d. licht krijgsmaterieel, waartegen met de voorhanden middelen gemakkelijk vuurdekking is te verkrijgen. Bovendien moet niet uit het oog worden verloren, dat de verdediging dier landfronten geen op zichzelf staande handeling zal vormen, doch een onderdeel zal uitmaken van de kustverdediging in haar geheel.

Daarom moet het losmaken van ééne of van beide stellingen uit het verband van de Vesting-Holland worden ontraden, vooral ook, omdat de daarmee te verkrijgen, geringe besparing aan personeel en materieel geenszins zou opwegen tegen de groote voordeelen, welke aan het behoud dier stellingen, zelfs in hunnen bestaanden, onvolkomen vorm, zijn verbonden.

Denkt men zich toch de meest Noordelijke begrenzing van het duurzaam te verdedigen landsgedeelte langs het verlengde Noordfront van de stelling van Amsterdam, dan zal een eenergieke zeemogendheid, die zich, ter afdoende bestrijding van de duikbootpost, van den Helder wil meester maken, hierin vrij gemakkelijk slagen, wanneer de kust ten Z. daarvan en wellicht ook het landfront onverdedigd werd gelaten. Men denke slechts aan 1799. Het zou den tegenstander al bij voorbaat gemakkelijk worden gemaakt in het bereiken van een zoo belangrijk oogmerk en dat met prijsgeven van een groot stuk van Noord-Holland.

Voor de instandhouding van de Stelling van de Monden der Maas en van het Haringvliet pleit mede een dergelijke

omstandigheid. Onder het reeds gemaakte voorbehoud, dat aan het kustfront over geschut, opgesteld met indirecte richting, moet kunnen worden beschikt, verschaft deze stelling een groote mate van veiligheid aan het Z.W. gedeelte van de Vesting-Holland, waar zich twee belangrijke, strategische objecten bevinden: de Nieuwe Waterweg en Rotterdam. Men heeft wel eens het plan geopperd, om het zwaartepunt der verdediging bij deze stelling geheel naar de kust van Voorne te verleggen en dan de stelling als zoodanig op te heffen, zulks o.m. in verband met de bijzondere gesteldheid van de kust, die een landing tot een zeer bezwaarlijke onderneming zou maken. Het denkbeeld verdient nochtans weinig aanbeveling, want beteekenende besparing aan geld zou de uitvoering niet opleveren, terwijl voor de uitvoering in tijd van oorlog troepen aan het veldleger zouden moeten worden onttrokken, die, vooral wanneer de onmiddellijk beschikbare sterkte, door wijziging in de organisatie, vermindering ondergaat, slechts zeer noode voor dit doel kunnen worden gemist.

Bovendien schenken zij, die dit plan voorstaan, te weinig aandacht aan de omstandigheid, dat de strijd om polderstellingen en vooral om die, welke, als de onderwerpelijke, gedekt zijn door voorliggende inundatiën, zich bij uitstek leenen voor het winnen van tijd. Aan de kust zal de strijd echter een geheel ander karakter vertoonen en leiden tot een snelle beslissing; immers een landing mislukt of slaagt, maar duurt in elk geval kort. Hier bestaat dus de kans, dat de Leider van de landsverdediging plotseling voor een voldongen feit wordt gesteld, waardoor hem wellicht de gelegenheid wordt ontnomen om, door het tijdig zenden van versterkingen, invloed uit te oefenen op het verder verloop van den strijd. Voor het geval een landing op Voorne slaagt, zou dus vrij onverwacht een toestand kunnen intreden, waarbij het overig gedeelte van de Vesting Holland met een inval uit het Zuiden wordt bedreigd.

Thans een enkel woord over de Stelling van Willemstad. De oorspronkelijke taak van deze Stelling bestond in het

verdedigen van de toegangen te water naar het Zuiderfrontier der Vesting Holland; daarbij moesten de op het landfront aangelegde werken dienen tot rechtstreeksche beveiliging van de kustversterkingen tegen bedreigingen van de landzijde. In den loop der tijden is de rol, welke de Stelling van het Hollandsch Diep en het Volkerak had te vervullen, aanmerkelijk gewijzigd of liever uitgebreid want, hoewel tijdens de mobilisatie de verdediging van de waterwegen eenigszins op den achtergrond geraakte door de in Zeeland getroffen maatregelen, zooveel te meer beteekenis verkreeg de Stelling toen als opnamestelling voor deelen van het veldleger en als middel om mede te werken bij het tegengaan van eventueele pogingen van een vijand om het Hollandsch Diep over te trekken.

Bovendien werd zij in het algemeene stelsel der landsverdediging van waarde als mogelijke uitvalspoort voor eigen troepen, die op verrassende wijze offensieve ondernemingen buiten de Vesting Holland zouden moeten vorrichten.

Nu kleeft aan deze stelling het groote bezwaar, dat zij voldoende diepte mist en dat zij niet, zooals de beide genoemde kuststellingen, in eersten aanleg gevrijwaard is tegen een beschieting uit zwaar belegeringsgeschut. Nochtans schijnt het niet raadzaam de stelling op te heffen, zoolang niet op andere, betere wijze is voorzien in de vervulling van de haar opgedragen vierledige taak. Met het oog op hare onvolkomenheid en de zeer hooge kosten, die een ingrijpende verbetering zou vereischen, waren slechts die gelden aan deze stelling te besteden, welke voor noodzakelijk onderhoud worden vereischt.

De vrees, dat met de stelling veel troepen en materieel verloren zouden kunnen gaan, behoeft niet te worden gekeosterd, eerstens omdat de verdediging bij gestelde inundatiën met geringe middelen kan worden volgehouden, maar ook omdat voldoende maatregelen kunnen en moeten worden voorbereid, waardoor het mogelijk wordt om desvereischt troepen en waardevol materieel snel en met gebruikmaking van de duisternis over Het Hollandsch Diep in veiligheid te brengen.

Heeft de oorlog veel, dat oud en reeds geheel vergeten scheen, weer van den rommelzolder doen halen, andere zaken, waarvan men vóór het uitbreken van den oorlog min of meer groote verwachtingen had, zijn daarheen verhuisd. Tot deze laatste rubriek behoort de kringstelling, die blootstaat aan een algeheele omsingeling. De hoofdreden van dit [verschijpsel noemde ik reeds, n.l. het gemis aan voldoende gelegenheid om de verbruikte krachten aan te vullen. Maar er zijn nog andere omstandigheden, die in den aangegeven zin medewerken.

In vroeger tijden stond de verovering van de hoofdstad des Rijks veelal gelijk met het breken van den hoofdweerstand. Vooral de afgeloopen oorlog is rijk aan voorbeelden, die aantoonen, dat deze opvatting voortaan elke reden van bestaan mist. Reeds voordat Parijs ernstig werd bedreigd, besloot de Fransche regeering haren zetel naar het zuiden te verplaatsen. Na den val van de hoofdsteden: Brussel, Belgrado en Boekarest bleef het verzet der aangevallen, betrokken Rijken onverzwakt aanhouden. De moderne oorlog wordt eerst dan gewonnen, wanneer de geestkracht van het vijandelijke volk, dat daaraan feitelijk in zijn geheel deelneemt, wordt gebroken. En aangezien die geestkracht zich niet laat binden aan een bepaalde plaats, hoe belangrijk deze overigens ook moge zijn, heeft het geen zin meer 's lands voortbestaan te vereenzelvigen met het behoud van de hoofdstad.

Ook voor het geval men erin zou kunnen slagen bijtijds aanzienlijke strijdkrachten binnen de Stelling van Amsterdam te brengen, alsmede zoo groote voorraden aan levensmiddelen en krijgsbehoefden, dat daaraan in afzienbaren tijd geen gebrek kan ontstaan, moet toch ernstig worden betwijfeld of, na insluiting, de verdediging gedurende een tijdsverloop van beteekenis kan worden volgehouden. Immers, door den geweldigen vooruitgang op het gebied van de techniek der aanvalsmiddelen — bombardementsvliegtuigen niet te vergeten — kan de verdediging van den fortengordel de stad, die zich zoo belangrijk uitbreidde, niet voor beschieting vrijwaren. Het onvermijdelijke gevolg hiervan is, dat de mogelijk-

heid, om met het leger binnen de stelling hardnekkigen en langdurigen tegenstand te bieden, zeer ongunstig wordt beïnvloed door den deprimeerenden invloed, welke uitgaat van een, onder zwaar vuur gehouden, stad, die niet door de bevolking kan worden verlaten.

Toch zal men goed doen de stelling, zooals zij daar ligt, te behouden en daaraan de noodzakelijke kosten voor herstelling en onderhoud aan inundatiemiddelen, forten, geschut, enz. te blijven besteden. Verschillende gevallen zijn toch zeer wel denkbaar, waarbij gedeelten van den fortenkring met veel voordeel kunnen worden gebruikt door deelen van het veldleger, wanneer ten Noorden of ten Zuiden van het Noordzeekanaal weerstand moet worden geboden aan een gelanden vijand, of wel wanneer de Nieuwe Hollandsche Waterlinie is doorbroken of omtrokken.

Een ander punt van belang vormt de beantwoording van de vraag, in hoeverre de instandhouding van de Stelling van de Monden van de Maas en der Schelde en van het fort Pannerden is overeen te brengen met de vorenbedoelde concentratie van ons vestingstelsel.

Tijdens den wereldoorlog speelde de provincie Zeeland in het algemeen en daarvan Walcheren met Vlissingen en de Wester-Schelde in het bijzonder, uit een militair-politiek oogpunt, een belangrijke rol, die aan beteekenis won naarmate de oorlog langer duurde en bij de strijdende partijen het vermoeden veld won, dat de stellingoorlog op het Europeesche westfront niet de gehoopte eindbeslissing zou kunnen brengen. Met de mogelijkheid, dat te eeniger tijd een poging zou kunnen worden gewaagd om over Walcheren en Zuid-Beveland of over Zeeuwsch Vlaanderen het Duitsche front te omtrekken en met een Duitschen tegenzet, moest meer en meer rekening worden gehouden.

De noodzakelijkheid, om te allen tijde te kunnen beschikken over middelen tot handhaving van de neutraliteit op de Wester-Schelde, had reeds vóór 1914 het besluit doen rijpen tot het bouwen van een pantserfort bij Vlissingen. Aangezien bij het uitbreken van den oorlog nog niet met

dien bouw was aangevangen, moest de taak, welke aan het fort was toegedacht, worden vervuld door deelen van de zee- en van de landmacht, die, naar gelang de algemeene toestand dit vereischte en de legersterkte het veroorloofde, allengs tot een, voor onze verhoudingen, belangrijke macht aangroeiden. Met het oog hierop en op de getroffen voorzorgen en omvangrijke verdedigingsmaatregelen werd na eenigen tijd besloten tot de oprichting van het Commando Zeeland, officieel en zeer oneigenlijk gedoopt als de „Stelling van de Monden van de Maas en der Schelde”. Van een stelling in den gebruikelijken zin van het woord, was immers geen sprake; zoo ergens de bewegingsoorlog onder uiterst moeilijke omstandigheden gevoerd had moeten worden onder leiding van een zeer bekwamen vechtgeneraal, dan hier.

Maar dit nu nog daargelaten.

Toen met den wapenstilstand de stelling als zoodanig haar reden van bestaan had verloren, derhalve de strijdkrachten werden weggezonden en de tijdelijke werken waren opgeruimd, bleef enkel nog over in naam het stelling-commando, in wezen het marine-station Vlissingen.

Nu moet het behoud van een duurzame stelling buiten de Vesting-Holland zij 't ook alleen maar in naam, verkeerd worden geacht, want het tast het beginsel eener geconcentreerde defensie, ook aan de zeezijde, in den grond aan. Hoewel het natuurlijk zeer goed mogelijk is, dat in een volgenden oorlog Zeeland opnieuw in den kring der strategische beschouwingen moet worden opgenomen, behoeft dit geen reden te zijn en mag het dit zelfs niet wezen om de Stelling van dien naam te handhaven. Want diezelfde omstandigheid kan zich even goed voordoen met andere landstroken buiten de Vesting Holland, bijvoorbeeld met Zuid-Limburg, en het behoeft geen nader betoog, dat het vestigen van duurzame stellingen overal, waar zich belangrijke krijgsbedrijven *kunnen* afspelen, niet met goede strategische opvattingen is overeen te brengen.

Zou men de Stelling Zeeland echter willen behouden, omdat zich te Vlissingen nu eenmaal een marine-station bevindt, dan moet daartegen worden aangevoerd, dat voor

de onmiddellijke bescherming daarvan tegen een *overvalling* met eenvoudiger middelen kan worden volstaan, namelijk met eenige zware kustvuurmonden, opgesteld volgens de nieuwere beginselen. Aldus wordt tevens voorzien in het vereischte voor de handhaving onzer neutraliteitsrechten op de Schelde. Afdoende bescherming, die volkomen veiligheid verschafft, is voor Vlissingen met hare kwetsbare ligging moeilijk te verkrijgen, zelfs bij instandhouding van een duurzame stelling met alles wat daaraan vastzit. Daarom is het een voordeel, dat hier geen marine-basis is gevestigd, doch slechts een station, dat zooveel gemakkelijker naar elders is te verplaatsen, wanneer de omstandigheden daartoe nopen.

Er schuilt werkelijk een gevaar in de voortdurende aanwezigheid van een commandant voor een stelling, die slechts voor bijzondere omstandigheden in het leven werd geroepen. Want het ligt in den aard der zaak, dat een zoodanige functionaris, in het besef van zijne verantwoordelijkheid, in vreedestijd, maar vooral ook in geval van oorlog, zal aandringen op het nemen van maatregelen, die strijdig kunnen zijn met het *algemeene* landsbelang.

Er zijn stemmen opgegaan, die verlangen, dat de Zeeuwsche eilanden worden gerekend te behooren tot het gebied van de vesting-Holland, teneinde daardoor een toestand te verkrijgen, waarbij steeds zou kunnen worden belet, dat één der havens in de riviermonden van de Noordzeekust in handen valt van een macht, die met den Volkenbond in oorlog is geraakt. Tevens zou dan bereikt worden, dat de Vesting-Holland tezamen met de Belgische verdediging het geheele Noordzeekustgebied kan beschermen.

Dit alles klinkt zeer fraai, doch is het daarom nog niet. Want is het niet een volkomen miskenning van de waarheid, dat degenen die te veel wil dekken, feitelijk niets dekt? Bovendien, geeft hetgeen de Volkenbond tot dusver bereikte gegronde aanleiding, om op het verder welslagen van dien bond vooruit te loopen en daarop ons verdedigingsstelsel in te richten? En zulks in het vooruitzicht van eene reorganisatie, die ons mettertijd een leger zal verschaffen, dat aan

de verdediging van de Vesting-Holland in haren bestaanden vorm reeds de handen vol zal hebben!

Alles bijeengenomen, moet de instandhouding van de Stelling van de Monden van de Maas en der Schelde, onder gevolgen wille, ernstig worden ontraden. In ieder geval kan de bestaande toestand, waarbij de stellingcommandant over geen enkel orgaan van de landmacht beschikt, niet worden gehandhaafd.

Geheel anders is het gesteld met het buiten de Vesting-Holland gelegen fort bij Pannerden. De taak, welke dit sperfort heeft te vervullen, hangt samen met de verdedigingsbelangen van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie. Immers die belangen vorderen den tijd, noodig voor het stellen der onderwaterzettingen. Zooals reeds werd opgemerkt, moet het veldleger dien, zoolang dit zonder gevaar voor ernstige verliezen of voor afsnijding kan geschieden, verschaffen met gebruikmaking van verouderderde werken en liniën, van tijdig voorbereide onderwaterzettingen, met toepassing van brug- en andere vernielingen enz. In aansluiting met de handelingen van het veldleger kunnen ook territoriale troepen en vrijwilligerskorpsen, door het bieden van plaatselijken weerstand, krachtig meewerken om den vijand zooveel mogelijk oponthoud te bezorgen. Het is duidelijk, dat hierbij het fort Pannerden, ook in zijn tegenwoordigen staat, een rol van beteekenis kan vervullen, want het bestrijkt zoowel den onverdeelden Rijn, als het Pannerdensch kanaal en de Waal en is daardoor o. m. in staat, aan vijandelijke vaartuigen het binnendringen langs die wateren te beletten.

Het vestingstelsel van ons land werd geregeld bij de wet van 18 April 1874. Het omvat de reeds genoemde stellingen aan den buitenomtrek van de Vesting Holland, de Stelling van Amsterdam alsmede de Stelling van de Geldersche Vallei en die in de Neder-Betuwe, de werken tot dekking van den overgang over de groote rivieren, de Zuider Waterlinie en de werken aan de Wester Schelde. Voorts regelt deze wet de volgorde van, en den tijd waarin de voltooiing van het vestingstelsel zou moeten worden uitgevoerd.

Aan de gegeven volgorde heeft men zich niet gehouden en de voltooiing binnen 8 jaren bleek te eenenmale onuitvoerbaar. De praktische toepassing der wet kwam in hoofdzaak hierop neer, dat aan de verdedigingswerken van de Waterlinie min of meer ingrijpende veranderingen werden aangebracht, dat de kring om Amsterdam gesloten werd en een begin van uitvoering werd gemaakt met den bouw van een fort bij Vlissingen ter vervanging van de verdedigingswerken bij Neuzen en Ellewoutsdijk.

Welk nut zou nu kunnen worden verwacht van eene herziening van de Vestingwet?

In de voorafgaande beschouwingen gaf ik reeds te kennen, dat op een jaarlijksche bezuiniging van beteekenis niet behoeft te worden gerekend, wanneer men ermede zou willen bereiken, dat de stellingen worden gelaten voor wat ze zijn, zonder dat daaraan kosten voor onderhoud worden besteed.

Meerdere concentratie dan de vestingwet van '74 gaf, is weliswaar te verkrijgen door de opheffing van alle verouderde stellingen en werken buiten de Vesting-Holland, doch brengt geen wezenlijk militair voordeel, tenzij de aanbevolen finantieele regeling kan worden getroffen bij verkoop der vrijkomende gronden.

Zou men meenen, dat een herziening van de vestingwet noodzakelijk is in verband met de aanstaande reorganisatie van het leger, opdat hierbij rekening kunne worden gehouden met de personeele en materieele behoeften der van eene bezetting te voorziene stellingen en werken, dan zij erop gewezen, dat voor de bereiking van dit doel geen wetswijziging noodig is. Ook zonder dat, kan de organisator, die weet wat zijn plicht is eh die zich een goed denkbeeld heeft gevormd omtrent de grondslagen, waarop de verdediging van ons land moet berusten, over voldoende gegevens en over genoegzame vrijheid van handelen beschikken.

Waar voorts het doel van de wet: de voltooiing van het vestingstelsel op korten termijn, geheel op den achtergrond is geraakt en nochtans de mogelijkheid bestaat om, ten behoeve van noodzakelijke verbeteringen, jaarlijks een som uit te trekken volgens de wet van 3 December 1874, rege-

lende het beheer der gelden, bestemd voor die voltooiing, is de verkrijging dier gelden, waarom het ten slotte toch te doen is, geenszins afhankelijk van eene herziening der Vestingwet, doch van den wil der volksvertegenwoordiging om die gelden te verschaffen.

Kunnen er dus geen klemmende redenen worden aangevoerd om die herziening urgent te verklaren, zoo zijn er ernstige bedenkingen tegen het opnieuw in behandeling nemen der Vestingwet in een tijd van de grootste depressie op het gebied der landsverdediging. Want onder de leuze van bezuiniging zouden allen, die er politiek of ander belang bij hebben, zich met graagte werpen op de vermindering van een nationaal verdedigingsstelsel, dat door alle tijden heen zijn deugdelijkheid heeft bewezen en dat berust op grondslagen, die ongerept uit den wereldoorlog te voorschijn zijn gekomen.

Aangaande eene herziening van de Kringenwet van 1853 moge het volgende dienen.

Onder den indruk van de oorlogsgebeurtenissen en van hetgeen de oorlog op tactisch en technisch gebied te aanschouwen gaf, is somtijds twijfel gerezen aan de doelmatigheid van deze oude wet. De bepalingen, welke zij bevat, beoogen de verdedigingswerken der 1e klasse te beveiligen tegen een onverhoedschen aanval, waarbij dus de gelegenheid zou ontbreken om tijdig de voor de verdediging hinderlijke en voor den aanvaller voordeelige terreinvoorwerpen weg te ruimen. Daartoe meende men destijds te kunnen en — in verband met de belangen van grondeigenaren — ook te moeten volstaan met het uitvaardigen van verbodsbepalingen, welke een geheel open schootsveld verschaffen over geweer-schotsafstand (in dien tijd ongeveer 300 Meter) en daarboven tot 600 Meter een strook, die in zeer korten tijd kon worden opgeruimd. Laatstgenoemde afstand hield rekening met de vroegere beginselen van den belegeringskrijg, waarbij de eerste parallel in den regel op \pm 600 Meter van het te nemen werk werd aangelegd.

Het is nu maar de vraag, in hoeverre deze verbodsbe-

palingen beantwoorden aan de eischen, welke de moderne oorlogvoering stelt voor de hardnekkige verdediging eener stelling, die, kort na het uitbreken der vijandelikheden, aan een aanval kan zijn blootgesteld.

Zoo ongunstig als de toestand bij Luik was, welks spoedige val voor een groot deel moet worden toegeschreven aan de bedektheid van het voor- en tusschenterrein, is het gelukkig bij geen onzer stellingen.

Eerstens hebben zij een meer achterwaartsche ligging ten opzichte van de landsgrenzen en in de tweede plaats verkeert het voorterrein, vooral ook wat de bedektheid aangaat, in zeer veel gunstiger omstandigheden. Zonder optimisme kan wel altijd gerekend worden op voldoende tijd voor het vrijmaken van het schootsveld der werken tot een afstand van 600 Meter, althans voor zoover dit laatste uit een verdedigingsoogpunt wenschelijk of noodig moet worden geacht. Ter verzekering van het vereischte verdedigingsvermogen is het van het grootste belang, dat op het beslissende oogenblik van den stormaanval de voornaamste middelen voor de nabijverdediging hun taak naar behooren kunnen vervullen, waarvoor vereischt wordt een voldoende uitzicht op het aanvalsterrein tot den afstand, waarop de lichte mitrailleurs het werkzame vuur aanvangen, d. i. op \pm 600 Meter. Dat wil dus niet zeggen, dat tot dien afstand het land geraseerd moet worden, want, zooals ik reeds aangaf, men is tijdens den langdurigen stellingoorlog tot het inzicht gekomen, dat niet meer moet worden weggeruimd dan strikt noodig is.

Men zal dus moeten en kunnen volstaan met op de belangrijke accessen voor iederen mitrailleur afzonderlijk datgene uit het voorterrein te verwijderen, wat schadelijk is voor een goede vuuruitwerking in de, voor elken mitrailleur bepaalde, schootsrichting. Het wil mij voorkomen, dat voor de bereiking van dit doel geen wijziging van de Kringenwet noodzakelijk is, want aan opruimen in vreedstijd van al die terreinen, waar een eventueele aanvaller zijn geschut vermoedelijk in stelling zal brengen, behoeft, om voor de hand liggende redenen, niet te worden gedacht. Trouwens

dit zal, zelfs bij voldoende tijd van voorbereiding, in tijd van oorlog dikwijls nog een tamelijk hopeloos werk blijken, daar helaas de geschikte artillerie-opstellingen in de aanvalsterreinen onzer stellingen gemeenlijk legio zijn.

Met de bedektheid van het terrein in en achter de hoofdweerstandslijn is het natuurlijk anders gesteld; hier toch is het voor de verdediging juist gewenscht, dat zich veel houtgewas, huizen e. a. terreinvoorwerpen bevinden, die den aanvaller het inzicht in de stelling benemen en den verdediger bovendien vaak eenige vuurdekking kunnen verschaffen. Daarom zou het wel aanbeveling verdienen, wanneer als aanvulling op de Kringenwet eenige bepalingen werden gemaakt, regelende het verbod om, zonder toestemming, beplantingen op te ruimen binnen zekeren afstand achter en naast verdedigingswerken van de 1e klasse.

Is dus voor militaire doeleinden eene algeheele herziening van de kringenwet niet noodzakelijk, zij moet, na de kennisneming van het verslag van het afdelingsonderzoek van het wetsontwerp, vaststellende de begrooting van uitgaven ten behoeve van het vestingstelsel, dienst 1921, bepaaldelijk ongewenscht worden geacht. In dat verslag toch, wordt aangedrongen op die herziening, met het uitsluitende doel om geheele of gedeeltelijke opheffing te verkrijgen van de belemmerende bepalingen, welke deze wet ongetwijfeld bevat voor landbouw, industrie, spoorwegaanleg, enz.

Van het militaire belang wordt natuurlijk niet gerept.

Dit alles neemt niet weg, dat, door ruime en oordeelkundige toepassing van de bevoegdheden, welke de wet laat, in vele gevallen ernstig met de belangen van betrokkenen rekening kan en moet worden gehouden.

Ten slotte zij nog een enkel woord gewijd aan de beantwoording van de vraag of, en zoo ja in hoeverre, beperking mogelijk is van de staven van linie en stellingen.

Zoowel voor een deugdelijke voorbereiding van de verdediging, als voor die verdediging zelve, acht ik het een groot voordeel, als reeds in tijd van vrede in iedere stelling een commandant met eenig toegevoegd personeel aanwezig

is, wiens dienstverrichting zich uitstrekt over al hetgeen met de inrichting, de onderwaterzettingen, de bewapening, de uitrusting en de approviandeering verband houdt. Hiertoe behoort dus ook het op kaarten en zooveel mogelijk in tabellen vastleggen van alle, voor de verdediging van belang zijnde, gegevens, welke o. m. door de officieren van het stelling-commando worden verzameld bij hunne veelvuldige bezoeken aan het terrein. Het nut van deze gegevens onderschatte men niet, want het zal zaak worden met het leger der toekomst zoo min mogelijk staat te maken op het welslagen van improvisaties in oorlogstijd. Bedoelde gegevens stellen de commandanten, die bestemd zijn om bij mobilisatie een leidende functie te vervullen en die, hetzij door den aard van hun werkkring, menigmaal ook door de ligging van hunne vredesstandplaats, minder goed in de gelegenheid zijn door eigen bevinding het betrokken stellingfront te leeren kennen, in staat zich grondig voor te bereiden voor de hun toegedachte taak. Voorts zijn zij een leidraad bij het houden van oefeningen, waarbij de voortdurende aanwezigheid van een stellingcommandant, voor wien de behartiging van de verdedigingsbelangen der, aan zijne zorgen toevertrouwde, stelling een dagtaak vormt, een waarborg oplevert, dat deze oefeningen uitermate vruchtdragend zullen zijn.

Het is duidelijk, dat verschillende der vorengenoemde voordeelen geheel of gedeeltelijk verloren zullen gaan, wanneer besloten werd de vredesvoorbereiding der stellingen centraal te doen verzorgen. Zekerheid, dat deze maatregel tot het daarmee beoogde doel, i. c. bezuiniging, zal leiden, is er niet, want het zal ook dan noodig blijven, dat voortdurend officieren worden uitgezonden, die, door bezichtiging van het terrein, door besprekingen, enz. ter zake kundig worden en blijven. Maar ook al zou op deze wijze op de jaarlijksche uitgaven kunnen worden bespaard, dan moet toch ernstig worden betwijfeld of dit in verhouding staat tot de voordeelen, welke bij opheffing der Stellingcommando's worden prijsgegeven.

Ik zou de betrokken staven dus willen handhaven, met dien verstande evenwel, dat daarbij niet meer personeel

werkzaam wordt gesteld, dan strikt noodzakelijk is. Met name geldt dit ten opzichte van de Stelling van Amsterdam. indien daarmee wordt gehandeld overeenkomstig het aangegeven denkbeeld en daarvoor geen vaste bezetting wordt uitgetrokken, zoodat het beschikbaar komende, verplaatsbare geschut kan dienen tot versterking van de bewapening van het veldleger, c.q. der andere stellingen.

Voor de overige stellingen zal de inkrimping van niet veel beteekenis kunnen zijn, want tegenover de vereenvoudiging, welke in de bevelvoering en de voorbereiding der verdediging verkregen zal worden door de samensmelting van de reglementen en voorschriften voor den bewegings- en den stellingoorlog, staat de verhoogde behoefte aan een kern van officieren, die met de verdedigingsbelangen der stellingen plaatselijk volkomen vertrouwd zijn.

Het terugbrengen van de Stelling van Amsterdam tot een weerstandsgebied van lagere orde stelt bovendien in staat een einde te maken aan den dualistischen toestand, welke, op het gebied der bevelvoering, tot dusverre bestaat op den linkervleugel der Nieuwe Hollandsche Waterlinie en het Zuid-Oostfront der Stelling van Amsterdam. De daar gemaakte scheiding der gezagsgebieden van de beide Stelling-Commandanten is hoogst onpractisch, vooral ook in tijd van oorlog, wanneer de Linie-Commandant niet behoorlijk in de gelegenheid zou zijn om snel en onbelemmerd den linkervleugel der linie te versterken, omdat hem de daarvoor vereischte ruimte van beweging ontbreekt. Maar ook in vreedestijd doen zich bezwaren voor, aangezien verschillende terrein-e. a. omstandigheden, welke voor de linie van voordeel zijn, nadeelen opleveren voor de stelling van Amsterdam. Zoo zijn wegen en spoorlijnen, die van het Gooi voeren in de richting van Amsterdam, gunstig voor de Waterlinie voor aan- en afvoer en vooral ook bij een eventueele terugtochtsbeweging; echter als naderingsaccessen zijn zij nadeelig voor de verdediging van de betrokken groepen der stelling van Amsterdam. Zoo is het tijdig stellen van onderwaterzettingen vóór de groepen Abcoude en Weesp een levensvoorwaarde voor de stelling, doch een hoogst nadeelige

factor bij de verdediging van en bij een eventueelen terugtocht uit den linkervleugel der Waterlinie. Omgekeerd is meerdere bedektheid van het terrein achter de hoofdweerstandslijnen der groepen Naarden en Nieuwersluis van groot voordeel voor de verdediging dezer groepen, doch weer nadeelig voor de vuuruitwerking van het geschut op het Zuidoostfront der stelling van Amsterdam.

Een en ander maakt het raadzaam, het gebied van de groep Weesp en een deel van de groep Abcoude reeds in vreedstijd te stellen onder het rechtstreeksche bevel van den Commandant der Nieuwe Hollandsche Waterlinie.

Hiermede ben ik gekomen aan het einde mijner voordracht, die, ik moge dit nogmaals in herinnering brengen, geenszins aanspraak maakt op volledigheid, doch slechts ten doel had eenig meerder licht te verspreiden omtrent de huidige beteekenis van ons vestingstelsel, dat met het leger en de zeemacht nog steeds de drieëenheid vormt, waarin een logisch stelsel van landsverdediging is belichaamd.

Hierna wordt gepauzeerd.

Na de hervatting zegt de VOORZITTER: Het woord is aan den Majoor van den Gen. Staf BELZER. Spreektijd 10 minuten.

De heer BELZER: Mijne Heeren. Met de door den heer BEST ontwikkelde denkbeelden omtrent de beteekenis van ons Vestingstelsel stem ik volkomen in; echter meen ik er de aandacht op te moeten vestigen, dat met de door hem in punt 9 voorgestelde verbeteringen, voor wat de Nieuwe Hollandsche Waterlinie betreft geenszins kan worden volstaan. Deze linie, vormende het oostelijk en zuidoostelijk front der z.g. Vesting Holland, eischt in vreedstijd meer voorzieningen en verbeteringen, dan door spreker zijn aangegeven. Met verbetering van de gelegenheid tot inundeeren en met het wijzigen van de tactisch meest belangrijke forten, zoodanig, dat zij onuitdoofbaar mitrailleurvuur kunnen afgeven en geschikt zijn voor binnenverdediging, kan onmogelijk worden volstaan. De verbetering der Linie moet niet betreffen de tactisch meest gewichtige *forten*, doch de tactisch meest gewichtige *terreingedeelten*, waarin bedoelde forten

eventueel zijn gelegen. Of *alle* forten nog passen in het toekomstig verdedigingsstelsel der Linie, is niet met een algemeen *ja* of *neen* te beantwoorden. Ten aanzien daarvan geldt m. i. het volgende:

Rekening houdende met de te stellen inundatiën en voor wat de droogblijvende terreinen betreft, met de voor de verdediging tactisch meest belangrijke gedeelten, moet in de eerste plaats worden vastgesteld: het beloop van de hoofdverdedigingslijn. De vaststelling van dit beloop heeft ten gevolge, dat sommige forten *vóór*, andere *in* en nog weer andere *achter* de hoofdverdedigingslijn komen te liggen. Deze gedurende de mobilisatie in de Linie reeds gehuldigde zienswijze, zal ook voor de toekomst moeten gelden, waardoor alzoo voor goed gebroken wordt met de opvatting, zooals deze *vóór* de mobilisatie gold, dat de hoofdverdedigingslijn moest samenvallen met de lijn die de kelen der forten verbint, waardoor een onregelmatige en tactisch onjuiste en ongunstige lijn soms werd verkregen, een lijn welke op de eene plaats zeer sterk naar voren lag en op een andere plaats over grooten afstand terugsprong.

De ligging nu van het fort, *vóór*, *in* of *achter* de vastgestelde hoofdverdedigingslijn, zal alzoo den doorslag moeten geven bij de beantwoording van de vraag of het moet worden behouden en indien zulks het geval is, welke wijziging het fort zal moeten ondergaan om in het thans geldende verdedigingssysteem te kunnen passen.

Met een doelmatige wijziging der in dezen gedachtengang te behouden forten, is echter de voor de Linie noodige vredesvoorbereiding niet voltooid.

Op de niet door onderwaterzettingen te dekken terrein-gedeelten moeten namelijk in vreedstijd reeds versterkingen aanwezig zijn, van waar uit een opmarsch van den vijand langs de hoofdtoegangswegen en het onmiddellijk daaraan grenzend terrein, met kracht kan worden tegengegaan.

Allereerst zijn deze verdedigingsvoorbereidingen noodig nabij die toegangswegen, waar zich ter plaatse van de ontworpen hoofdverdedigingslijn geen natuurlijke steunpunten bevinden, welke in zeer korten tijd tot doelmatige verdedi-

ging zijn in te richten en voorts ter plaatse, waar de groote rivieren (Maas, Waal en Lek) de Linie snijden, om een goede samenwerking der verdediging op beide oevers te verzekeren. Om daartoe te geraken is onverwijld aankoop door het Rijk van de terreinen, waarop die werken thans grootendeels nog zijn gelegen, als een onafwijsbare eisch te beschouwen. Eenmaal die terreinen eigendom van het Rijk geworden, zullen zij overeenkomstig de thans geldende begrippen ter verdediging moeten worden ingericht. d. w. z. voorzien van granaatvrij onderkomen voor personeel en materieel.

Bij de door den heer BEST genoemde voorzieningen, moet m. i. ten aanzien van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie als minimum eisch nog worden gevoegd:

„Het op de droogblijvende gedeelten der Linie in vreedstijd reeds gereedmaken van die gedeelten der hoofdverdedigingslijn, welke bestemd zijn voor afsluiting der hoofdtoegangswegen en van het onmiddellijk daaraan grenzende terrein”.

Deze eisch werd in de Linie kort na de mobilisatie aangelegd.

Indien echter het toekomstige Nederlandsche leger in sterkte en hoedanigheid belangrijk teruggaat, kan met bedoeld minimum niet meer worden volstaan.

Toegegeven toch, dat de militaire beteekenis van ons „vestingstelsel” — voor welk woord ik liever zou willen stellen „onze verdedigingsstellingen” — in waarde toeneemt, naar mate getalsterkte en innerlijke kracht van het leger afnemen, moet de consequentie ook worden aanvaard, n.l. dat van die verdedigingsstellingen de gereedheid beter dan tot nu toe verzekerd zal worden.

Tot hoever nu de verdedigingsvoorbereiding van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie zich al aanstonds zal moeten uitstrekken, wordt beheerscht door het antwoord op een andere vraag, n.l. of, en zoo ja, hoelang, het toekomstige veldleger in staat zal zijn, bedoeld front van de Vesting-Holland te dekken. Hoe korter die tijd wordt geacht, hoe verder die voorbereiding zal moeten gaan.

Verzuim in deze, wegens de aan de uitvoering verbonden kosten, zal bij een eventueelen oorlog onvermijdelijk moeten leiden tot rampen van de eerste orde.

De VOORZITTER: Het woord is aan den Kolonel der Genie Jhr. VAN PANHUIS. Spreektijd 10 minuten.

De heer VAN PANHUIS: Mijnheer de Voorzitter. Ik heb me opgegeven voor het debat, eenigszins daartoe gedreven door de mededeeling, dat dit van te voren moest geschieden. Echter ben ik het in algemeenen zin volstrekt eens met het stelsel, dat de inleider hier heeft verdedigd, doch zoude voor wat het commando Zeeland betreft het oordeel van een marine-officier willen vernemen. En al zijn er natuurlijk kleine punten waarop we van meening verschillen, ik wensch mijne instemming niet te verzwakken door op die verschillen te wijzen en in verband met den tijd acht ik het beter van het woord af te zien. Ik wil dit echter niet doen zonder een warm woord van hulde aan den inleider voor zijn doorwrochte studie en de heldere wijze waarop hij het onderwerp heeft uiteengezet; een onderwerp dat allen ernst verdient. Voor het feit, dat we op het convocatie-biljet voor dezen avond dit belangrijke onderwerp hebben vermeld gevonden, breng ik het bestuur mijn dank, dat het aan de orde heeft gesteld een onderwerp van fundamenteel belang voor het behoud van ons volksbestaan.

De VOORZITTER: Het woord is aan den Kolonel der Artillerie HUIZER. Spreektijd 25 minuten.

De heer HUIZER: Mijnheer de Voorzitter! Ik stem in met den heer BEST, waar hij een doelmatig vestingstelsel voor Nederland onmisbaar acht. Evenzeer met zijne meening, dat naar concentratie of inkrimping van dat stelsel moet worden gestreefd en dat de Vesting Holland in haren tot nu toe aangenomen vorm de grondslag van ons duurzaam verdedigingssysteem moet blijven uitmaken. Tevens acht ik het noodig, bij het ontwerpen van mogelijk nieuw gevorderde werken naar de grootst mogelijke bezuiniging te streven, ten einde de uitrusting der troepen met de naar de tegenwoordige eischen noodige strijdmiddelen zoo

volledig en zoo goed mogelijk te kunnen doen geschieden en daarbij geen beperking te ondervinden door het op groote schaal uitvoeren van grond-, beton- en andere werken.

De ervaring met ons vestingstelsel heeft geleerd, dat in den loop der jaren groote sommen gelds in den grond werden gestoken en dat het daarmee verkregen resultaat ten slotte toch weinig bevrediging opleverde. Nu ben ik mij wel bewust, dat het besparen van uitgaven op het eene nog volstrekt geen waarborg geeft voor het toestaan van gelden voor het andere, maar de kans op het laatste wordt toch aanmerkelijk grooter.

De Vesting Holland is m. i. bovenal onmisbaar omdat de veldtroepen een basis noodig hebben, zonder welke hunne bestaansmogelijkheid in tijd van oorlog niet is gewaarborgd. De Vesting Holland als basis kiezende, heeft men tevens voldaan aan de levensvoorwaarde van bescherming onzer voornaamste zeehavens bij een indringing langs de O. of Z. zijde van ons land, waardoor bij overigens vrij zeeverkeer de toevoer naar de basis verzekerd is.

Wanneer en zolang het veldleger buiten de basis opereert, moet deze beveiligd worden tegen aanslagen over zee, over land of door de lucht ondernomen; heeft het veldleger zich *binnen* de basis begeven dan moet de versterking daarvan eene verdediging tot het uiterste door dat leger mogelijk maken.

De eerste eisch sluit in zich de aanwezigheid van bezettingstroepen, aangezien zonder deze reeds van den aanvang af een deel van het veldleger voor beveiliging der basis bestemd zou moeten worden, waarvan eene verzwakking van dat leger een gevolg zou zijn. De sterkte der bezettingstroepen en van de tot hunne beschikking gestelde strijdmiddelen behoeft niet grooter te zijn dan door den eisch van veiligheid tegen aanslagen op de basis wordt aangegeven, terwijl daarbij ook rekening moet worden gehouden met de voorwaarde dat het teruggaan der veldtroepen op de basis ondersteund kan worden.

De eigenlijke verdediging van de Vesting Holland tegen ondernemingen van ernstigen aard moet worden gevoerd

door het veldleger, met het daarbij organiek ingedeelde en zoo noodig aangevulde en uitgebreide materieel, bijgestaan door de bezettingstroepen, welke daarbij onder het bevel van de commandanten der veldtroepen komen te staan.

Wanneer men wil nagaan op welke wijze de Vesting Holland aan haren omtrek moet worden versterkt, dient eerst vastgesteld te worden welke factoren daarop volgens den huidigen stand der krijgskunde invloed uitoefenen.

Zondert men de kustversterkingen uit, dan kan worden aangenomen dat eene duurzaam versterkte stelling, eene stelling dus in vredestijd geheel of ten deele voorbereid, hetzelfde beeld zal vertoonen als de tijdelijke veld- of loopgraafstellingen, ons uit den oorlog wèl bekend.

De factoren: tijd, kracht en middelen welke in grootere mate ter beschikking zullen staan, zullen het mogelijk maken naar hoogere volkomenheid te streven.

Ook eene duurzame stelling zal derhalve in de toekomst moeten bestaan uit eene versterkte terreinstrook, waarin de fortificatorische elementen behooren te voldoen aan den eisch van geringe zicht-, kwets- en trefbaarheid. Afdoende dekking tegen geschutvuur en vuur uit vliegtuigen kan, althans in de terreinen, waarom het hier gaat en met de geldmiddelen welke ter beschikking zullen staan, niet verkregen worden

Voorts moet rekening gehouden worden met het feit dat forten van de ons bekende typen als steunpunten eener stelling hebben afgedaan. De onuitdoofbaarheid van het vuur, een der voorname eischen voor een steunpunt, is niet meer gewaarborgd. Wellicht dat van sommige forten, in den een of anderen vorm, nog partij is te trekken voor de verdediging der stelling. Ik kom daarop nog terug.

Eene Commissie van Nederlandsche Officieren die in 1920 o.a. het slagveld bij Verdun bezocht, sprak als hare meening uit dat „ook onze groote ouderwetsche forten, mits van degelijke verdedigbare onderkomens en van onvernietbaar traditoorgeschat voorzien, nog als onmisbaar zouden zijn te beschouwen voor 's lands groote liniën”.

Ik meen hiervan een weerklank gevonden te hebben in

de M. v. A. op het V. V. over de Vestingbegrooting 1921.

Ik ben zoo vrij met deze commissie van meening te verschillen. Gesteld dat het mogelijk ware onze ouderwetsche forten van volstrekt afdoende dekkingen tegen geschutvuur te voorzien, dan zou dit die forten nog volstrekt niet onmisbaar maken. De elementen waaruit die forten bestaan, kan men veel beter, veel meer gedekt tegen vuur en gezicht in het terrein daarbuiten onderbrengen, dan ze op eene beperkte ruimte oopen te hopen. Ook de stormvrijheid, m. i. het eenige voordeel hetwelk men voor de opstelling *in* deze forten zou kunnen doen gelden, is voor de bedoelde elementen ook elders, hetzij door water, hetzij door hindernissen te verkrijgen. Doch het zal zeer de vraag zijn of aan de door de Commissie gewenschte voorwaarden, welke op het aanbrengen van zeer zware en zeer kostbare dekkingen neerkomen, *in* de forten kan worden voldaan.

Technisch en geldelijk zal dit op groote bezwaren stuiten, zoo niet onmogelijk blijken. Hoogstwaarschijnlijk zal men met minder kosten een grooter effect bereiken met den aanleg van minder in het oog springende en minder treffbare verdedigingsinrichtingen, welke beter in het terrein passen en zich minder boven het maaiveld verheffen.

Ten derde heeft de oorlogsondervinding bevestigd dat de waarde van onderwaterzettingen als hindernis niet hoog genoeg kan worden aangeslagen. Eene ervaring die ons tot vreugde kan strekken, omdat daardoor in velerlei mate wordt tegemoet gekomen aan den nadeeligen invloed die andere door den oorlog tot ontwikkeling gekomen factoren op onze verdediging zullen uitoefenen.

Een groot voordeel is dat de hooge beteekenis van waterhindernissen de mogelijkheid opent de vredesvoorbereidingen in onze stellingen tot minder kostbare maatregelen te beperken, dan anders het geval zou kunnen zijn.

De groote rivieren op het Zuiderfrontier der vesting Holland en de Zuiderzee, welke eveneens als aanzienlijke hindernissen tegen het voorwaarts rukken met moderne aanvalsmiddelen tot op korten afstand kunnen worden aangemerkt, ver-

schaffen eene min of meer overeenkomstige mate van veiligheid als de inundatiën.

Het Noordzeefront der vesting verkeert ten aanzien van de aanvalsmiddelen in een bijzonderen toestand, vereischt dientengevolge geheel afzonderlijke maatregelen en zal buiten bespreking worden gelaten.

Mij voorloopig beperkende tot de O. en Z. fronten der vesting Holland moet uitgegaan worden van den grondslag dat zij de bescherming behoeven van stellingen, welke vredesvoorbereiding de bezettingstroepen in staat zal stellen bij afwezigheid der veldtroepen, de veiligheid der vesting tegen aanslagen te verzekeren en dezer opname te waarborgen, terwijl voorts die voorbereiding van een zoodanigen graad moet zijn dat de veldtroepen, wanneer zij reeds in den aanvang mochten worden gedwongen op de basis terug te trekken, daarin weerstand zullen kunnen bieden aan het *begin* van een met kracht ingezetten aanval.

Van het oogenblik der mobilisatie af wordt voorts aangevangen met het opvoeren van het verdedigingsvermogen der stellingen met een maximum van weerstandskracht als eindresultaat, waarbij eene goed voorbereide organisatie het mogelijk moet maken zoo snel mogelijk dat eindresultaat te bereiken. In vreedestijd wordt derhalve volstaan met de strikt noodzakelijke terreinversterking, welke in oorlogstijd gaandeweg en snel wordt uitgebreid.

Ik vermeen dat men door dezen opzet aan te nemen, tegemoet komt aan de groote bezwaren, voornamelijk van geldelijken aard, welke aan het op groote schaal in vreedestijd gereedmaken van stellingen, ingericht volgens de huidige eischen, zouden verbonden zijn.

Is het mogelijk dit stelsel toe te passen zonder aan den waarborg van 's Lands veiligheid afbreuk te doen?

Wat het Zuiderfrontier betreft kan het dunkt mij zonder bezwaar worden aanvaard.

Indien de stelling geheel op den N. oever van het Hollandsch Diep en de verdere aldaar aanwezige wateren wordt gedacht, leggen deze breede stroomen aan een aanval hinder-

palen van zoodanigen aard in den weg dat de in vreedestijd te maken versterkingen tot die van zeer eenvoudigen aard kunnen worden teruggebracht, terwijl ook de loopgravenstellingen, aldaar in oorlogstijd aan te leggen, eenvoudige vormen zullen kunnen vertoonen.

Ook het na mobilisatie aldaar te verrichten werk zal derhalve van niet zeer grooten omvang behoeven te zijn, zoodat de spoedige totstandkoming verzekerd kan worden geacht.

Op de Oostgrens der Vesting Holland moet het tijdig gereed zijn der inundatie het toepassen van het stelsel mogelijk maken.

In de eerste plaats zal daartoe moeten worden nagegaan of in den huidige toestand nog bespoediging van het stellen der thans beraamde onderwaterzettingen, voor zooverre zij althans nog in een straks te bespreken nieuw beloop der stelling passen, is te verkrijgen, terwijl bij het opmaken van plannen voor alle openbare en andere werken, welke tot standkoming invloed op de inundatiën zou kunnen uitoefenen, zorgvuldig moet worden overwogen in hoeverre hetzij nadoelige factoren kunnen worden terzijde gesteld, dan wel wijzigingen in de plannen kunnen worden aangebracht, welke aan het snel stellen der inundaties ten goede zullen komen.

De bevoegdheid tot ingrijpen ware hier wettelijk te regelen. Artikel 5 der Vestingwet, hetwelk alleen spreekt van werken van openbaar nut, waarvoor „concessie” wordt verleend, lijkt mij onvoldoende om het hier bedoelde belang naar behooren te behartigen, vermits hierdoor de werken welke door publieke lichamen worden ondernomen, zonder met defensiebelangen rekening te houden kunnen worden uitgevoerd.

Een zaak van groot gewicht voor het met een gerust hart toepassen van het beginsel: uitstel van het grootste gedeelte der terreinversterking tot oorlogstijd, is het bezit van een *goed* en goed *uitgerust* veldleger. Zonder dat zal het niet mogelijk zijn aanvankelijk te steunen op inundatiën met een eenvoudig versterkingsstelsel terwijl ook alleen een leger van goede hoedanigheid den tijd kan verschaffen, noodig

voor het stellen der inundatiën of althans voor het door dras zetten ontoegankelijk maken van het voorterrein der stelling.

Kan men *niet* op de kracht van zulk een strijdmacht rekenen dan zal men, indien men althans niet alle eischen van veiligheid overboord wil werpen, gedwongen zijn over te gaan tot het maken van zeer uitgebreide terreinversterkingen reeds in vreedestijd. Dat zou eerst handen met geld kosten! Ook in dit opzicht zou een goedkoop, maar slecht leger, ten slotte toch zeer duur blijken te zijn!

De grondslag voor het *beloop* der Stellingen op de O. en Z. fronten der vesting Holland te betrekken, is in hoofdzaak van zelf bepaald. In het O. zullen zij moeten gelegen zijn achter de inundatiën, in het Z. achter de groote rivieren.

Mij eerst, tot het Z. bepalende, volgt hieruit dat de St. Willemstad, als voor verreweg het grootste deel niet liggende op den te verdedigen oever en derhalve niet in het systeem passende kan worden opgeheven en de werken dier Stelling kunnen worden geslecht.

Hierop moet eene uitzondering worden gemaakt ten aanzien van het fort i/d Sabina Henricapolder en wellicht van het fort Prins Frederik, voor zooverre deze forten geheel of slechts gedeeltelijk noodig mochten zijn voor het verdedigen van eene torpedoversperring in de Hellegaten.

Als bruggehoofd en als opnamestelling heeft de St. Willemstad niet meer de minste waarde.

Van het fort aan de Buitensluis, gelegen op den Beyerlandschen wal, moet onderzocht worden, of het in zijn geheel of wel gedeeltelijk nut kan opleveren bij de verdediging van den N. oever van het Hollandsch Diep. Vermoedelijk zal dit nut beperkt zijn tot het bieden van gelegenheid voor het opstellen van eenige grootflankementsvuurmonden. Het fort kan van den Z. oever af onder werkzaam geschutvuur worden genomen en heeft om de reeds vroeger genoemde redenen derhalve als steunpunt geen waarde meer. Uit dezen hoofde behoeft het dus niet te worden behouden.

Van de St. Hellevoetsluis moet alleen dat gedeelte, hetwelk nog waarde heeft tot verdediging der zeegaten, in stand worden gehouden. Alles wat hiertoe niet strikt noodzakelijk is, moet verdwijnen.

De N. H. W. beschouwende, kan men aannemen dat alle verdedigingswerken, welke als steunpunten of accesposten, dus als zelfstandige werken bedoeld zijn, in hun tegenwoordigen vorm en samenstelling hun nut verloren hebben. Zoools reeds is gezegd, heeft het ook geen zin te trachten hen daarvoor geschikt te maken.

Ook de omwerking dier forten tot mitrailleuropstellingen, besproken in de stelling 9b van den inleider, als daarmede althans bedoeld worden opstellingen voor *frontaal* vurende mitrailleurs, meen ik te moeten ontraden, omdat de reeds in vreedestijd bekende ligging der forten, gepaard gaande met hunne uitgebreidheid, hen tot aantrekkingspunten voor geschutvuur maakt en dus tot het maken van zware dekkingen zou nopen, waardoor de zichtbaarheid en de trefbaarheid weder zouden toenemen, en de werking dier mitrailleurs, twijfelachtig zal worden.

Het lijkt mij logischer en practischer de mitrailleurs, behalve dan die voor flankement, bestemd voor opstelling *in* de forten, zooveel mogelijk verspreid en zoo weinig mogelijk zichtbaar *daarbuiten* op te stellen.

Eene uitzondering kan ten aanzien van het gebruik der forten worden gemaakt voor de opstelling van grootflankementsgeschut, waartoe ook de voor dit doel te bestemmen mitrailleurs zouden kunnen worden gerekend.

Hoewel op de onuitdoofbaarheid van dit vuur in geenen deele mag worden gerekend, bestaat in sommige forten, ook zelfs al zijn zij van ouderen stempel, de mogelijkheid dit groot flankementsgeschut zoodanig op te stellen, dat het althans gedurende een beperkten tijd zijn taak kan blijven vervullen.

Wellicht kan, mits de kosten niet te hoog zijn, de opstelling en de dekking dier vuurmonden in vreedestijd worden verbeterd.

Voor elk fort moet nu worden nagegaan of het, desnoods met evenbedoelde verbetering, als grootflankementsinrichting kan dienst doen.

De forten waar dit het geval is zouden dus behouden moeten worden. Intusschen is dit voordeel niet van zooveel waarde dat wanneer hier of daareen ander beloop der Linie om na te noemen redenen noodzakelijk zou worden geacht, hiervan ter wille van de forten zou moeten worden afgezien.

Er zijn in de N. H. W. verder nog andere werken, zooals verbindingswallen tusschen de werken, bedekte wegen vóór de werken enz., waarvan tot het inrichten van de te ontwerpen loopgraafstelling gebruik zou kunnen worden gemaakt. Ook bestaat de mogelijkheid dat van een overigens te slechten fort partij kan worden getrokken als deel van de loopgraafstelling. Elk werk moet in dit opzicht op zich zelf bekeken worden, waarbij ook rekening kan worden gehouden met het feit, dat de emplacementen der forten te midden van overigens slap terrein een vasten grondslag opleveren, hetgeen b.v. voor het opstellen van geschut van waarde kan zijn. Maar ook hier geldt dat de stelling zich niet moet richten naar de werken; er wordt van die werken slechts dan gebruik gemaakt, indien zij in het plan der stelling passen.

De werken, welke geen plaats vinden in het verdedigingsstelsel, worden opgeheven. Wellicht dat enkele in hun tegenwoordige gedaante kunnen worden gebruikt als magazijnen, ofschoon zij voor dit doeleinde niet steeds even geschikt zijn, of wel dat van andere de emplacementen, na slechting, zouden kunnen worden benut voor het aanleggen van geschutparken, hoewel voor het laatste de ligging tactisch niet gunstig is.

Werken te blijven behouden, wanneer zij in het aan te nemen systeem van verdediging niet gebruikt kunnen worden, acht ik niet verstandig. Zij zullen altijd geld blijven kosten voor beheer, toezicht, onderhoud en bewaking. Werken, van welke geen gebruik meer kan worden gemaakt, en die aan de uitbreiding van bewoonde plaatsen of aan ontwikkeling van nijverheid, handel enz. in den weg staan, behooren

zeer zeker te verdwijnen. Een en ander geldt natuurlijk niet alleen voor de N. H. W., doch ook voor andere niet in die Linie liggende werken.

Van de verdedigingswerken *buiten* de Vesting Holland is alleen het fort bij Pannerden van iets meer moderne samenstelling. Zijn rol als *sperfort* kan het echter niet vervullen, zoodra de opmarsch van krachtige artillerie kan worden verwacht. Het kan echter nog nut opleveren bij de verdediging van de Over-Betuwe. Uit dit oogpunt kan het behouden worden.

De grondslagen voor de verdediging van dit fort zullen dan echter uitsluitend met deze bestemming rekening moeten houden.

Al de overige werken *buiten* de Vesting Holland — de kustverdediging buiten beschouwing latende — zullen opgeheven kunnen worden. Immers, indien het veldleger of een deel daarvan zich in de terreinen waar die werken gelegen zijn, met behulp van stellingen zal moeten handhaven, zal het oordeelkundiger zijn die stellingen te doen aanpassen aan het terrein, dan gebruik maken van verouderde en meestal van verre zichtbare en derhalve zeer kwets- en trefbare werken.

Alleen van de inundatiemiddelen, welke hier en daar buiten de Vesting Holland worden gevonden, kan wellicht nog partij getrokken worden, misschien zijn zij zelfs met niet al te hooge kosten te verbeteren. Een onderzoek voor ieder bepaald geval dient uit te maken wat op dit gebied moet worden behouden en wat kan worden losgelaten.

De Stelling van Amsterdam heeft als kringstelling haar recht van bestaan verloren. Er is geen ruimte meer voor hare verdediging volgens nieuwe begrippen. De afstand tusschen den buitenomtrek der Stelling en de stad Amsterdam is op vele plaatsen slechts juist voldoende voor de diepte der volgens moderne begrippen tot verdediging in te richten terreinstrook, doch wordt daardoor dan ook geheel gevuld.

De gordel beschermt de stad niet meer tegen beschieting. Door het behouden van het karakter als kringstelling zou men derhalve de hoofdstad als het ware van te voren aan vernieling prijsgeven.

De Stelling als zoodanig moet dus worden opgeheven.

Van de forten der Stelling van Amsterdam, althans van de min of meer modern ingerichte betonforten en van de inundatiën is echter voor 's lands verdediging nog partij te trekken. De nog niet omgewerkte forten, de z.g.n. aardwerken evenals de posten van de Oude Amsterdamsche Stelling komen echter voor slechting in aanmerking, waarbij men nog rekening kan houden met eene bestemming als magazijn, als park, e. d.

Ik heb hier dus verder alleen het oog op de omgewerkte forten, terwijl die aan het Zuiderzeefront nader behandeld zullen worden.

Er zijn meerdere gevallen denkbaar, waarin het gebruik van deelen der Stelling van Amsterdam aan het optreden der veldtroepen kracht kan bijzetten. Na eene landing op de Noordzeekust ter hoogte van Zandvoort bijv., kan het W.front der Stelling van Amsterdam als binnenwaarts gelegen veldstelling dienst doen.

Na eene landing op de Zuid-hollandsche kust en het O.waarts trekken van den aanvaller kan het Zuidfront der Stelling van Amsterdam met verlenging van dat front naar de Noordzee, als flankstelling gebruikt worden.

Het oprukken in Z. richting na eene vermeestering van de Stelling van den Helder kan worden tegengegaan door het bezetten van het N. front der Amsterdamsche Stelling met uitbreiding van dat front tot aan de Noordzee.

De nadeelen voor de stad Amsterdam voor de kringstelling aangegeven, kleven ook in meerdere of mindere mate aan het gebruik van deze stellinggedeelten als veldstelling, doch in de onderstelde gevallen is het denkbaar, dat op de gedachte plaatsen *loch* weerstand moet worden geboden of door het veldleger eene opstelling moet worden ingenomen.

Het gebruik van de zich ter plaatse bevindende forten

en van de inundatiën, natuurlijk in de voornaamste plaats van de laatsten, verleent dan echter aan het optreden der veldtroepen meer kracht dan deze zouden kunnen ontwikkelen, wanneer zij op het gebruik van een geheel onvoorbereid gevechtsveld waren aangewezen, terwijl de nadeelen voor de stad Amsterdam even groot blijven.

Acht echter de legerleiding de gevaren voor de stad Amsterdam bij het gebruik der bedoelde stellingedeelten te groot, en staan de omstandigheden zulks toe, dan belet niets om op grooteren afstand van die stad stelling te nemen. Men kan dan de forten laten liggen voor wat zij zijn en de inundatiën niet stellen.

Men zal opgemerkt hebben dat de gevallen, waarin ik mij voorstel nog van deelen van de Stelling van Amsterdam gebruik te maken, betrekking hebben op een aanvaller, die over zee is gekomen en die dus niet steeds en zeker niet in den aanvang der operatiën beschikt over het gevreesde zware geschut, althans niet te land, en over een groot aantal moderne aanvalsmiddelen. Daardoor stijgen de kansen dat de forten der Stelling van Amsterdam in die gevallen goede diensten zullen kunnen bewijzen, zonder de stad Amsterdam te zeer te bezwaren.

Er blijft nu nog over te beschouwen op welke wijze de verdediging van den omtrek der Vesting Holland in vredes-tijd moet worden voorbereid. Daartoe is het noodig eerst een woord te wijden aan de verdediging in oorlogstijd, in het bijzonder wat het commando betreft. Zullen alle krachten en factoren, welke tot die verdediging moeten medewerken: veldleger, marine, luchtvaartdienst, aanvulling van personeel en materieel, aan- en afvoer, om alleen maar de militaire diensten te noemen, samenwerken op eene wijze waarbij 's Lands dienst het meest is geëerd, dan is éénhoofdig bevel noodzakelijk. Het commando kan dus niet in andere handen dan in die van den Opperbevelhebber worden gelegd; deze moet dan ook bovendien reeds het commando over de Vesting Holland voeren, wanneer het veldleger of deelen daarvan zich nog daarbuiten bevinden.

Voorts is het logisch den omtrek der Vesting in groote vakken te verdeelen, welke men bijv. fronten of frontieren zou kunnen noemen. Er zullen dan zijn: een kustfront (zijnde de Noordzeekust), een Zuiderfrontier, een Oosterfrontier of N. H. W. en een Zuiderzeefrontier, welke aansluitingspunten nader te bepalen zijn. De commandanten der frontieren bij een aanval op de vesting zijn de bevelhebbers der troepen van het veldleger welke voor de bezetting der frontieren zullen worden bestemd.

Wat het kustfront betreft, dient eene bijzondere regeling te worden gemaakt voor de verhouding van de Stelling van Den Helder tot dat front, aangezien die Stelling als marinestation eene zelfstandige plaats moet innemen.

Zoolang het veldleger zich niet geheel of voor een deel binnen de Vesting Holland bevindt en de frontiercommando's derhalve nog niet door de commandanten der voor de verdediging aan te wijzen veldtroepen kunnen worden vervuld, treden voorloopige frontiercommando's in hunne plaats, althans voor zooverre de strategische toestand het noodzakelijk maakt de fronten voorloopig te bezetten en dus commandanten voor het voorloopig commando aan te wijzen.

Zoo kan ik mij bijv. denken dat het in functie treden bij mobilisatie van een voorloopig frontiercommandant voor de Zuiderzeekust onnoodig wordt geacht.

Ook is het mogelijk dat reeds van den aanvang af eene divisie met de bewaking van de Noordzeekust is belast. De commandant dier divisie zou dan al dadelijk als frontiercommandant kunnen optreden, terwijl de voorloopige commandant aan hem wordt toegevoegd. Echter kunnen ook de strategische omstandigheden doen afzien van eene beveiliging of bezetting van het kustfront. In dat geval kunnen aldaar en voorloopige en definitieve commandanten ontbeerd worden. Enz.

De voorloopige commandanten hebben de voor hun frontier aangewezen bezettingstroepen onder hun orders en geven hun commando over aan de definitieve commandanten, zoodra deze het frontier, waarvoor zij worden aangewezen bezetten. Die aanwijzing kan worden uitgesteld tot het

oogenblik, waarop de toestand ten aanzien van de bedreiging van de Vesting Holland, zich duidelijk genoeg heeft afge- teekend om eene beslissing te nemen.

Het is derhalve volstrekt niet de bedoeling dat die aan- wijzing reeds in vrede-stijd zou behoeven te geschieden.

Toch kan men, om van het voordeel van den verdediger, n.l. kennis van het terrein, zooveel mogelijk partij te trekken, reeds in vrede-stijd aangeven welke divisien in de eerste plaats voor de bezettingen van een bepaald front in aan- merking zullen komen, indien men in deze zaak geheel vrij kan beschikken.

De voorloopige commandanten met het hun toegevoegde personeel gaan over in den staf der definitieve comman- danten, die zij terzijde moeten staan met hunne kennis van het terrein, van de stelling enz.

Ik vermeen dat door deze regeling waarbij het commando over eene stelling berust bij den bevelhebber der troepen, die de stelling moet verdedigen, een einde zal maken aan de wrijvingen en misverstanden, die bij de thans geldende wijze waarop de gezagsverhoudingen in de Stellingen zijn vastgesteld zich kunnen voordoen.

Als voorloopige frontiercommandanten zouden kunnen wor- den aangewezen de titularissen thans vervullende de functien van Commandant der Stelling van Amsterdam, der Nieuwe Hollandsche Waterlinie en der Stelling Willemstad.

De Vesting Holland vormt in oorlogstijd één ondeel- baar geheel. Het springt daardoor in het oog, dat ook de vredesvoorbereiding der verdediging in ééne hand moet liggen en dat tusschen het behartigen der belangen van de verschillende deelen dier vesting meer verband moet bestaan dan bij de thans van kracht zijnde regeling het geval is.

Hoe is dit verband te verkrijgen?

Naar mijne meening door het uitwerken der vredesvoor- bereiding van de verdediging der *geheele* Vesting Holland, met uitzondering wellicht van de uitwerking van die voor- bereiding voor de Stelling van den Helder, maar met inbc- grip van die voor de overige op het kustfront liggende

werken, op te dragen aan den Chef van den Generalen Staf, wiens minste functie in oorlogstijd Chef van den Staf van het Algemeen Hoofdkwartier zal zijn en die dus zeer zeker op de een of andere wijze betrokken is bij het bevel over de *geheele* Vesting Holland.

Om in vrede-tijd het noodige werk te verrichten wordt onder den Chef van den Generalen Staf ingericht een afzonderlijk bureau „Vesting Holland”, „Vestingwezen” of iets van dien aard, alwaar werkzaam worden gesteld de voorloopige frontiercommandanten, bijgestaan door het noodige hulp-personeel, te verkrijgen uit de op te heffen stelling-commando's.

Welke namen nu die voorloopige frontiercommandanten in vrede-tijd krijgen doet niets ter zake. Mijnentwege kan men den voorloopigen commandant van het Oosterfrontier Commandant der N. H. W. blijven noemen, mits slechts de beteekenis der functie goed vaststaat.

Door de voorgestelde samentrekking der verschillende stelling-commando's in één lichaam is zeer waarschijnlijk besparing van personeel en bezuiniging in ander opzicht te verkrijgen, terwijl in elk geval betere samenwerking dan onder het huidige regiem gewaarborgd is.

In hoeverre aan het bureau „Vesting Holland” nog andere diensten moeten worden toegevoegd of aan dat bureau goede medewerking van die diensten moet verzekerd worden, zooals bijv. ten aanzien van de marine, van den centralen inundatiedienst, van de intendance enz. blijft ter overweging over.

Er blijft thans nog over te bespreken de vraag wat moet van de Stellingen der Vesting Holland in vrede-tijd worden voorbereid en welke werken moeten daartoe reeds in vrede-tijd worden gebouwd? Ook hier laat ik het kustfront buiten beschouwing. Het Zuiderzeefrontier eischt voor het tegenwoordige m. i. weinig voorbereiding. De afsluiting en gedeeltelijke droogmaking van de Zuiderzee zullen mettertijd als afzonderlijk defensievraagstuk toch o. a. in het nauwste

verband met de verdediging der Vesting Holland onder de oogen moeten worden gezien. In het tegenwoordige stadium is de vredesvoorbereiding voldoende verzekerd door de werken die den toegang tot het IJ beletten. Deze moeten dus van de slechting worden uitgezonderd.

Op het Zuiderfrontier behoeft weinig of niets te worden gebouwd. Men kan naar mijne meening in hoofdzaak volstaan met het in vredestijd opmaken der plannen voor de terreinversterking en met het voorbereiden der maatregelen tot uitvoering daarvan in oorlogstijd. Behalve ten opzichte van de eigenlijke verdediging zullen op dit front voorzieningen moeten worden getroffen voor het opnemen van het veldleger of deelen daarvan. In verband met een en ander zullen de brug aan den Moerdijk en de tramhaven van Numansdorp voor enkele vredesvoorbereidingen op het terrein in aanmerking komen.

Vorbereiding van eene bewaking te water zal noodzakelijk zijn.

De opnamestellingen ten Zuiden der rivieren kunnen van tijuelijken of vluchtigen aard zijn.

Eenigszins anders dan met het Z.-front staat het met de N.W.H. in haren tegenwoordigen vorm. De hindernis is hier niet doorlopend, er zijn openingen in. Nu kan men als grondslag aannemen dat de veiligheid tegen een *eersten aanloop* voorloopig is verzekerd daar waar de troepen, hetzij bezettingstroepen, hetzij deelen van het veldleger door de geheel of gedeeltelijk gestelde inundatiën, gedekt zijn; op de accessen bestaat die veiligheid niet.

Men kan de toegangen te land tot de stelling naar mate van hunne belangrijkheid onderscheiden in 2 soorten: de smalle, zijnde de droogblijvende wegen, kaden en dijken en de breede: de hooge terreinen.

Nu is het mogelijk het gevaar verbonden aan de aanwezigheid der breede accessen, te verminderen door het beloop der stelling anders te kiezen, zoodat die accessen vermeden worden. Bestond tegen een zoodanige handeling onder het thans heerschende verdedigingssysteem het be-

zwaar dat men gebonden was aan een bepaald beloop door de plaats der fortén, in het licht van het besprokene ten aanzien van de tegenwoordige waarde dezer laatsten, kan dat bezwaar niet meer gelden. De starheid, die vroeger aan de stelling eigen was, is daardoor verdwenen. Het inundatie-wezen is soepel genoeg om zich aan een nieuw beloop aan te passen. De inundatiën mogen overigens niet als onveranderlijke grootheden worden beschouwd. Ook tijdens de verdediging zullen zij wellicht herhaaldelijk worden gewijzigd. Voor eene verandering in het beloop der stelling kunnen zij dus geen beletsel vormen.

In verband nu met de mogelijkheid om de richting der stelling, natuurlijk binnen zekere grenzen en alleen daar waar zulks noodzakelijk is, te wijzigen, kunnen de bekende breede toegangen tot de N. H. W. vermeden worden. Men opent daardoor tevens de gelegenheid groote plaatsen als Utrecht, buiten rechtstreeksch verband met de linie te brengen en hun verderf te voorkomen.

Volgt men den voorgeslagen weg en blijkt het bewandelen daarvan practisch mogelijk te zijn, dan kunnen vele, zoo niet alle accessen in de linie teruggebracht worden tot de z. g. n. smalle, waardoor de tot de beveiliging der accessen te.treffen vredesvoorbereidingen in evenredige mate kunnen worden verminderd.

Mijns inziens kan, indien goede inundatie-voorzieningen getroffen zijn, de overige materieele vredesvoorbereiding op het terrein beperkt blijven tot enkele voorzieningen op alle alsdan smalle toegangen. De rest: verdere versterking der accessen en bevestiging der stelling achter de inundaties behoeft niet in vredestijd gereed gemaakt te worden, doch kan wachten tot bijv. het oogenblik van mobilisatie.

Onder de vredesvoorbereidingen op de accessen versta ik dan het maken van enkele schuilplaatsen en mitrailleur opstellingen en voorts van vaste grondslagen voor het in stelling brengen van enkele vuurmonden, daar waar zulks noodig mocht zijn.

Het inrichten van gemeenschappen en gezichtsdekkingen in en achter de stelling, het vormen van parken, van ge-

reedschaps- en materialendepôts is bij elk stelsel van permanente versterking noodig en kan dus ook hier niet gemist worden. Uitstel van deze voorzieningen tot oorlogstijd zou gevaar kunnen opleveren.

Voor het kiezen van een andere richting komt ook de Z.-vleugel der N.H.W. in aanmerking. Deels ter verkrijging van een betere aansluiting aan het Z. front der Vesting Holland, hetwelk hier den Z. oever van het eiland van Dordrecht en den N. oever van de Nieuwe Merwede volgt, deels om de bezwaren verbonden aan het stellingnemen in het land v. Altena te ontgaan, lijkt het mij logisch, de stelling achter de Nieuwe Merwede te vervolgen met eene be-N. den N. Merwededijk tusschen Hardinxveld en Gorinchem om op dit laatste punt aansluiting te krijgen aan het O.-front

Zoowel in het Land van Altena als op andere punten vóór de N. H. W. zullen tijdelijke of vluchtige opnamestellingen voor de veldtroepen tot stand moeten worden gebracht.

Het spreekt van zelf dat ver doorgevoerde voorbereiding het mogelijk moet maken op oordeelkundige en snelle wijze de uitvoering der nog te maken versterkingen op en tusschen de accessen ter hand te nemen, zoodra de tijd daarvoor gekomen is. Dit is onder meer de taak van het bureau „Vesting Holland”. Dat hiervoor eene goed doordachte, nauwkeurig ineengezette en met de werkelijkheid rekening houdende organisatie noodig is, blijft buiten kijf. Men rekene daarbij niet met kleine middelen, maar houde een grooten opzet voor oogen! Men zal goed doen in geen of althans slechts in gering opzicht rekening te houden met den arbeid der strijdende troepen. Het werk moet worden uitgevoerd door te organiseeren arbeiders-afdeelingen onder leiding van opzichters en ingenieurs, naar de in vreedestijd opgemaakte plannen.

Het lijkt mij niet onmogelijk dat ook deskundig reservepersoneel daarbij te werk kan worden gesteld, hetwelk alsdan in vreedestijd zijn oefeningstijd doorbrengt op het bureau meer genoemd.

Uit het medegedeelde moge blijken in hoeverre ik met het door de heer B&sr aangevoerde al of niet instem, zulks

telkens te vermelden achtte ik overbodig. Ik roerde slechts enkele onderwerpen aan, de stof is te uitgebreid om in een kort bestek volledig behandeld te worden.

Gaarne zou ik nog willen vermelden dat ook ik *herziening* der Vestingwet noch gewenscht, noch noodzakelijk acht. Voor mij is *de* reden daartoe gelegen in den wensch haar ingetrokken te zien.

De wet heeft hare innerlijke waarde verloren. Zij bedoelde de regeling en let wel! de voltooiing van het vestingstelsel en stelde voor dit laatste zelfs een termijn: 1 Januari 1883 moesten alle in die wet genoemde werken tot stand gekomen zijn! Bijna veertig jaren daarna is die voltooiing nog verre van volmaakt!

Alleen de inhoud van art. 5 dier wet, aangevuld tot werken, door openbare lichamen uitgevoerd, zou op de een of andere wijze behouden moeten blijven.

Maar wat beteekent overigens zulk een wet? Wat beteekent het of bepaald is dat er zal zijn eene Nieuwe Hollandsche Waterlinie, eene Stelling van de Geldersche vallei, met eene in de Neder-Betuwe enz., als niet tevens is aangegeven wat men onder zulk eene stelling verstaat? Ik meen dat het dus maar het beste is, een wet die zoo weinig aanbiedt en zoo weinig geëerbiedigd werd, ook uit eerbied voor het wets-instituut zelf, in te trekken.

Men is dan tegelijkertijd bevrijd van belemmeringen die zij aan eene rationeele inrichting van ons stellingstelsel in den weg mocht stellen.

De Heer Best wenscht de aanschaffing van krachtig, modern, snelvurend en verdragend geschut.

Inderdaad een wensch die ons aller steun verdient. Teneinde misverstand te voorkomen had ik dien wensch gaarne uitgebreid gezien tot: aanschaffing van alle moderne strijdmiddelen ter behoorlijke uitrusting van het veldleger, doch met een zekere overmaat, aangezien de bezettingstroepen voor de beveiliging der Vesting Holland over afzonderlijke middelen moeten beschikken en het bovendien niet uitgesloten is dat het veldleger vóórdat het de Vesting Holland gaat verdedigen, materieel heeft verloren.

Niet het minst moge hier nog eens de nadruk gelegd worden op de noodzakelijkheid van het bezit van eene sterke luchtvloot en van luchtafweergeschut, omdat zonder deze middelen en krachten noch van eene behoorlijke beveiliging, noch van eene behoorlijke verdediging der Vesting Holland sprake kan zijn!

De VOORZITTER: Het woord is aan den Kapitein der Genie SCHARROO. Spreektijd 15 minuten.

De heer SCHARROO: Mijnheer de Voorzitter! Mijne Heeren! Met groote waardeering heb ik de voordracht van den spreker van hedenavond gevolgd over een onderwerp, dat zoo groote beteekenis heeft voor onze landsverdediging. Toch kan ik niet geheel meegaan met alle denkbeelden, welke door den spreker zijn ontwikkeld, en meen ik eenige zeer korte opmerkingen niet achterwege te mogen laten.

Mijne Heeren, Wanneer wij het Nederlandsche vestingstelsel bezien in het licht der jongste oorlogservaringen, dan mogen wij niet uit het oog verliezen, dat de lessen van den laatsten oorlog er op wijzen, dat voor ons vestingstelsel eene *tweeledige* taak kan zijn weggelegd.

In de eerste plaats zette de Heer Best zeer terecht uiteen, dat een doelmatig vestingstelsel, als steun voor het veldleger, onmisbaar is, wanneer ons land weerstand zal moeten bieden aan den inval van een overmachtigen aanvaller, die onze neutraliteit wil schenden. De hulp van bondgenooten zal daarbij vrij zeker niet te wachten zijn, en vertrouwend op eigen kracht en op ons nationaal willen en kunnen, zal het veldleger den eersten schok moeten opvangen, tijdelijk weerstand moeten kunnen bieden aan eene overmacht, totdat versterking is verkregen. De Duitsche aanval in Augustus 1914 op de vestingen aan de Belgische Oostgrens is een waarschuwend voorbeeld, dat het veldleger, bij het afslaan van een dergelijken aanval, die met groote kracht en snelheid en na een zorgvuldige, systematische voorbereiding zal worden uitgevoerd, den steun van het permanent versterkte terrein niet kan ontberen.

Maar hoofdzaak hierbij is het veldleger zelf. Nu de sterkte,

de hoedanigheid en de uitrusting hiervan aanzienlijk achteruit dreigen te gaan, is het eene verkeerde meening, om het zwaartepunt der landsverdediging over te brengen naar het vestingstelsel, en te denken, dat dit in waarde wint, naarmate het veldleger in kracht verliest. Dit zou even onjuist zijn als bijv. de meening, dat het geschut in beteekenis toeneemt, naarmate de kanonniërs minder talrijk en minder goed geoefend zijn. Een *strijdmiddel* — en ook het vestingstelsel is niet anders dan een *strijdmiddel* — ontleent zijne beteekenis in de allereerste plaats aan de *strijdkrachten*, welke hiervan gebruik moeten maken.

Bij het verdedigen der neutraliteit treden op den voorgrond de kust, volgens moderne opvattingen verdedigd, en tevens, zooals ook de spreker opmerkt, de z.g. Vesting Holland.

Wat de kustverdediging betreft, moet ik met den Heer BEST van meening verschillen, wat betreft de Zeeuwsche eilanden, in het bijzonder de Schelde-monding. De schending van onze neutraliteit zal vrijwel als regel het gevolg zijn van de noodzakelijkheid, om ons land te betrekken in een strijd tusschen andere mogendheden of groepen van mogendheden. De te versterken punten zullen derhalve niet alleen door de landsverdediging in engeren zin mogen worden bepaald, en wel degelijk zal moeten worden nagegaan, welke punten strategisch van beteekenis zijn voor een strijd tusschen ons omringende mogendheden.

Goed beschermd, zullen dergelijke punten minder gevaar loopen van eene onverwachte aanranding, en daardoor de kans verminderen, dat Nederland tegen zijn wil in een oorlog wordt gewikkeld. De neutraliteit kan niet alleen bewaard worden door eene neutraliteitsverklaring, maar eischt ook goede strijdkrachten, geholpen door doelmatigestrijdmiddelen, om ons gezag te doen eerbiedigen.

De goede haven en de aanwezigheid van eene groote werf nu maken van Vlissingen een zeer belangrijk, strategisch steunpunt. En evenzoo zal de mond der Oosterschelde moeten worden afgesloten, om te beletten, dat Walcheren langs die zijde wordt bereikt en Vlissingen wordt bedreigd. Men denke aan 1809!

Ik acht dan ook verdediging van de Scheldemonden van het hoogste belang, en zou het niet juist achten, als de Stelling van de Monden van de Maas en der Schelde, ontstaan door de praktische ervaring der mobilisatiejaren, nu weder zou worden opgeheven.

Bij de behandeling van Hoofdstuk VI der Staatsbegrooting voor het jaar 1918 legde de toenmalige Minister van Marine er terecht den nadruk op, dat, ook in de toekomst, de provincie Zeeland in het algemeen en de Scheldemondingen in het bijzonder, in een strijd tusschen de ons omringende mogendheden niet buiten den kring der strategische beschouwingen mogen worden gelaten.

En wat de Vesting Holland aangaat, Mijne Heeren, ik behoef in deze vergadering niet te wijzen op de groote beteekenis van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie. Maar wel meen ik te mogen opmerken, dat deze belangrijke stelling eerst dan waarde heeft, wanneer zij behoorlijk in staat van verdediging is gebracht.

En dit geldt wel in het bijzonder voor de passieve kracht, welke door onderwaterzettingen kan worden verkregen.

Mijne Heeren, die kracht is inderdaad zóer groot, maar laten wij niet vergeten, dat hierover *eerst na meerdere dagen* zal kunnen worden beschikt.

Het is dus noodzakelijk, dat de tijd beschikbaar wordt gesteld, welke noodig is, om deze stelling gereed te maken, de inundaties te stellen en de Vesting Holland in staat van verdediging te brengen.

Die tijd zal in de eerste plaats moeten worden verkregen met behulp van eene doelmatig en lokaal georganiseerde grensbeveiliging, waaraan ik meer hecht dan aan het fort Pannerden b.v., dat ik, in tegenstelling met den Heer Best, gaarne zou opheffen. Trouwens, ik zou willen vragen, wat de inleider na de in den laatsten oorlog opgedane ervaringen nog van een dergelijk, verouderd sperwerk verwacht?

Om tijd te kunnen vinden voor het in staat van verdediging brengen van de Vesting Holland, is echter hoofzaak, dat het veldleger zoo lang mogelijk *vóór* de Nieuwe Hollandsche Waterlinie offensief optreedt.

Het terrein zal daarbij aan het veldleger een krachtigen steun kunnen geven in de vele stellingen, die, hetzij voor een gedeelte permanent ingericht, dan wel als semi-permanent voorbereid, op den weg naar het hart van het land zijn gelegen.

Mijne Heeren, Het zal onnoodig zijn U te zeggen, dat ik hierbij o. m. het oog heb op eene krachtige IJssel-verdediging; op de vele stellingen, die op de Veluwe worden gevonden en niet het minst op de versterkte, Geldersche Vallei ¹⁾.

Waar ik meega met den spreker, om geen kosten voor onderhoud of verbetering aan deze laatste stelling te besteden, acht ik haar van zoodanige beteekenis, dat ik het voorstel, om de mogelijkheid te overwegen, de gronden van deze stelling te verkoopen, ernstig meen te moeten bestrijden.

Bovendien geloof ik niet te somber te zijn, als ik veronderstel, dat de Volksvertegenwoordiging, bekend om haar open oog voor de belangen van de weermacht, de gelden, verkregen door verkoop van stellinggronden, zeker wel niet ten bate van andere stellingen zal gebruiken.

Ik kan in verband met den tijd de beteekenis der verschillende stellingen niet nader uitwerken.

Alleen wil ik echter nog opmerken, dat ik instem met den inleider, waar hij zegt, dat de Stelling van Amsterdam hare beteekenis als laatste reduit voor de landsverdediging heeft verloren. De fortificatorische waarde van deze Stelling laat ik hierbij buiten beschouwing. Deze stelling, eenmaal ontstaan uit een gevoel van zwakte, als gevolg van een onbeteekenend veldleger, heeft thans voor onze landsverdediging al zéér weinig waarde. Alleen de Noord- en Zuidfronten zullen, wanneer de vleugelluitbreidingen naar zee worden voorbereid, nog eene taak kunnen vervullen in het verdere verloop van een oorlog.

En hier kom ik dan op de tweede bestemming, welke voor ons vestingstelsel kan zijn weggelegd.

Mijne Heeren, Hoewel in den laatsten oorlog de hulp van

¹⁾ Zie „De Militaire Spectator”, 1919, No. 1 en 2.

krachtige bondgenooten aan kleine staten niet altijd even afdoende is geweest, zal het in de toekomst tot de zeer hooge uitzonderingen behooren, dat Nederland den strijd tegen een zijner machtige naburen alléén zal moeten voeren. De ligging van ons land, dat als het ware eene voorhoedestelling vormt voor West in een strijd tegen Oost, en omgekeerd ten gunste van Oost in een strijd tegen West, maakt, dat Engeland en Duitschland, uit eigen belang, krachtdadig steun zullen verleen, wanneer Nederland met een van beiden in oorlog raakt.

Mijne Heeren, is dit het geval, dan leert de laatste oorlog dat de landsverdediging meer nog dan vroeger in de eerste plaats vraagt een innerlijk sterk, mobiel veldleger, goed geëncadreerd en geoefend, en uitgerust met de beste hulpmiddelen van de moderne oorlogstechniek. Een veldleger, dat de moreele kracht van het geheele volk vertegenwoordigt, dat berust op eene economische en industriele weerbaarheid, waarvan de voorbereiding in vreedstijd onze aandacht minstens evenzeer vraagt als de specifiek militaire weerbaarheid.

Dit veldleger zal *mobiel en elastisch* moeten kunnen worden gebruikt, waar de omstandigheden dit noodig maken, en niet opgesloten mogen worden in permanente stellingen, verborgen achter beton en ijzer.

Dit elastisch en mobiel optreden van het veldleger maakt, dat ook de strijdmiddelen elastisch moeten worden gebruikt.

Onder de strijdmiddelen, welke de kracht en het weerstandsvermogen van het veldleger in belangrijke mate kunnen vermeerderen, noemt, vooral in het polderland, het terrein eene eerste plaats in, mits dit tijdig voorbereid, verbeterd en versterkt wordt.

In den laatsten oorlog is gebleken, dat niet tevoren kan worden vastgesteld, waar de hulp van het terrein als strijdmiddel zal moeten worden ingeroepen. Vooral voor een klein land is in een bondgenootschappelijken oorlog de beteekenis van eene locale verdediging sterk op den achtergrond gedrongen.

De steun van het terrein mag dan ook niet uitsluitend in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie worden gezocht, zooals

van sommige zijden zoo gaarne wordt gedaan. Het is toch lang niet zeker, dat juist deze linie steeds „onze Yser-linie” zal en kan worden en niet b.v. de IJssel, of eene andere stelling in Overijssel of Groningen, of waar dan ook, het veldleger zal moeten steunen bij de verdediging van het laatste deel van het vaderland.

Wel is de *waarschijnlijkheid*, dat de Nieuwe Hollandsche Waterlinie die taak zal kunnen vervullen groot bij een front naar het Oosten. Laten de politieke omstandigheden toe, dat deze linie het laatste bolwerk van onze landsverdediging wordt, dan heeft de nu geëindigde oorlog bewezen, dat de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, met haar groote, passieve kracht, een machtigen, passieven steun aan het veldleger zal kunnen geven.

Voor ons vestingstelsel in het algemeen moet echter als les van den laatsten oorlog worden aanvaard, dat *een mobiel en elastisch gebruik van het veldleger onvermijdelijk met zich brengt een elastisch gebruik van het terrein in de bestaande, permanente stellingen en vooral ook in semi-permanente stellingen, waarvan de aanleg in verschillende deelen van het land in vreedstijd is voorbereid.*

De permanente stellingen, hoewel uit den aard der zaak beter geschikt voor het bieden van een krachtigen weerstand, vooral wanneer de inrichting gewijzigd is overeenkomstig de moderne inzichten, zullen dus in het kader der landsverdediging *eene soortgelijke, algemeene beteekenis krijgen als de voorbereide, semi-permanente stellingen.*

Mijne Heeren, Ik kan in verband met den tijd dit vraagstuk niet nader uitwerken, maar ik wil toch opmerken, dat de voorbereiding van de inrichting van deze semi-permanente stellingen nagenoeg geen kosten behoeft mee te brengen ¹⁾, wanneer ten minste eene nationale, economische oorlogsvoorbereiding, die rekening houdt met alle in het volk aanwezige krachten, voor oogen wordt gehouden.

Overigens meen ik mijn reeds vroeger in dit opzicht gedaan voorstel te mogen herhalen ²⁾, om *noodzakelijke* werk-

¹⁾ Zie „De Militaire Spectator”, 1919 No. 2.

²⁾ Zie „Orgaan Krijgswetenschap”, 1917—1918, blz. 530.

zaamheden reeds in vreedstijd door de troepen zelf, als oefening in technische werkzaamheden, te doen uitvoeren. Eene praktische, met de werkelijkheid overeenkomende oefening van den troep gaat dan samen met het verrichten van arbeid, welke van blijvende waarde is.

Mijne Heeren, Waar de spreker van hedenavond de fortificatorische waarde van ons vestingstelsel buiten bespreking heeft gelaten, wil ik dit punt thans niet behandelen. Wel merk ik op, dat toch ook dit vraagstuk groote beteekenis heeft. Met den Heer Best, stem ik in, dat bij de beoordeeling van het nut, hetwelk permanente versterkingen voor de landsverdediging kunnen afwerpen, niet de fortificatorische waarde beslissend is, doch hun strategisch gebruik. Maar toch mag hierbij niet over het hoofd worden gezien, dat ook de *tactische* en de *technische inrichting* van deze werken wel degelijk hun invloed doen gelden op de mate van den steun, dien zij aan het veldleger kunnen geven.

De uitwerking van dit vraagstuk zou een volledigen avond vragen. Ik meen dan ook te mogen verwijzen naar de beschouwingen, welke ik vroeger hieromtrent in deze vereeniging mocht ontwikkelen ¹⁾.

Op grond van de tweeledige taak, welke in de toekomst voor ons vestingstelsel kan zijn weggelegd, meen ik de volgende punten ten slotte naar voren te mogen brengen.

1. Waar de kracht van de landsverdediging in de eerste plaats gezocht moet worden in het veldleger, zal hieraan de *uiterste zorg* moeten worden besteed, en zullen de kosten van onderhoud en verbetering van de bestaande stellingen tot een minimum moeten worden beperkt. Zij mogen zich in hoofdzaak slechts uitstrekken over verbetering van de inundatiemiddelen van de Vesting Holland, om het stellen der onderwaterzettingen te kunnen bespoedigen.

Andere verbeteringen in het belang van de *tactische* en van de fortificatorische inrichting van de bestaande stellingen en de voorbereiding van semi-permanente stellingen op daartoe aangewezen plaatsen, mogen, — totdat over een behoorlijk

¹⁾ Zie „Orgaan Krijgswetenschap”, 1915—1916, blz. 220 en 1917—1918, blz. 116.

veldleger kan worden beschikt —, slechts worden aangebracht, voor zoover dit weinig of geen kosten meebrengt.

2. De thans bestaande stellingen moeten worden gehandhaafd.

Dit geldt ook voor de Stelling van Amsterdam, mits rekening wordt gehouden met het gewijzigd karakter van deze stelling voor onzelandsverdediging, en de vleugeluitleidingen naar zee als semi-permanente stellingen worden voorbereid.

3. *Met den aanbouw van nieuwe forten moet niet worden voortgegaan.* Verbetering der kustverdediging volgens moderne inzichten moet worden overwogen. Dit o. m. door opstelling van zware, indirect vurende batterijen; door uitbreiding van het bestaande wegennet langs de kust, hetwelk ook voor niet-militaire doeleinden groote beteekenis heeft, enz. Verbetering van de bewapening van de zee- en landfronten der Vesting Holland door aanschaffing van krachtig, verdragend en vooral *mobiel* geschut, zooals ook de Heer BEST aangeeft, is noodzakelijk.

4. Handhaving van het commando der Nieuwe Hollandsche Waterlinie, vereenvoudiging van de staven van de Stelling van Den Helder en van de Stelling van de Monden van de Maas en der Schelde en opheffing van de overige Stelling-commando's is gewenscht.

De VOORZITTER: Het woord is aan den Luitenant ter Zee 1e kl. VAN HENGEL. Spreektijd 10 minuten.

De heer VAN HENGEL: Mijnheer de Voorzitter. Naar aanleiding van hetgeen door den inleider is betoogd ten aanzien van de Stelling van de Monden van de Maas en der Schelde, zou ik eene enkele opmerking willen maken. Hoewel erkend moet worden, dat de verdediging der Scheldemonden, vallende buiten de vesting Holland, niet persé in elk oorlogsgeval van primair gewicht behoeft te zijn, dient toch te worden opgemerkt, dat het bedoelde deel van ons land uit strategisch oogpunt zeer belangrijk is. Deze meening wordt gesteund door hetgeen de geschiedenis te aanschouwen geeft. De vestingwet van 1874 noemde, als deel van het verdedigingsstelsel, werken aan de Westerschelde, waaruit al blijkt, dat het

standpunt van den inleider, die in verband met verdedigingsbelangen de Westerschelde in één adem noemde met Limburg, niet algemeen wordt gedeeld. In 1910 werd besloten te Vlissingen een pantserfort te bouwen en tijdens den oorlog 1914—'18 bleek de Regeering van meening, dat ook in de toekomst bij geen enkel denkbaar oorlogsgeval, waarin Nederland betrokken zou kunnen worden, de Monden der Schelde buiten den kring der strategische beschouwingen zouden kunnen blijven. In verband hiermede werden de Stelling van de Monden der Maas en van het Haringvliet en de werken aan de Westerschelde onder eenhoofdige leiding gesteld en aan den commandant werd de titel gegeven van Commandant van de Stelling van de Monden der Maas en van de Schelde. Hiermede werd erkend, dat de Scheldemonden niet alleen in een speciaal oorlogsgeval, doch ten allen tijde onderwerp van militaire voorzorgen behoorden te zijn. Ook het Rapport der Defensie-commissie, ingesteld door den Algemeenen Bond van R.K. Rijks Kieskring organisaties in Nederland, wenscht alle buiten de Vesting Holland aanwezige verdedigingswerken te doen vervallen, met uitzondering van die bij Vlissingen.

Hoe is de toestand thans?

In Vlissingen/Vere is onder den druk der oorlogsomstandigheden een marinestation gevestigd; terugkeer der marine naar Hellevoetsluis is uitgesloten, omdat bij de tegenwoordige middelen en wijzen van oorlogvoeren ter zee deze plaats door haar te ondiepe toegangen onbruikbaar is geworden als steunpunt voor marine-materieel. Zelfs als dit niet zoo ware, zou met het oog op de politieke omstandigheden deze verplaatsing thans ongewenscht zijn; het zal nog geruimen tijd noodig blijven, dat wij op de Schelde paraat zijn.

Het wil mij voorkomen, dat men zich op een te eng standpunt plaatst, indien men, sprekende over de verdediging van Nederland, alleen oog heeft voor de Vesting Holland, zonder zich te bekommeren om de politieke constellatie. Ik stel hiertegenover deze meening: Indien een deel van ons grondgebied — en ik heb hier meer speciaal de Scheldemonden op het oog — zóó belangrijk is, dat in 99 % der

denkbare oorlogsgevallen het antwoord op de vraag, of wij krachtig genoeg zijn aldaar onze rechten te handhaven, beslist, of wij genoodzaakt zullen worden aan den oorlog deel te nemen, dan is het een zaak van wijs beleid, ja, een onafwijsbare eisch, dat wij zorgen in staat te zijn heer en meester te blijven over het bedoelde gedeelte van het land. Wij zullen dus te allen tijde onze rechten op de monden der Schelde moeten kunnen handhaven.

Dit nu zal niet kunnen, als geen enkele voorbereiding wordt getroffen. Voor het leggen der noodige mijnversperingen zijn zeer veel mijnen noodig, die niet beschikbaar kunnen zijn, als niet rekening is gehouden met deze eventualiteit. Niet voor bescherming van het marine-station, zooals de inleider zegt, maar voor verdediging der versperingen is geschut noodig, dat zonder bijzondere voorzorgen niet tijdig ter plaatse zal zijn. In verband met het belang der Scheldemonden moeten de noodige vuurmonden reeds in tijd van vrede opgesteld worden.

De inleider geeft niet duidelijk aan, wat hij eigenlijk met de Schelde wil. Volgens stelling no. 7 acht hij herziening der vestingwet noch gewenscht, noch noodzakelijk. Dat wil dus zeggen, dat de werken aan de Wester-Schelde moeten worden gehandhaafd, hetgeen ook volgt uit stelling no. 5. Klaarblijkelijk wenscht de inleider dus toch wel eenige voorbereiding te treffen voor verdediging der Schelde, maar bij het tegenwoordig standpunt der oorlogstechniek, zal toch niemand beweren, dat men de Scheldemonden moet verdedigen ter hoogte van Neuzen-Ellewoutsdijk.

Naar mijne meening moet dus het marinestation Vlissingen-Vere, vooral niet te verwarren met eene marinebasis, worden bestendig, de noodige vuurmonden moeten worden opgesteld, en verdere voorbereidingen dienen te worden getroffen, om binnen uiterlijk 2 dagen de verdediging der Scheldemonden geheel in orde te kunnen hebben. Uitgaande van dit standpunt moet worden beslist, of eene stelling van de monden der Maas en der Schelde noodig is.

De VOORZITTER: Het woord is aan den Res. Kolonel v/d Gen. Staf MERENS. Spreektijd 10 minuten.

De heer MERENS: Mijnheer de Voorzitter. Aanvangende met een woord van warme hulde aan den inleider moet ik toch opmerken, dat, naar mijne opvatting, cenige van zijn stellingen met elkaar in tegenspraak zijn.

Hij begint zijn stelling 2 met te zeggen, dat naar de grootst mogelijke beperking van het vestingstelsel moet worden gestreefd en daarmee ben ik het volkomen eens. Bij een beperkt crediet en beperkte middelen voor onze weerbaarheid, dient de nadruk te vallen op de verplaatsbare strijdkrachten, i.c. het veldleger. Het doel van onze weermacht toch is *het voorkomen van een oorlog* en dit doel bereikt men het best door een weermacht, die men kan verplaatsen naar de punten, waar ze het meest noodig is. niet met een vestingstelsel, dat slechts *direct* nut doet in gevallen waarbij de tegenstander ons daartoe in de gelegenheid stelt door de vesting aan te vallen.

Het versterken der Vesting Holland is noodig omdat ons veldleger bij optreden op grooten afstand daarbuiten anders te veel krachten zou moeten achterlaten tot beveiliging van die kern van onze verdediging; dan voldoet het vestingstelsel aan zijn bedoeling n.l. het *sparen* van weerkrachten. Legt men echter te veel weermiddelen in die vesting vast, dan verzwakt die vesting ons veldleger en doet daarmee direct nadeel aan onze weerbaarheid.

En nu wenscht naar mijn gevoelen de inleider — ondanks de beperking die hij zich oplegt — een vestingstelsel van te wijdschen opzet, een vestingstelsel dat te veel van onze krachten bindt in verband met de vermoedelijk beschikbare strijdmiddelen. Hij houdt zich vast aan de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, die hij wil versterken vooral met geschut en door ombouwing van de verouderde forten; ik vermeen, dat we onder de huidige omstandigheden moeten teruggaan naar een linie, die ongeveer kan samenvallen met de Hollandsche Waterlinie van 1672 — om de gedachten te bepalen volgens de lijn Muiderberg, Abcoude, Bodegraven, Schoonhoven, Hardingsveld — een linie, die passief buitengewoon sterk is door de mogelijkheid van *snelle* inundeering, een voordeel dat de N. H. W. met haar groote

droge strooken ten eenenmale mist. Met de Oude Hollandsche Waterlinie in den rug kan het veldleger met gerustheid naar buiten optreden ook als daar slechts een zeer zwakke veiligheidsbezetting is, met de N. H. W. is dit niet het geval; de O. H. W. laat ons een veel sterker veldleger.

Ik zie volkomen in, mijnheer de Voorzitter, welke groote nadeelen verbonden zijn aan een terugtrekken van de oostelijke afsluiting van de Vesting Holland naar de O. H. W. De tegenstander zal dan Amsterdam vanuit het Gooi kunnen beschieten, maar bij een vasthouden van de N. H. W. zal hij het kunnen doen vanaf de Utrechtsche heuvelen.

Bij een volgenden oorlog zal het geschut nog wel weer belangrijk zijn verbeterd; bovendien zal het vliegwezen dan nog meer zijn ontwikkeld en zullen vliegerbombardementen dan van groote beteekenis zijn. Noch Amsterdam noch Rotterdam zullen we tegen bombardement kunnen beveiligen door de stelling op grooten afstand te leggen; deze omstandigheid vermindert de waarde van dien afstand. Kon men vroeger als eisch stellen dat Amsterdam tegen beschieting zou zijn beveiligd, thans kunnen we dat niet meer. Weliswaar is iedere K.M. dien de aanvaller met zijn geschut dichter kan naderen een nadeel voor ons, thans echter is dit nadeel slechts quantitatief, vroeger was het kwalitatief.

Nog grooter is het nadeel dat we, achter de O.H.W. zittende, de Vesting Holland zooveel moeilijker kunnen verlaten, als het ons gelukt is ons leger, zoo het daarachter is opgesloten, te versterken of als we versterking krijgen van een bondgenoot, zoodat wij aanvallend kunnen optreden. We kunnen er dan slechts uit over de Zuiderzee of langs den weg van 1673 over de Moerdijk.

In dit opzicht biedt de N.H.W. juist door zijn droge strooken bij Utrecht en eventueel in het Gooi betere kansen; uit dit oogpunt zou trouwens een stelling van de Eemmondig over Amersfoort en den Darthuizerberg naar Tiel, of over Soest en Driebergen naar Schalkwijk aansluitende aan de N.H.W. nog veel grootere voordeelen hebben, maar bij de beveiliging van onze strategische basis, de Vesting Holland,

gaat veiligheid bovenal, vooral bij den aanvang van den oorlog, als we onze weermacht nog niet op volle sterkte hebben kunnen ontwikkelen en de tijdige hulp van een bondgenoot minstens genomen twijfelachtig is.

De N. H. W. is beter dan de O. H. W., de stelling Eemmondig—Tiel, of Eemmondig—Schalkwijk—Vuren is nog beter mits we een zeer sterk georganiseerde weermacht hebben, maar die hebben we niet en die zullen we voorloopig niet kunnen krijgen.

Thans dienen we alle krachten in te spannen voor een sterk veldleger, dat vrij is in zijn optreden en daarom achter zich moet weten een strategische basis, die met een zeer geringe veiligheidsbezetting kan volstaan door de aanwezigheid van het wapen, dat ook in dezen oorlog van zoo eminente waarde is gebleken, de inundatie, vooral van een inundatie die *snel* en *zeker* te stellen is, zooals het geval is in het lage veenland op de grens van Holland en Utrecht.

De inleider wenscht verplaatsbaar, verdragend geschut: van harte ondersteun ik zijn verlangen maar dan moet dit geschut niet gebonden zijn aan stellingen, doch in staat zijn om het veldleger te volgen; slechts een krachtig en weluitgerust veldleger (daargelaten de noodzakelijkheid van een luchtvloot) is in staat een *oorlog te voorkomen*, niet een vestingstelsel al is dit nog zoo sterk.

Waar de N. H. W. nu eenmaal bestaat, kan zij m. i. behouden blijven als een *voórstelling van tijdelijken aard* vóór de O. H. W. Ik zou er echter geen geld aan ten koste willen leggen. Beschikbare gelden worden m. i. beter besteed voor de volledige voorbereiding van de inundatie der O. H. W. Aan deze stelling behoeft niet veel geld te worden besteed om haar passief zeer sterk te maken. Is de inundatie verzekerd, dan eischt zij zeer weinig troepen en geschut als veiligheidsbezetting. De N. H. W. daarentegen zou niet alleen schatten vragen voor een behoorlijke inrichting, maar bovendien zou zij te veel troepen binden.

Volkomen ben ik het met inleider eens, dat de Stelling Amsterdam haar beteekenis als reduitstelling verloren heeft, vooral omdat m. i. als het kernpunt van ons land niet moet

worden beschouwd Amsterdam doch de *Rijnmonding met Rotterdam*.

Door de welvoorbereide inundatie-mogelijkheid heeft zij nog eenige waarde voor de binnenverdediging; de Amsterdamsche forten echter, al zijn zij nieuwer dan die van de N. H. W., hebben m. i. tegenover het moderne geschut geen andere waarde dan die van *tijdelijke* steunpunten in de inundatielinie.

Ook aan forten zou ik geen geld wenschen te besteden, doch ze slechts benutten als vredesmagazijnen; de zeer goede kanonnen uit de Amsterdamsche forten zou ik op veldaffuiten willen zetten om ze bij het veldleger in te deelen.

De VOORZITTER: Het woord is aan den Luit.-Kononel v/d. Gen. Staf VAN DAM VAN ISSELT. Spreektijd 15 minuten.

De heer VAN DAM VAN ISSELT: Mijnheer de Voorzitter, Mijne Heeren! Ons vestingstelsel, thans feitelijk uitsluitend de Vesting Holland omvattende, heeft sedert onheugelijke tijden de eenige steun, de kern of basis van ons verdedigingsstelsel uitgemaakt. *Dit is juist!* Doch te lang heeft in de ontwikkeling van ons verdedigingsstelsel *versterken* en *verdedigen* voor synoniem gegolden. Alleen wat versterkt was, zou verdedigd worden; en omgekeerd, wilde men iets verdedigen, dan moest het ook in vredetijd versterkt worden. *Dit was onjuist!*

Reeds STIELTJES heeft aangetoond, hoe, ondanks de erkende nadeelen, een sober ingericht, doelmatig aangelegd, goed gebruikt vestingstelsel voor Nederland onmisbaar is¹⁾. Ik deel die meening volkomen. Ook met het betoog van den Inleider van hedenavond kan ik ten dezen geheel meegaan.

Gezien het belang der zaak had ik er prijs opgesteld eenigszins uitvoerig aan het debat deel te nemen. De beperkte spreektijd stelt hiertoe niet in staat, zoodat ik mij tot enkele hoofdpunten beperken moet. Wat de inrichting van ons vestingstelsel betreft, wil ik daarom volstaan met als

¹⁾ Is Nederland nog te verdedigen? Toestemmend beantwoord door een oud-soldaat, 1849.

mijn meening uit te spreken, dat ons bestaande vestingstelsel, in strategisch en niet in fortificatorisch opzicht beschouwd, voor ons aan *ideëele eischen* voldoet. Van de N. H. W. kan gezegd worden, wat Generaal SNIJDERS eenmaal van haar zeide, n.l. dat zij is het hechte bolwerk der Vesting Holland bij een aanval uit het Oosten en dat zij gemaakt zou moeten worden, indien zij niet bestond¹⁾. (Applaus). Even onmisbaar zijn voor ons, bij een aanval uit het Westen, onze kustversterkingen. Zij beheerschen de accessen uit zee en ontnemen een aanvaller het gebruik van een basis aldaar. Onder deze Stellingen begrijp ik ook die van Willemstad c.a. Kolonel HUIZER wil deze opheffen, doch ik hoorde hem later zeggen, dat hij in het Zuiden opnamestellingen wenscht op onze groote rivieren. Welnu, de Stelling Willemstad is er een zoodanige, en m. i. bij den moeilijken terugtocht onzer troepen uit Brabant van groot nut. In 1882 wenschte Minister REÜTHER hier zelfs een tweede permanente opnamestelling, voorwaarts van Moerdijk. De Stelling Willemstad vergemakkelijkt bovendien de verdediging van het Hollandsch Diep, doordien zij den oever daarvan over een zeker aantal K.M. beheerscht. Voor een aanval uit het Zuiden worden, behalve het voorgaande, geen duurzame versterkingen noodig geacht.

Binnen de Vesting Holland ligt als centraal reduit, als *allerlaatste* toevluchtsoord, de kringstelling van Amsterdam. Haar aanwezigheid is voor de landsverdediging hoogst nuttig en geruststellend. De toestand is bij ons anders dan Inleider ten aanzien van andere, ook kleine Staten aangaf. Door gaans zullen, bij een aanval op Amsterdam, onze levende strijdkrachten uit O. en Z. richting daarop teruggedreven worden. Met Amsterdam valt dan Nederland; men zou zich nog in de N. punt van Noord-Holland kunnen terugtrekken, zelfs het gros onzer levende strijdkrachten laten oversteken naar Friesland en Groningen, doch zonder aanvulling noch basis kan de verdediging hier niet van langen duur zijn. Zijn wij aan de verdediging van de kringstelling in haar geheel toe, dan is de weerstand derhalve spoedig uit. Doch

¹⁾ Krijgswetenschap, 1893/4, blz. 98.

wij kunnen van *deelen* dier stelling bij onze verdediging groot nut trekken. Bij bepaalde aanvalsrichtingen des vijands zullen òf het Z. O, daarna het Zuidfront (aanval uit het O.) òf het Z. W., W. en N. W. front (landing nabij IJmuiden) òf het N. front (landing in Noord-Holland) ons de beste diensten kunnen bewijzen. Ik ga dus accoord met stelling 3 van den Inleider.

Ons centraal reduit mag nergens de voorste lijn van verdediging, den omtrek van de Vesting Holland raken, want dan is het daar ter plaatse geen centraal reduit meer. Ik kom hierop nog ten aanzien van een tweetal plekken terug.

Moet nu ons vestingstelsel voltooid worden?

Toen omstreeks 1910 de Stelling van Amsterdam, en daarmee ons vestingstelsel, bijna voltooid mocht heeten, wilde men door het z.g. kustfonds de versterkingen aan onze Noordzeekust opnieuw onderhanden nemen. Die keuze was gerechtvaardigd: in verband met hare blootgestelde ligging en het dreigend conflict Engeland-Duitschland kwam aan de kust den voorrang toe boven de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, welker ligging aan veiligheid gewonnen had door een veel betere grensdekking (landweer), ook door de aanzienlijke uitbreiding en verhoogde mobiliteit van ons veldleger.

Juist toen de eerste werken tot verbetering van de kustverdediging onderhanden waren genomen — aanleg van het fort bij Vlissingen, aanzienlijke verbetering van het fort Kijkduin in de Stelling van den Helder — kwam de wereldoorlog tusschenbeide. Materialen voor den afbouw van die werken waren moeilijk; geschut, munitie en pantseringen in het geheel niet uit het buitenland te betrekken, de Regeering was wel gedwongen den afbouw stop te zetten. Trouwens, men wilde zich ook eerst rustig rekenschap geven van de lessen op dit gebied, welke de wereldoorlog schenken zou.

Na afloop van den oorlog heeft men in deze afwachtende houding volhard. Wat den fortbouw betreft, is dit wel verklaarbaar, omdat de oorlog ook hier vele verrassingen gebracht had en nieuwe, ten deele voorbarige en daardoor

onjuiste conclusiën getrokken waren. Noch aan de Stelling van Amsterdam noch aan onze kustversterkingen werd iets meer gedaan. Zelfs bleven de gebruikelijke jaarlijksche detailverbeteringen achterwege.

Gezien de beteekenis van ons vestingstelsel is actueel de vraag: Wat nu?

Vóór den oorlog werd het moedwillige zelfverminking geacht, indien wij, een klein land, vrijwillig afstand zouden doen van een belangrijke kracht der verdediging, t. w. den steun van onzen bodem, mede bestaande uit dien van de reeds in vredestijd doelmatig daarop aangelegde duurzame versterkingen.

Mijne Heeren, is dit alles nu na den wereldoorlog ineens geheel anders geworden? Oogenschijnlijk zijn er omstandigheden, welke pleiten voor een bevestigend antwoord op deze vraag. Terwijl Luik, Namen, Maubeuge, Antwerpen e.a., waarop torenhoog was gebouwd, alle binnen weinige dagen zijn gevallen, murw geschoten door de zware Duitsche artillerie, heeft het zeer verzwakte Belgische leger het in de niet-permanente IJser-Waterlinie met haar lage loopgraven onbepaald lang uitgehouden, niettegenstaande het den verdediger hier in den aanvang nagenoeg volkomen aan zwaar geschut ontbrak en zijn veld-artillerie voor meer dan de helft buiten gevecht was gesteld. Ook verschillende deelen van het algemeene front in Frankrijk hebben zich tijden achtereen weten te handhaven, ofschoon hier elke vredesvoorbereiding ontbrak.

Doch, Mijne Heeren, men moet met het maken van gevolgtrekkingen uit den jongsten oorlog *uitermate* voorzichtig zijn en wel in het oog houden de omstandigheden, waaronder de feiten zich, vooral bij onze naburen, hebben voorgedaan. Het Belgische leger was veel te klein en stond niet op de hoogte van den tijd. Voor de verdediging van Luik, een vesting onmiddellijk achter de grens gelegen, was in vredestijd het noodige niet verricht. De forten lagen niet op de doelmatigste plaatsen; de versterking van het tusschenterrein, hier zóó noodig, omdat het zeer bedekt en niet innudabel was, — had men in vredestijd geheel ach-

terwege gelaten; het voorterrein was niet opgeruimd, de bezetting was veel te zwak en werd bovendien voor het grootste gedeelte na enkele dagen aan de verdediging onttrokken, doordien het zich bij het veldleger aansloot. Door een uitermate brutaal opgezette berenning per spoor overvallen, werd de verdediging nog tijdens haar organisatie verrast en verlamd. Hoe bedreigd het kleine Nederland ook van de landzijde moge liggen, iets dergelijks is ten onzent ten aanzien van de N. H. W. ondenkbaar. Ook geniet de verdediger hier in hooge mate den steun van den bodem en van het water, wat rondom Luik niet het geval was.

Door het gebeurde bij Luik geïntimideerd, week de verdediger van Namen na enkele dagen. Doch niemand kan staande houden, dat de verdediger van Luik en Namen er beter aan toe geweest zou zijn, indien hij den steun der forten *niet* had gehad. Integendeel! Hadden de Belgen een voldoende groot, mobiel leger bezeten, dan zouden de dubbele bruggenhoofden van Luik en Namen een machtigen trekpleister gevormd hebben om dat leger voorwaarts te leiden naar de Maas, die aangewezen verdedigingslijn, en zouden zij hier een paar hoogst waardevolle steunpunten gevonden hebben. Wat Antwerpen betreft, hier is de verdediging ten deele verlamd door soortgelijke omstandigheden als te Luik, vooral te Namen gegolden hadden; bovendien kon en wilde het Belgische krijgsbestuur de vesting niet tot het *uiterste* verdedigen, omdat aansluiting van het veldleger bij het algemeene front onder de bestaande omstandigheden het voornaamste was en de bezetting door de excentrische ligging der vesting op tweeërlei wijze met afsnijding bedreigd werd. Iets dergelijks is ten aanzien van onze Liniën en Stellingen vrijwel ondenkbaar. In elk geval heeft de verdediging van de Scheide met de Stelling van Antwerpen een rustphase in den bewegingsstrijd in België gevormd; de verdediger won tijd, wat voor hem van hooge waarde was.

Ten slotte de Yserervaring. Hier dient in het oog gehouden te worden, dat het gezuiverde, wel is waar zeer vermoeide, doch in den krijg geharde en ervaren Belgische leger, weldra

gesteund door $1\frac{1}{2}$ divisie Franschen en derhalve minstens $7\frac{1}{2}$ divisie sterk, tot tegenstander kreeg een voor nagenoeg de helft pas op het oorlogstooneel gebracht, oppervlakkig geoefend, weinig hecht leger, dat zijn eerste oorlogsdaden verrichten moest en hier nauwelijks 5 divisien telde. Hoogstwaarschijnlijk hadden de Verbondenen hier de numerieke meerderheid; bovendien genoten zij alle voordeelen van den bodem (geheel vlak en uitermate doorsneden) en van de onderwaterzettingen; op den uitersten vleugel ook de hulp van een Engelsch-Fransch flotille op de Noordzee. Aan den Yser waren derhalve alle omstandigheden ten gunste van den verdediger. De Verbondenen zouden er uit den aard der zaak nog sterker hebben gestaan, indien Dixmuiden en Nieuwpoort versterkt geweest waren. En omgekeerd is het wel zeker, dat de uitslag van den strijd een geheel andere geweest zou zijn, indien de Yser bij Luik had gelegen en hier begin Augustus het niet sterke, slecht geoefende en gedisciplineerde ¹⁾, weinig hecht georganiseerde, jonge Belgische leger een groote overmacht van eerste-klasse Deutsche legerkorpsen had moeten tegenhouden.

Nu het algemeene Fransche front, waar de strijd ten slotte doodliep en op vele gedeelten in jaren niet meer in beweging kwam, ofschoon daar doorgaans geen enkel duurzaam verdedigingswerk voorkwam. Het is duidelijk, dat er op een zeker oogenblik, wanneer de aanvaller zeer groote verliezen geleden en zich als het ware doodgelopen heeft, een evenwichtstoestand intreedt; als gevolg van de vernietigende uitwerking der moderne vuurwapenen is het dan voor den aanvaller doorgaans hoogst bezwaarlijk om den strijd zijn bewegelijk karakter te hergeven: het front verstijft en de verdediger heeft zijn naaste doel bereikt. Het is nu maar de vraag, *wanneer* dit gebeurt. In 1787 — eenig voorbeeld van den zuiveren oewegingsoorlog op ons grondgebied — was de strijd in 19 dagen uit. In 1914 ving de algemeene voorwaartsche beweging der W. Deutsche legers 18 Aug. aan:

¹⁾ Men leze in dit opzicht de opzienbarende mededeelingen in een brochure van Luitenant-Generaal Ridder de Selliers de Moranville, die in 1914 Chef van den Generalen Staf van het Belgische leger was.

reeds op 24 Aug. was de Z. Belgische grens bereikt, dat land derhalve in juist ééne week feitelijk onder den voet geloopt. Later — toen de Duitschers dat noodig vonden — volgde het schoonvegen van de provinciën Antwerpen en de beide Vlaanderen, wat binnen 3 weken plaats vond. De strijd verstijfde andermaal aan den Yser, nog juist in den uitersten uithoek van België. Zóó zou het ook Nederland kunnen gaan, indien wij den steun van duurzame versterkingen misten. Al zal door den steun van bodemgesteldheid en water de verdediging bij ons langer gerekt kunnen worden dan in België, toch is — in verband met onze korte terugtochtslijnen — het geval denkbaar, dat wij bij een krachtigen aanval uit het Oosten den strijd zouden *moeten* aannemen met den rug naar de Noordzeekust gedrongen, of, bij een aanval uit het Z. na gelukte landing in Holland, in de N. punt van Noord Holland teruggedrongen, dat wij de beslissing niet langer zouden kunnen verschuiven, hoe gaarne wij ook wilden.

Mijne Heeren, ik kom tot de conclusie, dat de ervaringen van den jongsten oorlog, óók die in België en aan den Yser, allerminst pleiten tegen een vestingstelsel. Generaal BLUME, een strateeg, opgeleid in de school van „Krieg führen heisst angreifen”, schreef eenmaal: „Wer wollte hiernach die hohe Bedeutung verkennen, welche ein zweckmässig angelegtes Befestigungssystem für die Landesvertheidigung hat. Richtig benutzt, vermag es die Thätigkeit der beweglichen Streitkräfte in der mannigfaltigsten Weise wirksam zu unterstützen” ¹⁾. Zeer zeker geldt dit ook thans nog voor een klein land. *Het kan eenvoudig niet buiten een vestingstelsel.*

Actueel is dus de vraag: Wat te voltooien en hoe?

Inleider stelt hier zeer terecht de inundatiemiddelen op den voorgrond; aan den Yser is voor de zooveelste maal het groote nut van onderwaterzetting gebleken, doch ook de noodzakelijkheid voor den verdediger om ze in vreedstijd behoorlijk voor te bereiden, vooral zijn inundatiesluizen in orde te hebben. Men moet hierbij ter harte nemen, wat STIELTJES reeds in zijn militaire studiën duidelijk uiteen-

¹⁾ Strategie. Eine Studie, Bl. 259.

zette, en rekenen op *lage* rivierstanden. Dan zijn diepesluizen veel voordeeliger dan breede en dus te verkiezen. Doch overigens verschil ik in dezen volkomen met Inleider, wat de urgentie der onderdeelen betreft. Ik ben van meening dat men rustig den draad weer moet opvatten, waar men dien in 1914 heeft laten glippen. De Stelling van Amsterdam was bijna voltooid; toen zijn de kustversterkingen weer onderhanden genomen, waaraan de laatste tientallen jaren bijna niets was gedaan. Deze laatste weer te moderniseeren is dus geen luxe. En deze beide onderdeelen verdienen den voorrang boven de N. H. W. welke Inleider voorstelt.

Mijne Heeren, ik zou dus nu weer gewoon willen doorgaan en ten eerste de Stelling van Amsterdam willen afwerken, welke bijna is voltooid. Hier is het door den aard van het terrein vrijwel uitgesloten, dat een aanvaller met veel van het zwaarste geschut komt. M.a.w. de duurzame, vrij moderne betonforten, alle in het echte polderland gelegen en dus niet te omgaan, behouden hun waarde nagenoeg volkomen. Goed verdedigd, beheerschen zij de land- en water-accessen volledig, voorkomen dus een overrompelenden aanval op de Stelling, schenken den verdediger tijd om de verdediging van het tusschenterrein te organiseeren, en beletten den aanvaller om van een plaatselijk succes gebruik te maken, kleine, doorgedrongen afdeelingen door het nazenden van reserves snel te steunen. Aan één front is hier sedert onheugelijke tijden nagenoeg niets gedaan, n.l. aan het Z.O. front, dat van Weesp—Muiden. Hier raken Vesting Holland en centraal reduit aan elkaar, en kan men derhalve nooit *te* sterk zijn. Volkomen terecht noemde de Mem. v. Toelichting der Vestingwet van 1873 dit front „exceptioneel belangrijk”. Hoe komt het nu, M. H., dat van de vele tientallen millioenen, in de laatste halve eeuw aan ons vestingstelsel besteed, er nagenoeg niets op dit zoo hoogst belangrijke front terecht gekomen is? De Nederlanders groeven eerst het kanaal van Holland op zijn langst (Nieuwediep) en daarna dat van Holland op zijn smalst (IJmuiden). Zóó hebben ze óók ten opzichte van de Stelling van Amsterdam gedaan. In Noord-Holland, waar nooit een aanvaller snel, in grooten

getale en met veel zwaar geschut kan komen, werden vele moderne forten gebouwd, doch een der twee hoofdtoegangs-wegen tot Amsterdam, dien uit het Zuid-Oosten, liet men open. Hier kan het front nooit té sterk zijn. Naarden zou ik daarom willen behouden ¹⁾, doch niet als vesting, doch uitsluitend front naar het N.-O., O. en Z.-O. M.a.w. de Westzijde kan open zijn; ruime toegangen aan deze zijde acht ik zelfs een voordeel voor snelle ondersteuning en snelle ontruiming der nu te enge vesting. Achter Naarden als vóórstelling is een doorgaande verdedigingslijn Uitermeer-Muiderberg, tevens waterkeering, noodzakelijk. Als linker-vleugelsteunpunt dezer linie vindt men den hoogst belangrijken, uitgestrekten, de omgeving beheerschenden Muiderberg. Hier vindt men bij uitzondering, wat men in ons polderland bijna nergens vindt: zand en hout (camouflage). Men kan er zooveel troepen en geschut gedekt opstellen als men wil; een fort Coehoorn acht ik er dus niet noodig, betonstanden voor mitrailleurs, beton-onderkomens voor troepen en reserves voldoende.

Nagegaan zal moeten worden of ten slotte wellicht aan het front Muiden-Weesp nog iets te doen valt, al kan men hier reeds een breeden waterplas vóór zich stellen. Over dit front voert de kortste en aangewezen operatielijn uit het Oosten naar de Stelling van Amsterdam. Daarom hier liever drie liniën dan één. Doch nooit moet men permanente vleugels aan de Stelling van Amsterdam bouwen. Er moeten zijn levende vleugels, d. w. z. zoo noodig het gros onzer levende strijdkrachten in de duinen. In verband met den tijd verwijs ik ten dezen naar mijne argumenten, aangevoerd in mijn werk nopens de Stelling van Amsterdam.

In de tweede plaats de kust, welke in 1913 onderhanden werd genomen. Daar onze zeegaten niet dieper worden en het charter der te verwachten schepen dus constant blijft, zullen de offers meevallen en niet spoedig opnieuw gebracht behoeven te worden. Daar hadden wij *Kijkduin* en *Vlissingen* onderhanden. De moderniseering van de Stelling van den

¹⁾ Zie de Aanteekening nopens de beteekenis van Naarden aan het slot van den 2^{en} druk van mijn werk omtrent de Stelling van Amsterdam.

Helder dient in de beraamde lijn te worden afgewerkt en het fort bij Vlissingen, waarvoor reeds zeer veel geld is uitgegeven, voltooid te worden. Gezien de beteekenis der Wester-Schelde in internationaal opzicht is het een politieke en militaire daad, wanneer wij reeds in vreedestijd de hand leggen op den mond van dit belangrijk water.

Als gevolg van het Duitsche optreden aan de Belgische kust (1914—1918) is er thans een strooming om zwaar kustgeschut in verspreide opstellingen buiten de forten te plaatsen. Dit tirailleeren met zwaar geschut heeft intusschen ook zijn nadeelen; wij zullen voorzichtig moeten zijn met dit beginsel te aanvaarden. De Duitschers hebben met behulp van veel zwaar geschut en massa's marinetroepen elke poging tot landen voorkomen. Mijne Heeren, zóó is bij ons de toestand niet. Kan men binnen de enceinte der Stelling van den Helder vrij veilig met zwaar kustgeschut tirailleeren, bij Vlissingen ligt de zaak anders. Men zal daar dan al spoedig tot een versterkt eiland Walcheren moeten komen, d. i. een vleugelsteunpunt buiten de Vesting Holland, zooals den Helder er op den anderen vleugel van onze Noordzeekust een is binnen die Vesting. Daarbij bedenken men, dat het groote gevaar voor kustverdedigingswerken steeds aan de landzijde placht te liggen, dat verspreide opstellingen veel troepen voor bewaking zullen binden, dat het zware geschut moeilijk verplaatsbaar is, tenzij geplaatst op spoorwegaffuiten en dat het ook dan nog door verrassende aanvallen gemakkelijk is af te snijden (vernieling van den kustspoorweg).

Verder hebben we *IJmuiden*. In 1893 noemde Generaal DEN BEER POORTUGAEL dit „het allergewichtigste punt van onze kustversterkingen, want vandaar verkrijgt de vijand rechtstreeks toegang uit zee tot de Stelling van Amsterdam.” Hier vinden wij de tweede plaats, waarop ik zoo straks zinspeelde en waar, door de geringe diepte van ons land, omtrek der Vesting Holland en dien van ons centraal reduit elkaar schier raken: voor een vijand een aangewezen aanvalfront, voor ons een plaats, waar wij, als op het front Weesp-Muiden, zoo sterk mogelijk moeten zijn. Genoemde Generaal

zeide hier ter plaatse in 1893: „Het schijnt vreemd, dat hier op zulk een gewichtig punt, niet meer en zwaarder kanonnen staan.” Commentaar overbodig. Dit punt wint in beteekenis, naarmate het Noordzeekanaal en de sluizen grooter worden. De positie alhier ligt op den omtrek der Vesting Holland en maakt een onderdeel uit van haar Westfront.

Hoek van Holland is al van weinig minder belang, omdat het den toegang tot Rotterdam vormt en de basis vormt voor een vijand, die in Zuid-Holland is geland. Generaal DEN BEER POORTUGAEL vond in 1892 ook hier den toestand niet voldoende.

Deze beide posities zullen dus na 30 jaar *zeker* voorziening eischen.

De N. H. W., Mijne Heeren, de eenige stelling door Inleider in punt 9 genoemd, zou ik, juist in tegenstelling met hem, willen laten liggen, hoe belangrijk zij ook is. Haar werken mogen verouderd zijn, zij bezitten *voor den aanvang* nog waarde door hun bomvrije ruimten en stormvrijheid, en schenken daardoor den tijd om de verdediging van het tusschenterrein verder te organiseeren. Tijdens de mobilisatie is er onder de energieke leiding van den vorigen Liniecommandant heel wat verricht tot betere verdediging van dit tusschenterrein. Het is ondenkbaar, dat een aanvaller — en dat zou dan het afgetakelde Duitschland zijn — onmiddellijk voor de N. H. W. staat met een groote macht van het zwaarste geschut. Wordt onze grensdekking verder verbeterd en aan den Gelderschen IJssel onder slechts eenigszins gunstige omstandigheden een tijdelijke weerstand geboden, dan acht ik de N. H. W. voldoende beveiligd, mits hare inundatiemiddelen weer eens grondig bekeken worden.

In strijd met Inleider acht ik het noodig om de Kringenwet te herzien; na wat ik daarover een paar jaar geleden hier zeide, zal ik erover zwijgen.

Ten slotte, mijne Heeren, een enkel woord over de levende strijdkrachten. Een vestingstelsel, uit doode weermiddelen bestaande, is op zich zelf dood; de levende strijdkrachten moeten het kracht en bezieling geven. Dus moeten er ten eerste zijn een voldoende aantal bezettingstroepen *in den*

aanvang; is het ergste gevaar voor het hart des lands voorbij, dan moet een deel dezer bezettingstroepen, tot hoogere verbanden samengevat, bij het veldleger ingedeeld worden. De bezettingstroepen moeten zijn van goed gehalte. De infanterie van het leger heeft men hier door landweer vervangen; men schijnt het nu ook met de artillerie te willen doen. Het heeft mij verwonderd, dat Inleider niet met een enkel woord gesproken heeft over de voorgenomen afschaffing der vesting-artillerie in de kerntroepen; naar mijn gevoelen is dat zeer te ontraden en zouden, behalve het 4^e, ook het 1^e en 2^e Regiment Vesting-Artillerie, wellicht wat verkleind, behouden dienen te blijven.

Ten tweede moet er zijn een goede vredesvoorbereiding. Zij omvat:

a. een goede commando-regeling. Hier ga ik tot zekere hoogte mede met wat Kolonel HUIZER zeide, doch wanneer men de voornaamste Waddengaten tot de Stelling van den Helder rekent en voor eenige locale marine op de Zuiderzee zorgt, gesteund door bewapende motorbooten, acht ik het beschouwen van een vierde of Zuiderzee-front van de Vesting Holland overbodig. Zij heeft dan 3 fronten, n.l. een O.-, een W.- en een Zuidfront. In strijd met Kolonel HUIZER's opvatting wensch ik de staven voor die 3 fronten reeds in vreedstijd voldoende georganiseerd te zien; van concentratie in één groot z.g. Vestingbureau te 's-Gravenhage verwacht ik overlading van werk, te groote centralisatie, gemis aan voldoende plaatselijke bekendheid en vredesvoorbereiding, daardoor onvoldoende behartiging van de verdedigingsbelangen der *enkele* stellingen. Mijn desideratum wordt thans alleen ten aanzien van de N. H. W. vervuld.

Onze Hollandsche vastelandskust is een tweede frontier der Vesting Holland, dus verdedigingslijn. Hier dient men bij uitstek paraat te zijn; zij kan van den eersten tot den laatsten dag van een oorlog blootstaan aan kleine aanslagen en aanvallen. Om deze te keeren (*kustbewaking*) is geen groote, mobiele macht noodig; in hoofdzaak kan worden volstaan met een aantal losse landweerbataljons, veel mitrailleurs en wat mobiele vesting-artillerie. Stelt men

deze troepen in oorlogstijd hier niet *blijvend* beschikbaar. dan zal er onder den drang der omstandigheden een Divisie moeten blijven en wordt onze mobiele macht al dadelijk met $\frac{1}{4}$ verzwakt. Voor de voorbereiding van een landing in grooten stijl heeft een aanvaller tijd noodig; wij zullen gewaarschuwd zijn; de O. L. Z. moet dan een bepaalde macht voor de *kustverdediging* ter beschikking stellen. In verband met het bijzonder karakter van deze verdedigingslijn wensch ik dus, dat er een voorloopig commandant voor de kustbewaking aangewezen worde met de noodige troepen; of die commandant is een actief dan wel een reserve-opperofficier laat mij voor het oogenblik koud, doch de man moet er zijn en zijn Staf moet er zijn. Die commandant regelt de geheele kustbewaking en bereidt een kustverdediging voor; zijn gezag moet zich uitstrekken over onze geheele vastelandskust buiten onze stellinggebieden, derhalve ook over de positie IJmuiden. Dreigt nu een landing in grooten stijl, dan wordt, op geheel overeenkomstige wijze als bij elke andere permanente stelling, de voorloopige bezetting door den O. L. Z. opgevoerd tot een definitieve of versterkte bezetting en vindt een analoge commandoregeling plaats als in andere stellingen onder overeenkomstige omstandigheden. Definitief commandant van de kust wordt nu de commandant der divisiegroep, wellicht zelfs de C.V.; het kan ook zijn, dat de voorloopige commandant het bevel behoudt, voornamelijk, indien geen troepen van het veldleger ter beschikking komen. De O. L. Z. moet altijd het overzicht van het geheel houden en mag derhalve nimmer het bevel over één front op zich nemen.

Het derde frontier der Vesting Holland is dat van Hellevoet tot Gorinchem (Haringvliet en Hollandsch Diep). Ik zou den tegenwoordigen commandant der Stelling Willemstad c.a. met het bevel, d.i. de voorbereiding der verdediging van dit *geheele* front belast willen zien;

b. een behoorlijke organisatie van de staven (beteekenis van volledige, goed bijgehouden z.g. Bezettingsstaten);

c. goede memoriën van verdediging, welke geregeld door de betrokken stellingstaven bijgehouden worden, volgens

de moderne begrippen en op gezette tijden in handen kómen van de voornaamste onder-commandanten;

d. kaderoefeningen van de groepsstaven om het andere jaar;

e. geregelde oefeningen der troepen, welke deel van de bezetting uitmaken, in de betrokken groepen. Iedereen moet bij mobilisatie georiënteerd zijn in het terrein van zijn werkzaamheid. Daarom de vesting-artillerie, voor een groep bestemd, jaarlijks 1 à 2 maanden in de groep te oefenen en de herhalingsoefeningen der groepsbezettingen bijna uitsluitend in de betrokken groepen te houden. De beteekenis van een en ander is, voor zoo ver nog noodig, gedurende de mobilisatie duidelijk aan het licht getreden.

Mijne Heeren. Ik wil het in verband met den tijd hierbij laten. Ik eindig met wat ik in den aanvang zijde: *een sober ingericht, doelmatig aangelegd, goed gebruikt vestingstelsel is voor Nederland onmisbaar*. Ook voor een klein land zijn de levende strijdkrachten nummer één; doch al zeer spoedig daarna komt als nummer twee het vestingstelsel. Moge dit dus weldra, in het belang van onzelslandsverdediging, weder onderhanden genomen, en dan voltooid worden.

De Voorzitter: Ik geef thans het woord aan den inleider ter beantwoording van de debaters.

De heer Best: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb getracht het zeer omvangrijke onderwerp mijner voordracht in zoo klein mogelijk bestek samen te vatten. In hoeverre ik daarin geslaagd ben, laat ik aan het oordeel van de vergadering over, doch ik moet erop wijzen, dat bij het streven om in weinig woorden veel te zeggen verschillende zaken, welke ten nauwste verband houden met ons vestingstelsel, slechts zeer vluchtig konden worden behandeld. Het uitvoerige debat, dat op mijn rede is gevolgd, vormt echter tot op zekere hoogte een welkome aanvulling op het door mij gesprokene.

Met het oog op het vergevorderde uur zie ik ervan af —

en ik meen daarbij te handelen in den geest der aanwezigen — om alle verschilpunten aan een nadere beschouwing te onderwerpen, doch zal mij slechts bepalen tot het voorname.

Met den heer BELZER ben ik van meening, dat het treffen in vreedstijd van meerdere verdedigingsmaatregelen dan ik aangaf, hoogst gewenscht is. Intusschen geloof ik, dat men goed zal doen zich voorshands te beperken tot de verkrijging van het uiterst toelaatbare minimum, daarna kan men verder zien.

Over het juiste beloop van de hoofdverdedigingslijn der N. H. W. heb ik mij niet uitgelaten; beschouwt men de forten als toekomstige mitrailleurnesten of als kernen daarvoor, dan heeft de oude definitie van de hoofdverdedigingslijn hare beteekenis verloren, want deze nesten liggen verspreid tusschen of in de opvolgende weerstandslijnen der voorste stelling.

Naarmate de gereedheid der duurzame stellingen bij uitgekomen oorlog grooter moet zijn, dient het treffen van voorbereidende maatregelen voor het stellen der onderwaterzettingen alsmede dit stellen zelve, te worden vervroegd.

Het door den heer HUIZER gesprokene vormt eigenlijk een op zich zelf staande voordracht, die deels parallel loopt met hetgeen ik in het midden bracht, deels een aanvulling daarop geeft en voor het overige van een tegenovergesteld gevoelen doet blijken. Ik ben hem daarvoor dank verschuldigd, want, zooals ik reeds zeide, de toegemeten tijd veroorloofde mij niet op verschillende, belangrijke aangelegenheden zóó diep in te gaan als wel wenschelijk scheen.

Dit betreft o.a. het vraagstuk van de personeelvoorziening, d.i. van de sterkte en hoedanigheid van de bezettingstroepen en van het veldleger. Ik bepaalde mij er slechts toe, te spreken van de noodzakelijkheid om de uitgaven voor het vestingstelsel tot het uiterste te beperken, opdat in de eerste plaats rekening zou kunnen worden gehouden met de groote nooden van de levende strijdkrachten. Ik ben het dus geheel eens met den heer HUIZER en ook met de heeren MERENS en SCHARROO voor zoover hun betoog ten

doel had de belangrijkheid aan te toonen van een veldleger van behoorlijke sterkte en hoedanigheid, want zonder dat is een hardnekkige verdediging van de Vesting Holland niet wel denkbaar. De bezettingstroepen en de bewapening en uitrusting der stellingen zijn daarvoor geheel onvoldoende en zullen dit voorshands ook wel blijven; zij verschaffen slechts een betrekkelijke veiligheid, n.l. tegen weinig ernstige aanslagen. Tusschen het optreden van het veldleger en de verdediging van het hart des lands denk ik mij een inniger verband dan door sommige sprekers o. a. de heer MERENS wordt aangenomen. Zoowel met als zonder geslaagden Volkenbond wordt neutraliteitshandhaving op de wijze, zooals men zich die in en vóór 1914 placht voor te stellen, steeds minder waarschijnlijk en moeilijker uitvoerbaar. Onwaarschijnlijker uit overwegingen van internationaal-politieke aard; moeilijker uitvoerbaar met het oog op den zeer grooten achterstand bij onze levende strijdkrachten op het gebied van oorlogsgereedheid, sterkte, geoefendheid en vooral van uitrusting aan technische strijdmiddelen, als artillerie, vliegtuigen, stikgassen, tanks, enz., enz. Vermindering van dien achterstand kan men zich voorshands, in verband met binnenlandsche politieke toestanden, slechts heel geleidelijk denken; het tempo wordt in hooge mate beheerscht door de gelden, welke voor dit doel beschikbaar worden gesteld.

De heer HUIZER oordeelt, dat de forten als steunpunten hebben afgedaan, aangezien hunne ligging bekend is en zij zich over het algemeen goed afteekenen voor den vijand.

Daar staat tegenover, dat alles wat in vreedetijd buiten de forten wordt aangelegd eveneens van algemeene bekendheid zal worden en in ieder geval bij uitgebroken oorlog spoedig op 's vijands gevoelige plaat zal zijn vastgelegd. Daar komt nog bij, dat voorloopig, om der kosten wille, niet aan aankoop van gronden buiten de emplacements der forten kan worden gedacht. Bouwt men kleine gedekte mitrailleurstanden, welke voldoen aan de bij Verdun gebleken eischen van bomvrijheid, zoodat zij bestand zijn tegen voortgezet vuur uit zwaar worpgeschut, en draagt men daarbij

zorg, dat bouw en ligging onregelmatig zijn, alsmede voor doelmatige camouflage, dan zie ik er niet alleen geen bezwaar in om de forten als steunpunten in de nieuwere beteekenis te behouden, doch geef aan dat gebruik zelfs de voorkeur. De forten toch, liggen op de tactisch meest gewichtige en gunstigste plaatsen en bezitten door de omliggende, natte grachten reeds een groot afstootend vermogen, dat elders zou worden gemist.

Niet duidelijk is mij, waarom de heer HUIZER geen bezwaar heeft tegen de opstelling op de forten van flankerend geschut, doch wel tegen de plaatsing aldaar van mitrailleurs, tenzij deze laatste gedacht zijn in open opstelling. Een dusdanig gebruik is echter bij een duurzaam versterkte stelling geheel uit den tijd. Het denkbeeld om een onderzoek te doen instellen naar de mogelijkheid om een zoodanig beloop van de N. H. W. te verkrijgen, dat de bredere accessen kunnen worden ontgaan, bevat voor mij weinig aantrekkelijks. Gesteld al, dat een beloop zou kunnen worden gevonden, waarbij gedeelten van de bestaande linie slechts over geringe afstanden moeten worden verplaatst, zonder dat het algemeen tracé te ongunstig wordt voor de verdediging, dan zou ik toch niet dan in de uiterste noodzaak afstand willen doen van de bestaande gelegenheid tot het doen van offensieve ondernemingen uit de N. H. W. Alleen voor het geval ons leger zóó minderwaardig zou worden, dat daaraan zelfs het vasthouden van eenige duurzaam versterkte accessen niet met gerustheid kan worden toevertrouwd, zou noodgedwongen tot de toepassing van het door den heer H. aanbevolen middel moeten worden omgezien. Laat ons hopen, dat dit noodlottige tijdstip nimmer zal aanbreken!

Voor de opheffing van buiten de Vesting-Holland gelegen verouderde stellingen en werken kan ik alleen iets gevoelen, wanneer de landsverdediging daarmee op de een of andere manier is gebaat. De vrees, dat zij op het veldleger een noodlottige aantrekkingskracht kunnen oefenen, mag n.m.m. bij de beoordeeling van de waarde, welke zij eventueel voor de landsverdediging kunnen hebben, geen gewicht in de schaal leggen, want evenals van alle andere strijdmiddelen

moet van die stellingen en werken een oordeelkundig gebruik worden gemaakt. Waar zou het heen gaan, als men zich bij aangelegenheden als de onderwerpelijke, liet leiden door overwegingen, welke hun oorsprong vinden in mogelijke tekortkomingen van de hoogere bevelvoering!

In tegenstelling met den heer H. wensch ik de stellingen van Hellevoetsluis en van Willemstad geheel te behouden, zoolang daarvoor niets beters in de plaats komt. De gronden, waarop spr. zijne meening vestigt, zijn mij niet bekend, althans vermocht ik, staande de vergadering, niet snel genoeg te onderkennen om daarover in een vruchtbare gedachtenwisseling te treden. Alleen wil ik nog opmerken, dat, zooals de toestand nu is, beide stellingen een afgerond geheel vormen, berustend op logische grondslagen. Laat men echter deelen dier stellingen vervallen, zonder daarvoor iets anders in de plaats te stellen, dan wordt inbreuk gemaakt op de beginselen, volgens welke de verdediging in haar geheel moet worden gevoerd.

Wat 's heeren H's betoog aangaat nopens de bevelvoering over de linie en stellingen, doe ik opmerken, dat het denkbeeld om „frontieren” en „frontiercommandanten” in te stellen niet veel nieuws bevat. Immers ook thans wordt beschikt over een commandant voor het O. frontier, n.l. den Ct. der N. H. W., terwijl de verdedigingsbelangen van het W. frontier worden behartigd door den aangewezen Ct. voor de verdediging van het betrokken kustfront. Het in vreedstijd stellen van het Z. frontier onder éénhoofdig bevel zal in de praktijk weinig verschil opleveren met den thans bestaanden toestand. De oprichting van een afzonderlijk commando of bureau-Vesting-Holland acht ik overbodig en in strijd met het streven naar een gepaste bezuiniging op de vredesuitgaven voor de defensie. De bestaande regeling, waarbij de Chef van den Generalen Staf zorg draagt, dat de verdedigingsbelangen der onderscheidene stellingen in verband met elkander worden gediend met inachtneming van de bijzondere beteekenis van iedere stelling afzonderlijk, werkt, voor zoover mij bekend, alleszins bevredigend.

Intusschen acht ik met spr. een eenvoudiger regeling van

de bevelvoering voor het geval het veldleger of deelen daarvan aan de verdediging der duurzame stellingen moeten deelnemen, zeer gewenscht.

De heer SCHARROO schuift mij een uitspraak in de schoenen, welke ik gezegd, noch bedoeld kan hebben, n.l. dat het zwaartepunt der landsverdediging moet worden overgebracht naar het vestingstelsel. Blijkbaar vereenzelvigt hij die uitspraak met hetgeen ik zeide omtrent de verhoogde beteekenis, welke ons vestingstelsel verkrijgt door de totstandkoming van den Volkenbond, door hetgeen de oorlog leerde en door de waarde van ons leger in de naaste toekomst.

Echter zeer ten onrechte!

Sprekers argumenten en ook die van den heer VAN HENGEL ten gunste van de handhaving der stelling van de Monden der Maas en der Schelde kunnen geen wijziging brengen in mijne zienswijze daaromtrent. Bij de beoordeeling van deze zaak moet men vooral niet uit het oog verliezen, dathandhaving van de neutraliteit met groote middelen *ter plaatse waar zij geschonden wordt*, niet steeds mogelijk of noodzakelijk zal zijn. Verschillende omstandigheden, m.n. de krachtsverhouding, de strategische positie en de geografische gesteldheid van het bedreigde gebied, kunnen dit zelfs hoogst ongewenscht maken en doen besluiten het beoogde doel langs indirecten weg na te streven. Ofschoon de eigenaardige gesteldheid van het Zeeuwsche stroomengebied weinig gunstig is voor het bieden van plaatselijken afweer, bestaat nochtans de mogelijkheid, dat de beide thans nog onbebende factoren: krachtsverhouding en strategische ligging van dien aard zullen zijn, dat tot dien afweer besloten wordt. Terloops wees ik daarop reeds. Maar dit sluit geenszins de noodzakelijkheid in om nu reeds krachten of middelen van beteekenis aan dit landsgedeelte te binden, want dan zou men feitelijk vooruitloopen op beslissingen, die eerst later genomen kunnen en moeten worden.

Bestaat eenmaal een Stelling Zeeland, dan trekt deze onvermijdelijk strijdkrachten tot zich, zoo niet in vreedstijd, dan toch bij dreigend oorlogsgevaar. Voor het geval hunne

aanwezigheid daar inderdaad noodig zou blijken, wil ik gaarne toegeven, dat zulks voordeel kan opleveren; maar daar staat tegenover, dat het terugnemen van strijdkrachten uit een bedreigd landsgedeelte — hetgeen, zooals ik aangaf, geboden zou kunnen zijn — van zuiver technisch en psychologisch standpunt bezien een uiterst moeilijke en gevaarlijke handeling is.

Voor machtsvertoon is het naar mijne meening voldoende, wanneer het binnenvaren van vreemde oorlogsvaartuigen langs de Westerschelde te allen tijde kan worden belemmerd door een zware kustbatterij bij Vlissingen in vereeniging met maritieme strijdkrachten ter plaatse. Voor de samenwerking tusschen beide machtsmiddelen wordt echter geen afzonderlijk stellingcommando vereischt.

Ten slotte merk ik in dit verband nog op, dat de gronden, waarop destijds de Regeering meende tot de oprichting van een Stellingcommando in Zeeland te moeten overgaan, niet ongewijzigd van toepassing kunnen worden verklaard op den huidigen toestand. Doch afgescheiden hiervan, meen ik ernstig te moeten betwijfelen of het voor de bereiking van het toen beoogde doel wel noodzakelijk of gewenscht was een *duurzame* stelling in het leven te roepen buiten verband met een gecentraliseerd stelsel van verdediging.

De heer S. stelt mij de vraag, wat ik na de in den laatsten oorlog opgedane ervaringen nog van een verouderd spervolk als Pannerden verwacht. Niet, wat de bouwers van dit fort er destijds van verwachtten; maar wel, dat het ook nu nog een hinderlijke sta-in-den-weg kan zijn voor een onstuimig binnendringenden vijand. Immers het noodzaakt hem tot een tijdroovende krachtontwikkeling, d. i. tot het n stelling brengen van werkdadig geschut. Ik erken, dat de aldus verkregen tijdwinst wellicht slechts van korten duur zal zijn, doch dit doet geen afbreuk aan het beginsel om 's vijands opmarsch naar het hart des lands met alle middelen, welke daarvoor beschikbaar kunnen worden gesteld, zooveel mogelijk te vertragen. Eén dier middelen is een sterke, goed georganiseerde grensbeveiliging en daarbij kan het fort Pannerden een krachtigen ruggesteun

geven aan ter plaatse opgestelde afdeelingen van het leger of van den vrijwilligen landstorm. Tot goed begrip van de rol, welke het fort daarbij heeft te vervullen, zou, indien zich daartegen geen andere overwegingen verzetten, m.i. bepaald kunnen worden, dat de bezetting zich gerechtigd kan achten het fort te ontruimen, zoodra het wordt beschoten uit zwaar worpgeschut.

Er is voorts gesproken van een elastisch optreden van het veldleger en van een elastisch gebruik van stellingen. In de aanname, dat, bij een strijd van Oost tegen West, de betrokken groote mogendheden uit eigen belang Nederland krachtadig steun zullen verleenen, wanneer ons land met een van beiden in oorlog geraakt, zou dan, als ik goed begrepen heb, het veldleger niet opgesloten mogen worden in permanente stellingen achter beton en ijzer. Daargelaten of op redelijke gronden mag worden vertrouwd op tijdige tehulpkoming van één der groote mogendheden — de ervaringen uit den wereldoorlog geven aanleiding tot andere gedachten — moet ik verzet aantekenen tegen het streven, dat zich den laatsten tijd openbaart om de eenvoudigste grondbeginselen van de oorlogvoering onder andere benamingen als iets geheel nieuws, als eigenaardige kenmerken van den jongsten oorlog, ingang te doen vinden. Dit is geheel overbodig, werkt verwarrend en dient derhalve te worden nagelaten. Door alle eeuwen heen gold als het A, B, C van de krijgskunst, dat zij zich moet aanpassen aan de bijzondere omstandigheden, waaronder een oorlog wordt gevoerd; m. a. w. een goede strategie houdt rekening met alle factoren, welke van invloed zijn of kunnen zijn op de bereiking van het einddoel en is dus van huis uit elastisch, in elk opzicht. Daaruit volgt dan vanzelf de noodzakelijkheid van een soepel gebruik van ieder strijdmiddel afzonderlijk.

Behalve het reeds genoemde, bestaat tusschen den heer MERENS en mij nog verschil van inzicht omtrent de juiste Oostelijke begrenzing van de Vesting-Holland. Hij wil de Oude, ik de Nieuwe Hollandsche Waterlinie. De voor- en nadeelen woog ik tegen elkander op en kwam tot het besluit, dat

aan laatstgenoemde linie verre de voorkeur moet worden gegeven. Behalve de door den heer M. en mij naar voren gebrachte nadeelen, kleven aan de O. H. W. of aan eene linie met ongeveer hetzelfde beloop nog de volgende bezwaren, die niet te licht mogen worden geteld.

1. Op verschillende plaatsen treft men zeer zwakke waterkeeringen aan eigen zijde aan. Dijkjes met een kruinbreedte van ± 1.20 M. en een hoogte van ± 0.20 M. boven het inundatiepeil zijn geen zeldzaamheid en zouden dus reeds in vreedestijd verzwwaard moeten worden.

2. De meeste inlaatmiddelen bevinden zich aan 's vijands zijde.

3. De gelegenheid voor troepenlegering is aanmerkelijk slechter dan bij de N. H. W.

Ik ben het volmaakt eens, dat met de beschieting van Amsterdam en Rotterdam de verdediging van de Vesting-Holland niet staat of valt, maar dat neemt toch niet weg, dat deze gewichtige bevolkingscentra niet meer mogen worden blootgesteld aan een bombardement dan strikt noodzakelijk is.

Eindelijk zou ik er nog op willen wijzen, dat de sterkte van het veldleger, die de heer MERENS (en ook ik) zoo hoog mogelijk wenscht te zien opgevoerd, niet zoozeer wordt beheerscht door de sterkte van de strijdmacht, die als veiligheidsbezetting in de stellingen achterblijft (in beginsel troepen van geringer gehalte) dan wel door het aantal geoefende manschappen, dat *onmiddellijk* tegenover den vijand kan worden gebracht en door de beschikbare hoeveelheid artillerie en verdere technische hulpwapens en -diensten.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, nog een enkel woord naar aanleiding van het gesprokene door den heer VAN DAM VAN ISSELT. Diens meening, dat het lot van Nederland bezegeld wordt door het lot, dat Amsterdam bij een volgenden oorlog zal treffen, kan ik niet deelen. Ik geloof, dat de heer v. D. v. I. mij bij nader inzien toch zal moeten toegeven, dat, voor het geval bijvoorbeeld een landing in

Noordholland weer eens mocht slagen en Amsterdam door den vijand genomen wordt, daarmede geenszins ons verzet gebroken zal zijn. Ik kan mij dat, in verband met onzen volksaard, niet voorstellen, doch ben veeleer van meening, dat in het centrum des lands, om de gedachten te bepalen in een O. of N. H. W. met verkeerd front, wellicht zelfs meer Oostelijk nog, opnieuw krachtig weerstand zal worden geboden, al of niet in vereeniging met bevriende strijdkrachten.

Nieuwe kustversterkingen van het bekende model zou ik niet wenschen; wel verplaatsbaar zwaar en middelbaar kustgeschut, dat, zoo noodig, op bedreigde punten kan worden samengetrokken. Men verwerpe dit denkbeeld niet aanstonds en noeme dit niet ironisch „tirailleen met zwaar geschut”, want het is door de oorlogvoerenden in toepassing gebracht en werd door de Amerikanen reeds eerder in studie genomen.

Voor het voorstel om de stelling van Amsterdam af te maken en aan de N. H. W., met uitzondering van Naarden, niets te doen, gevoel ik niets. Op dit punt sta ik lijnrecht tegenover den heer v. D. v. I. De stelling van Amsterdam is van den aanvang af een veel te groot ei geweest voor het schrale defensiekippetje. Ik heb het altijd absurd gevonden, dat op het van nature zeer sterke Noordfront en op de sterkste gedeelten van het Zuidfront dier stelling dure forten werden gebouwd, terwijl nog zooveel ontbrak aan de Waterlinie en aan de zwakke fronten der kringstelling. Men schein nu eenmaal door het begrip „sluiten van den kring” te zijn gebiologeerd.

Maar dit nu nog daargelaten; wanneer de heer v. D. v. I. het met mij eens is, dat een stelling niet sterker is dan hare zwakste punten, dat die punten bij de N. H. W. de breedere accessen zijn, dat voorts die accessen in den bestaanden toestand onvoldoende versterkt zijn om hier met vertrouwen den hoofdweerstand te bieden, dan is het door hem aangeheven loflied op die linie en het denkbeeld om daaraan geen gelden te besteden voor fortificatorische verbeteringen hiermede in tegenspraak.

Mijne Heeren, alvorens te eindigen, wil ik nog nadrukkelijk vaststellen, dat geen der heeren, die na mij het woord hebben gevoerd, zich als een principieele tegenstander heeft doen kennen van de kern van mijn betoog, vervat in de stellingen, die ik ontwierp (zie de bijlage achterin), en dat ten doel had U te overtuigen van de noodzakelijkheid voor ons land om te blijven beschikken over een vestingstelsel, dat, voor zooveel mogelijk, op de hoogte van den tijd wordt gebracht.

De VOORZITTER: Mijne Heeren! Ik heb hedenavond voortdurend moeten aandringen op korthed en zal daarom zelf ook korthed betrachten. Ik bepaal me er daarom toe den inleider onze erkentelijkheid te betuigen voor de moeite, welke hij zich heeft gegeven, om ons zijn meening uiteen te zetten; en den heeren (speciaal hun, die er de reis van elders voor hebben overgehad), die met den inleider van gedachten hebben gewisseld, breng ik dank voor hetgeen zij hebben bijgebracht om ons samenzijn vruchtbaar te doen zijn. Ik sluit de vergadering.

Hoewel bij uitzondering zij hier nog plaats verleend aan de volgende beschouwingen, eenige dagen na de bijeenkomst door Z. Exc. Luitenant-Generaal b. d. J. Z. STUTEN onder de aandacht van den Inleider gebracht en op verzoek van dezen op schrift gesteld.

De tegenstelling: levende strijdkrachten — doode weermiddelen, die zoo dikwijls en ook weer bij deze gelegenheid werd gemaakt, in dien zin dat de groote sommen welke, naar het dan gemeenlijk heet, door laatstgenoemde worden verslonden, een beletsel zouden vormen om eerstgenoemde behoorlijk tot ontwikkeling te brengen, is in strijd met de werkelijkheid.

Zoo werd b. v. in de periode 1888—1913 van de jaarlijksche legeruitgaven gemiddeld slechts 4,2% voor de verbetering

van het vestingstelsel besteed, terwijl in het laatste jaar van deze periode de uitgaven hieraan niet meer dan f 750.000 bedroegen of nog geen $2\frac{1}{2}\%$ van de toen tot nagenoeg f 31.000.000 gestegen jaarlijksche kosten van het leger.

Omgekeerd echter hebben, als gevolg van een verkeerde financieele gestie, de steeds klimmende uitgaven voor de levende strijdkrachten een ongunstigen invloed uitgeoefend op den voortgang niet alleen van de werken aan het vestingstelsel, maar ook van die ter verbetering van de kazerneering en zeker niet minder van de aanschaffing van geschut, munitie en verder oorlogsmaterieel. Hierbij werd n.m. de fout gemaakt de bedragen, welke noodig waren voor uitbreiding van formaties, verbetering van salarissen en dgl., geheel of gedeeltelijk te vinden door verlaging van verschillende posten voor bovenbedoelde werken en aanschaffingen, eene handelwijze welke in beginsel eenige overeenkomst vertoont met die van iemand die, om voortaan op groteren voet te kunnen leven, zijn kapitaal gaat interen.

De slechte gevolgen van eene dergelijke politiek zijn natuurlijk niet uitgebleven. Wat de kazerneering betreft, traden zij al in vollen vreedestijd duidelijk aan het licht en voor het overige zijn zij bij de mobilisatie voor niemand een geheim gebleven en toen slechts ten koste van zeer belangrijke uitgaven, niet dan gedeeltelijk en eerst na geruimen tijd, kunnen worden geneutraliseerd.

Het moet intusschen gezegd dat soortgelijke fouten ook bij andere Departementen zijn begaan. Om hieraan een einde te maken, heeft de heer mr. dr. ANT. VAN GIJN, eerst als Tresaurier-Generaal, later als Minister van Financiën, de staatsbegrooting op eene geheel andere leest willen schoeien en daaraan dan ook eene andere wijze van financieren van de uitgaven voor werken en voorzieningen van meer blijvenden aard gepaard willen doen gaan, waardoor eene vermenging met andere categorieën van uitgaven voortaan uitgesloten zou zijn. Tot uitvoering zijn die plannen intusschen niet gekomen en hoejuist en aanbevelenswaardig zij, naar mijne meening, ook mochten zijn, zoo acht ik,

om verschillende redenen, verwezenlijking daarvan in de naaste toekomst hoogst onwaarschijnlijk.

Ten einde nu toch aan de uitvoering van werken of maatregelen van beteekenis de zoo noodige continuïteit en regelmaat te verschaffen heeft men, bij gebrek aan eene regeling als zooveen bedoeld, in sommige gevallen zijn toevlucht tot het stichten van fondsen genomen; het fonds voor de kustverdediging en dat voor de droogmaking van de Zuiderzee, zijn hiervan voorbeelden. En wanneer het werkelijk ernst mocht worden om ons vestingstelsel te wijzigen en te verbeteren in voege als — mede in het licht der jongste oorlogservaringen — noodig zal zijn gebleken, dan acht ik het een vereischte dat ook hiervoor een fonds wordt gesticht, hetwelk de mogelijkheid opent om naar een goed doordacht plan die verbeteringen in een klein aantal — stel 5 — jaren uit te voeren en de betaling over een grooter tijdsverloop — stel 25 jaar — te verdeelen. Doch dan is het tevens noodig de aanschaffing van het geschut — met bijbehorende munitie-uitrusting — dat aan eene bewapening naar de eischen des tijds van onze permanente stellingen nog zal blijken te ontbreken, in dat zelfde of in een gelijktijdig te stichten fonds op te nemen.

Ten slotte wil ik nog, naar aanleiding van hetgeen de spreker in den laatsten volzin van zijne 5de stelling heeft gezegd, doen opmerken dat de opbrengst van den verkoop van op te heffen verdedigingswerken alleen dan redelijkerwijze ten bate van den aanleg van nieuwe werken zou mogen worden gebracht, wanneer deze geacht kunnen worden te strekken ter vervanging van gene, of althans de opheffing daarvan mogelijk maken. Nu zijn er inderdaad gevallen te noemen, waarin eene op zich zelf reeds gewenschte wijziging in het beloop van eene verdedigingslijn waardevolle terreinen voor vredesdoeleinden beschikbaar zoude doen komen; het zijn er echter niet zoo vele. Kosten van beteekenis brengen de bestaande werken in hun tegenwoordigen toestand per saldo niet mede, zooals trouwens door den spreker met een enkel voorbeeld is geïllustreerd. Des te meer heeft het mij getroffen dat bij het debat weder

het slechten van verschillende werken met eenige emphase werd aanbevolen, alsof door zulk een zuiver negatieven maatregel eene belangrijke verbetering in onze weermacht zou worden verkregen. En mocht men wellicht de illusie koesteren dat door het voorhouden van eene dergelijke prooi, de medewerking voor het tot stand komen van andere voorzieningen in het belang van onze defensie zal zijn te verkrijgen, dan durf ik te voorspellen dat hierop de ontgoocheling spoedig zal volgen. Dergelijke tegemoetkomingen worden natuurlijk met graagte ingerekend; zij prikkelen ook de begeerte naar verdere concessies, maar ten bate van de zaak, waarvoor zij werden gedaan, leiden zij tot niets. Dit is eene oude es, waarvan de juistheid herhaaldelijk is gebleken doch die, naar het schijnt, nog niets van hare actualiteit heeft verloren.

BIJLAGE.

Stellingen welke de inleider heeft behandeld.

1. Een doelmatig vestingstelsel is voor Nederland onmisbaar. Immers, het belet een overmachtigen aanvaller een snelle eindbeslissing te verkrijgen; het verzekert aan het leger de noodige bewegingsvrijheid, ook wanneer dit in de minderheid is; het verschaft den noodigen tijd voor tegenweer, verhoogt derhalve de veiligheid van den Staat en wekt vertrouwen in binnen- en buitenland.

2. Zoowel uit het oogpunt der kosten als in verband met de beschikbare strijdkrachten dient naar de grootst mogelijke beperking van het vestingstelsel te worden gestreefd. Hieronder te verstaan de instandhouding en geleidelijke, gedeeltelijke verbetering van de op den buitenomtrek der z.g. Vesting-Holland gelegen linie, stellingen en afzonderlijke forten, alsmede de instandhouding der werken van de Stelling van Amsterdam en van het fort Pansterdam.

3. De Stelling van Amsterdam heeft hare beteekenis als laatste reduct (kringstelling) verloren; zij is echter voor de binnenverdediging der Vesting-Holland van veel belang gebleven.

4. De Zeeuwsche eilanden behooren niet tot het gebied der Vesting-Holland te worden gerekend; ofheffing van de Stelling van de Monden van de Maas en der Schelde verdient aanbeveling.

5. De overige in de vestingwet genoemde stellingen en werken waren, zonder dat daaraan kosten voor onderhoud worden besteed, in beginsel te behouden, aangezien zij in den bestaanden vorm en zoo mogelijk met gebruikmaking van onderwaterzettingen de taak van het veldleger, om tijd te winnen voor het in staat van verdediging brengen van de Vesting-Holland, kunnen verlichten. Alleen wanneer een regeling mogelijk zou blijken waarbij de gelden, voortspuitende uit den eventueelen verkoop van de gronden dier stellingen en werken, kunnen worden aangewend ter verhooging van het onmiddellijke verdedigingsvermogen

der Vesting-Holland, zou afwijking van dit beginsel raadzaam kunnen zijn.

6. De ervaringen van den afgelopen oorlog, de totstandkoming van den Volkenbond en de toekomstige, vermoedelijke hoedanigheid, sterkte en uitrusting van ons leger hebben de militaire beteekenis van de Vesting-Holland aanmerkelijk doen toenemen.

Hierbij zij men indachtig, dat bij de beoordeeling van het nut, hetwelk permanente bevestigingen voor de landsverdediging kunnen afwerpen, niet de fortificatorische waarde beslissend is, doch hun strategisch gebruik.

7. Herziening van de vestingwet is onder de tegenwoordige omstandigheden noch gewenscht, noch noodzakelijk.

8. Herziening van de Kringenwet is evenmin noodig.

9. De verbetering van ons vestingstelsel kan voorshands beperkt blijven tot:

a. verbetering van de gelegenheid tot inundeeren;

b. het zoodanig wijzigen van de tactisch meest belangrijke forten der Nieuwe Hollandsche Waterlinie, dat zij onuitdoofbaar mitrailleurvuur kunnen afgeven en geschikt zijn voor binnenverdediging.

Een krachtige verdediging van land- en zeefront der Vesting-Holland is echter niet denkbaar zonder modern, vèrdragend en verplaatsbaar geschut van middelbaar en zwaar kaliber.

10. Met uitzondering van het commando Zeeland, moet de opheffing van één of meer der bestaande stellingcommando's ongewenscht worden geacht. Vereenvoudiging in de samenstelling van sommige staven is mogelijk.
